

МИЛИВОЈЕ М. ЈОВАНОВИЋ

МОНАХ КАЛИСТ

РОМАН

Београд 1984.

МЛАДОСТ

Као дете желео сам да имам коња вранца, чистокрвног арабера, дуге гриве, са белом звездом на челу. Маштао сам како га лепог и разиграног јашем селом и џамбасим, или га упрегнутог у чезе терам по вашарима, све пред очима људи који ми завиде. У сновима сам виђао његове кратке живахне уши, снажан врат, бујну гриву, миловао његово топло тело прекривено црном длаком која се пресијавала, чуо рзање и врисак, и видео себе поносног на њему, у седлу окованом сјајним украсима. Молио сам Бога да мојим родитељима, браћи и сестрама да здравље, а мени доброг коња.

Моји родитељи су били на великим мукама, јер сам тукао сеоску децу и свађао се са браћом и сестрама. Једном сам, у љутини и бесу, ударио неку девојчицу која од тога умало није умрла. Неопрезно сам се завлацио међу коње и бикове и чинио многе опасне несташлуке.

У том времену постили смо све постове. Родитељи су били побожни, особито мајка. Сваке недеље смо ишли у цркву. Носећи најмлађе дете у наручју, мајка је тада љубила врата цркве, затим иконе. Ми, старија деца, чинили смо исто што и она. Свештеника сам поштовао и плашио сам га се као Бога. Једном сам смогао снаге и дрхтећи упитао га: „Оче, је л' да нећеш ти да усмртиш моју мајку? Је л' да она неће да умре?“.

По завршетку основне школе, у нашем селу Каонику, родитељи су одлучили да наставим учење у гимназији. Надали су се да ћу тако постати образованији и свеснији и да ћу се уразумити и смирити међу мени непознатим и туђим људима. Пристао сам јер ионако ми је била потајна жеља да се школовањем уздигнем изнад других и да будем бољи од мојих сељана.

Кад сам дошао у Крушевац у гимназију, желео сам да постанем виђен и уважен човек, као што је свештеник, или учитељ, или виши државни чиновник. Свештеник ми се највише допадао зато што у цркви, пред народом, пева и држи проповеди, и што га људи поздрављају, клањају му се и љубе у руку.

Становао сам код неког кафеџије у малој соби уз шталу. Ту су људи свраћали на сат—два, да се одморе, испрезали су коње, а амове остављали у моју собу. Док су се кириџије, господа и богати сељаци гостили печењем и ракијом у кафани, у мојој соби је мирисало на мокру кожу, коњски зној, прашину; увек је неко галамио, или певао, лупао, улазио, излазио.

Тврдо сам био одлучио и зарекао се да завршим школу. Али ми није било лако, јер сам поред учења морао још да вучем воду кафеџији, да храним његове свиње и живину, да цепам дрва куварици. Све је то било предвиђено договором између оца и кафеџије и урачунато као надокнада за мој боравак у тој соби. Слободно време тако рећи нисам ни имао. Сумњао сам, оправдано, у свога оца, да се намерно тако споразумео са кафеџијом, надајући се и верујући да ће учење и тежак рад да ме уразуме, поправе и смире.

Отац ми је давао нешто пара, за џепарац, а једном у петнаест дана доносио је пилиће, јаја, сир, пекмез, сарме. Говорио ми је: „Учи, ако желиш да живиш добро. Ако нећеш, код мене те чека посао: копаћеш или ћеш радити

као воденичар, и бићеш бео, прашњав и уморан. Бирај!"

Учио сам углавном увече, при слабом светлу жиже; преко дана нисам могао да стигнем од школе и посла. Уз то, ометали су ме непознати људи, мени туђи. Зазирао сам од њихових сумњичавих погледа без љубави. Осећао сам радост само када бих, за време распуста, одлазио кући у село. Тамо ми је све било познато и драго, па сам постајао слободан и срећан.

Храну ми је спремала кафанска куварица; била је једра, млада и веома лепа жена; једино сам њу у Крушевцу волео. Посебно су ми остале у сећању њене беле и бујне груди и очи црне и крупне. Обилазио сам око ње, само да јој будем у близини, и гледао је издалека док је радила. Ноћу сам је сањао. Желео сам до јој се што више приближим и да се спријатељимо. Радо сам је слушао кад је говорила и са одушевљењем сам радио све што ми је наређивала. Али сам доживео нешто, веома ружно, што дуго нисам могао да заборавим.

Једном сам је, неочекивано, затекао на скровитом месту са газдиним сином, који је био старији од мене. Љубили су се. Видела ме је и одмах кренула ка мени. Очи су јој севнуле од беса и љутине. Уплашио сам се и потрчао брзо у своју собу, молећи Бога да ме избави из невоље. Али помоћи није било. Утрчала је за мном и за собом затворила врата.

Образи су јој били зајапурени, усне још црвене од пољубаца, коса разбарушена, а дојке се њихале испод танке блузе, на брзину закопчане. Мирисала је на љубав, била је још опијена миловањем. Прекинута у заносу љубави, и у страху да ћу другима испричати о њеном греху девојачком, приближавала ми се сикћући као змија. Стајао сам преплашен у ћошку собе. и гледао је, такву, стрепећи шта ће се догодити. Зграбила ме за косу и оборила на земљу. Била је јача од мене дечачића.

Тукла ме дуго, вриштећи: „Ископаћу ти те модре и дрске очи! Нећеш ти више гледати оно што није за гледање! Отроваћу те. Ћубре мало! Цркаваћеш лагано, а од твог смрада згрозиће се град Крушевац!"

Притискала ми је коленима груди и трбух и шамарала ме бесомучно. Запамтио сам њен бес и мржњу, и очи којима ме је пробадала као ножевима. Остао сам на поду дуго, измрцварен и скоро у несвести.

То ми се десило на самом крају другог разреда гимназије. Преплашила ме страшно. Био сам сигуран да ће ме отровати храном или на неки други начин убити кад јој се укаже прилика. Са тим уверењем остао сам у граду само још неколико дана, до свршетка школске године, затим сам покупио своје ствари и књиге и побегао у село.

Оцу и мајци сам рекао да сам увидео да нисам способан за школовање, да не волим град и да више нећу, ни један дан, да живим у Крушевцу.

Сељаци су ми се подсмевали и препричавали како нисам способан за учење из књига, него да сам рођењем предодређен да будем воденичар, свињар или коњушар. Подсмехе сам дуго трпео ћутећи, и размишљао шта даље да радим. На крају сам донео одлуку: у село нипошто нећу заувек да

останем!

У петнаестој години упознао саш неког доктора из Ражња, који је говорио: „У овом народу пред сваком кућом су венци љуте паприке. То значи да је народ здрав. Сви иду у цркву, моле се. То значи да верују у Бога, а не верују доктору. За мене овде посла нема!" Рекао ми је још да зна за једну организацију која припрема људе за ослобођење Старе Србије и Македоније од Турака, и да су тој организацији потребни млади људи баш као што сам ја. Обећао ми је, ако приступим, да ћу имати добру храну, одело, коначиште, па и у школу бих могао да идем, ако то будем хтео. а за рат би ме обучавали најбољи стручњаци.

Ја сам у том његовом предлогу слутио прилику да напустим село, па сам о томе почео да мислим и дању и ноћу. То није била редовна војска, већ нарочите јединице за обављање деликатних и тајних задатака, за које су били потребни смели и храбри људи. Нисам могао брзо да се одлучим за одлазак јер сам знао да ми родитељи неће дати благослов за ту врсту војевања, а без благослова родитељског никуда ми се није ишло. О томе како ће мени бити нисам мислио; осећао сам се снажним, и хтео сам да одем заувек из села.

У то време волео сам да читам романе, али и књиге о хришћанском истинитом животу, које сам узимао из цркве. Нарочито сам радо читао житија светих. Заволео сам био светог Атанасија Атонског који је зидао цркве, светог Јована Дамаскина, светог Саву српског, и друге. Моја дужност је била, поред рада у воденици, да сваког дана, пре спавања, породици окупљеној на молитву, прочитам по једну главу из Еванђеља и нешто из посланица Апостолских. У соби, у којој се обављала молитва, сваки укућанин је имао своје место, са ћилимчетом на којем је клечао.

Тих дана, док сам грозничаво размишљао о одласку у војску, остајао сам увече на молитви дуже од осталих. Они су одлазили на спавање, а ја сам клечао пред славском иконом, све док осетим мир, сигурност и умиљење у срцу. Ујутру, пошто бих се обукао, обуо и умио, опет сам се враћао молитви. Молио сам да ми се открије и покаже шта да радим: да ли да идем у војску, или да чекам неку другу, бољу прилику за одлазак од куће.

Једне ноћи, кад сам заспао после дуге молитве, пробудио ме снажан глас, из непосредне близине, овим речима: „Добри воје, изађи и види!" Глас је био јасан, помало заповеднички. Остао сам краће време лежећи на кревету и размишљајући ко би то могао да ме зове усред ноћи. У први мах сам помислио да можда неко од браће збија шалу са мном. Устао сам и погледао под кревет, испод стола и иза завесе. Пошто никог нисам нашао, збуњен и у недоумици окретао сам се једно време по соби, затим сам изашао напоље. При изласку сам се осврнуо и погледао сестру; спавала је дубоким сном. Било ми је јасно да она није чула глас.

На степеништу испред куће одједном сам угледао некакав чунак који се из средине нашег дворишта дизао ка небу. Чунак се дизао вертикално према небу до висине облака, затим се нагињао и у хоризонтали скретао ка југу, а

затим се губио у даљини. Био је пречника око пола метра, а сјајан као поцинкован плех. Уплашио сам се од тог виђења и збунио; нисам веровао својим очима. У том сам опет чуо онај глас: „Видиш ли, Добривоје?" „Видим", рекао сам усиљеним гласом. „А знаш ли шта значи то што видиш?" Гледао сам чунак, чуо глас, а ни једно ни друго нисам схватао. „Како бих могао да знам? Одакле ми такво знање?" Одговорио сам полугласно, истовремено покушавајући да видим с ким говорим. Затим ми је глас рекао: „То значи да ћеш бити послат у даљине, да ћеш прећи многе државе, а вратићеш се кад будеш исцељен од рана, потпуно здрав".

Које даљине? Какве ране? мислио сам.

Кад сам поново подигао главу изнад дворишта, виђење је нестало.

Остао сам још кратко време напољу и, уверен да се више ништа не дешава, ушао у собу у којој је спавала моја сестра и даље дубоко и мирно. Био сам узбуђен и дисао сам убрзано; осећао сам свежину ноћи у плућима. Сео сам на кревет у намери да се смирим. Дуго сам размишљао о гласу у виђењу. Трудио сам се да нађем неко објашњење.

Гледао сам икону светог Николе, и крст и Еванђеље на столу прекривеном белим чаршавом, и по ко зна који пут се питао: Како може човек да чује глас, а да не види оног ко му говори? Како ја могу да видим нешто што није природно и што не може да се објасни разумом? Да ли стварно постоји неки други свет, анђели, живот после смрти, Бог?

При тим мислима примећивао сам, и осећао, да се моја свест убрзано мења: отварало се нешто у мени, указивале су ми се веће ширине, висине и дубине, сазревао сам... Брзо је нестајао дечак Добривоје, а рађао се зрео, млад и снажан човек.

Осетио сам жељу да некоме испричам своје виђење; али сам закључио да ми нико не би веровао, да би ме прогласили и лажовом, можда и лудим човеком. Тек неколико недеља касније отишао сам у манастир светог Романа, код Јефрема монаха, кога сам волео, и испричао му све у детаље. Слушао ме је пажљиво, размишљао, полугласно расуђивао, сумњичаво вртео главом, и на крају ми рекао: „Не знам тачно, Добривоје, шта би то могло да буде и шта значи... Изгледа мало невероватно. По свом предосећању ако судим, није то за тебе добро. Сачувај виђење са себе. И ћути!"

Тада сам био заљубљен у Радмилу Мирочеву, ћерку отправника возова. О њој сам мислио увек, при раду, на молитви. У сновима сам је виђао насмејану и лепу; пео сам се на таван, или сам бежао у шуму и сатима сам на коленима клечао и молио се Богу да ми је да за жену. Трудио сам се да и она мене заволи као што сам ја њу волео. Одустао сам био и од намере да одем у војску; чак ми је била спласнула жеља да напустим село. Хтео сам само да будем у њеној близини, да је гледам, осећам и мислим о њој. Није ми било тешко да радим у воденици, нити да се за њу молим сатима клечећи; мислећи на њу био сам срећан. Била је то љубав дубока, слатка, болна, тужна и лепа.

Једног дана требало је из наше воденице да се однесе брашно кући

њенога оца. Пријавио сам се добровољно да то ја учиним, иако је то био посао нашег слуге. Горео сам од жеље за њом и користио сам сваку прилику да је видим. Радовао сам се док сам товарио брашно на кола. Упрегао сам коње и одјурио к њој галопом.

Затекао сам је саму у кући. Позвала ме је да седнем и послужила слатким од грозђа и хладном водом. Била је према мени љубазна и трудила се да ми угоди. Осмелио сам се убрзо да јој кажем да је одавно волим и да бих, више од свега, желео да се нас двоје узмемо и да ми она постане жена.

У први мах она се зачудила мојим речима, поцрвенела је и оборила очи, и није знала шта да ми одговори. Касније се осмелила и упитала ме:

„Да ли се ти шалиш са мном, Добривоје, или говориш озбиљно?" Одговорио сам јој да је то сушта истина и да сам одавно намеравао да јој све кажем. Двоумила се мало, па је и она рекла да ме воли и да би пристала да се уда за мене, али не зна шта да ми каже јер не жели да буде сељанка, да копа. Спремно сам одговорио да нисам заувек прекинуо школовање, да ћу завршити школу ако она то буде желела.

Нисам је лагао, знао сам да то стварно могу, а био сам уверен да бих за њу учинио и много више од тога.

Био сам пресрећан, као никад пре тога у животу, и смирен као човек коме је велика жеља остварена. Споразумели смо се да никоме ништа не говоримо, да не објављујемо да смо заручени све до пунолетства, док не будемо могли да се узмемо. Пољубили смо се. Златник, који сам био спремио пре поласка, дао сам јој као потврду нашег тајног договора. Она је мени дала чарапе и пешкир.

Мајци сам ипак све испричао. Њој сам веровао и мислио сам да ће она одобрити мој избор и сачувати тајну. Нисам тада знао да је моја породица већ имала друге памере са мном. Наиме, мој стриц није имао деце и хтели су да ме даду њему као посинка, да с њим живим и наследим његову имовину. Моје обећање Радмили покварило је њихове рачуне. Кад је стрина чула шта сам учинио, кукала је да сам полудео чим сам заручио варошанку која неће доћи у село.

Убеђивали су ме данима и ноћима и на крају су ме убедили да она није за мене. Натерали су ме дајој вратим поклон. Био сам очајан. Молио сам мајку да то учини уместо мене, али она није хтела. „Ти си је заручио, ти лично мораш заруке да поништиш! Врати јој њено, а златник јој остави!"

Морао сам да их послушам: узјахао сам коња и отишао. Затекао сам Радмилу на чесми у дворишту, прала је посуђе. Обрадовала се кад ме је видела. Одмах је оставила посао, потрчала к мени и прихватила ми коња. Али ја нисам смео ни да је погледам. Нисам знао шта да јој кажем, седео сам на коњу као да сам био залеђен. Ипак сам смогао снаге и, не устајући из седла, рекао да сам добро размислио и тврдо одлучио да прекинем наш договор. Њој су одмах грунуле сузе на очи. „Како ћу ја сад, и шта да радим. Добривоје? Све сам рекла мајци!" Бледела је и дрхтала. Мени се срце стегло и у грлу се

скупљао плач. Молио сам Бога да се земља отвори и да у њу пропаднем. „Ради како знаш и умеш“, одговорио сам не гледајући је. Бацио сам њене дарове на земљу, окренуо сам коња и побегао.

Више од месец дана крио сам се и од Радмиле и од људи. Било ме стид. Нико ме у очи нисам смео да погледам.

Радмилу сам видео тек после два месеца; био је празник или недеља. Црква је била пуна људи: био сам за певницом са другим појцима. Уједном тренутку, за време свете литургије, погледао сам у народ и спазио је. Гледала је широм отворених очију право у мене и плакала.

И данас, после седамдесет и више година, у грудима ме нешто заболи кад се сетим своје љубави и неправде коју сам том дивном створењу учинио. Волео сам Радмилу, молио сам се даноноћно за њу, Бог ми је услишио молитву и дао ми је, као птицу, у руке, а ја сам погазио Божју милост и девојачко срце.

Тада сам одлучио да одем у Ражањ оном доктору и да му кажем да прихватам његов предлог да приступим тајној организацији за ослобођење Србије. Он ме је убрзо одвео пешадијском мајору Танкосићу, главном организатору и инструктору.

Благослов од родитеља за одлазак у комите нисам добио. То је била моја прва велика грешка; своје најрођеније нисам послушао.

По сваку цену сам хтео некуда да одем. Привукле су ме и приче о јуначком животу комита, о борби српског народа за слободу, о освети Косова, Лазара, Милоша. Осетио сам да је дошао тренутак да се остваре дечачки снови о јунаштву и стицању непролазне славе. У народу је расла жеља за ослобођење свих Срба из ропства. Преношене су од ува до ува, приче о страшним злочинима муслимана над хришћанским живљем, о томе како муче, отимају, бешчасте.

Ко би могао толико понижење да трпи?! У нама је све врело од жеље за осветом. Кад коњ зарже, говорило му се: на Косово!

Код Танкосића смо научили, тачно и најкраће речено, како убити што више људи, а остати жив. Учио нас је да вешто рукујемо бомбама, пиштољем, ножем; да се рвемо, прикрадамо, успостављамо везу, откривамо непријатеља. Могао сам да преполовим цигарету метком из пиштоља на удаљености докле је оком видим, из десет покушаја, скоро свих десет пута.

Научио нас је да мрзимо Турке, и сваког непријатеља, горе него ђавола, а да за свој народ положимо живот ако треба. До сржи смо били прожети мржњом, а опијени идеалима слободе. Можда сам био на погрешном путу и на погрешном месту, али истину говорим кад кажем да је тако било. Мислим да сваки човек мора, и треба, да се бори против непријатеља, али сам дубоко уверен у то да не сме да мрзи човека, већ оно зло које је у њему. Пет стотина година смо подносили ислам, и желели смо свим силама и средствима да се ослободимо ропства азијатског. Не верујем да је тада то било могуће без мржње и великих идеала о слободи.

Танкосић је узимао нас младе јер је знао да је за комитске послове

неопходна мржња, као и слепа послушност. Зрели људи никад не би смели, нити би пристали да чине све оно што смо тада ми чинили.

Гаврило Принцип је био физички слаб, сувоњав; Танкосић га је као таквог отпустио. И Чабриновић је био с нама; били смо другови. Гаврило је био поносит младић. Повредило га је било што је одбачен, као што би и свако од нас био повређен. Да би свима, па и Танкосићу, доказао да вреди, прихватио се да изврши атентат. Сада, као и онда, мислим да је то учинио мушки и срчано, у свему тачно онако као смо били научени: стао је на папучу кола и пуцао, сталожено, директно у цара, затим у царицу. И на суду се добро држао, према договору, и страдао је јуначки. Од тада до данас спомињем га у молитвама.

Чабриновић је бацио бомбу из даљине. Речено комитски, он се понео као кукавица, плашљивко и неспретњаковић. Но, о таквим стварима је тешко судити. И њега спомињем у својим молитвама.

Мајор Танкосић је био страشان човек, змија над змијама. За њега је непријатељ био исто што и прашина; увек га је гледао само без главе! Нас, своје људе, волео је и био добар према нама. Али за непријатеље је био гори од најљуће отровнице, гори од сатане! Много је држао до себе; био је горд и самоуверен, као да је био већи од врховног арханђела Божјег. Сигуран је био у оно што каже, сигуран у успех онога што је смислио да уради, и увек је некако успевао да међу непријатеље унесе пометњу и ужас.

Када је 1912. године почео рат ми смо били потпуно спремни за окршај. Деловали смо око Новог Пазара, Тутина, Грачанице, Суве Реке. Нас је директно подржавао Београд!

Турску границу смо прешли код Тутина. Обучени смо били у лепа грађанска одела, са шеширима на глави, као да смо пошли у прошњу девојака. Главно оружје су нам биле бомбе — четвртасте српске бомбе, пиштољи и ножеви. На турској територији смо имали везе међу хришћанским живљем. У мојој групи било нас је двадесет и петорица; сви смо се вешто убацили у турску позадину.

Добро увежбани, неприметно смо се приближавали турским логорима, а у тачно одређено време сви смо, нас двадесет и петорица, бацали по пет—шест бомби у гомилу неприпремљених војника. За кратко време све је било готово. Затим смо вешто и брзо нестајали, састајали се на одређеним местима, поново се приближавали неком другом логору...

Осам месеци смо међу Турцима сејали страх и ужас; за њих смо били невидљиви, као сабласти, а опаснији од зверова. За нама је ишла регуларна српска војска, која се, потискујући Турке, кретала према Куманову и Македонији.

Знао сам скоро о сваком злу које су Турци нанели моме народу; то ми је било оправдање, и пред собом и пред другима, за немилосрдну борбу. Нисам налазио оправдање ни за потурчене Србе, који су нам, у већини, били непријатељи као и Турци. Знао сам да смо браћа, али и то да су им срца

отрована ђавољим семеном Мухамедовим. Виђао сам их у џамијама кад су се молили Богу, у тежњи за сједињењем са вишњом силом. Међутим, знао сам да је њихова тадашња молитва била упућена Богу да благослови робовање мене Србина њима мухамеданцима.

Слушао сам Танкосићева упутства и вежбао савесно и упорно, да бих био достојан учесник предстојеће славе. Али ме обузимао немир док сам слушао јауке људи после бачених бомби; тада је у мени замирало одушевљење. Кад сам остајао сам, углавном ноћу, дрхтурило ми је срце и у мени се будило нешто што ме присиљавало да грчевито размишљам о себи и исправности својих дела.

Не знам да ли онеме који гине нешто значи страда ли од куршума, ножа, бомбе, или му се ломи врат голим рукама; верујем да за њега то није тако битно. Али поуздано знам да је и те како важно за онога који убија како то дело чини! Ми нисмо бирали средства; једино је било важно убити!

Заиста је велика мржња била усађена у моје срце и у моју савест од стране Танкосића; и верујем да зато нисам могао разборито да мислим.

Снови су ми пак казивали супротно од онога што су говорили Танкосић и моји другови, па и моја родољубива свест. Мучили су ме страшним знамењима и симболима, као што су моја дела мучила моје непријатеље.

Сањао сам да се провлачим кроз тамне тунеле, дубоко под земљом. Притискало ме нешто и гурало ме доле, у мрак, таквом силом као да ми је на леђа била натоварена земаљска кугла. Истовремено сам осећао неприродан и несвакидашњи страх и зебњу од којих ми се јежила кожа и цвекотали ми зуби, а срце се стезало као да ће препукнути. Сатима сам у сну кркљао и викао. Чим бих се пробудио, скакао сам с лежаја и падао на колена, дизао руке к небу и дрхтећи, испуњен стравом и ужасом, молио сам Господа Исуса Христа да ме спаси. Кад бих се колико—толико смирио, сео бих на лежај и ћутао, неспособан да мислим или било шта да урадим. Напет и од страха изоштрених чула, слушао сам и осећао око себе ледено мртвачко црнило; оно ме је обавијало и додиривало моје тело и будило у њему језу. Знао сам, више слутио, да су ме туђи бол, туђи ужас, туђа смрт, које сам ја проузроковао, сустигли и да ме муче као проклетство. Тек после пакленских мука и дуге молитве, смиривале су ме сузе; читав поток суза истицао је из мојих очију, и са њима је из мене истицала патња. Пуштао сам их да слободно теку низ лице и падају ми на шаке притиснуте на груди, као да су сузе могле са руку да сперу њихова дела...

Снови су ми указивали да треба да променим своје понашање и делање. Али ми разум није прихватао мисао да треба да одустанем од борбе. Млад и неразборит, резоновало сам овако: прадедови моји још од Косова, од пре пет стотина година, шаљу ме у бој; сви људи које знам, шаљу ме у бој; ја хоћу да се борим! Одакле онда у мени ти снови, то црнило, страх, стезање срца — мени који нисам кукавица?! Касније ми се открило, тиме сам се и тешио, да ме све то сналази зато што нисам добио благослов својих родитеља за одлазак у

комите.

Зато сам више пута у току дана, а ноћу понајвише, на коленима молио Бога за спас, иако тада још нисам био уверен да Он и постоји.

Кад сам се једном сусрео са мајком, она ми је рекла: „Сине, ти не браниш себе и нас, већ нападаш на људе као вук на овце. Са тобом и око тебе није цео твој народ, ви сте појединци. Веруј ми: није добро то што радиш! Носите отров, да га попијете у случају да вас непријатељ ухвати. То је, синко, смртни грех; не смеш ти себи да одузимаш живот, ниси га сам себи ни дао!" Тада сам донекле схватио и било ми је мало јасније одакле у мени онолики страх и мора.

Кад је српска војска ушла у Македонију, нас непунолетне добровољце вратили су кућама. Био сам пресрећан кад сам угледао своје село и породицу. Грлио сам их све по реду и плакао сам од радости што се опет видимо. Падох на колена и, кајући се горко, од родитеља испросих опроштај што сам без њиховог благослова отишао у комите.

Брзо заборавих своје муке; код куће сам се осећао лак, био сам весео и смирен. Ослобођено напетости и грча, цело моје биће је блистало. Непрекидно сам певушио. Радовао сам се када бих чуо о успесима наше војске. Мала Србија, коју називају европском општином, туче турску царевину. Ослободила је свој народ, отела је Турцима Скадар и вратила га Србима у Црној Гори, Бугарима је ослободила Једрене, Грцима Пелагонију!

Турска је била осиромашила српски народ по сваком питању, изузев у вери и моралу. Зато је, да би се стање поправило, у време пре првог рата, жена у Србији рађала све док је утроба за то била способна; за насилно прекидање трудноће, кад би се вештачки уништио плод, кажњавало се затвором. Прво мушко чедо није подлегало војној обавези. Син првенац је помагао родитељима у подизању млађе браће и сестара.

Домаћин куће био је и старешина, и економ, и на један посебан начин свештеник породице. Живело се у кућама чатмарама покривеним шиндром, у земуницама, вајатима, колибама. Мало је било кућа са креветима, спавало се на земљаном поду, на асурама, рогозинама, или на кожама и слами, уз огњишта, ногу окренутих ка ватришту. Оцаклије су биле усред куће, на ватри и ту су преко целе ноћи горели пањеви, главње, иверје. Хлеб се месио углавном од кукурузног брашна, а јели су се пасуљ, кромпир, купус, сир, сурутка, сушено месо, сланина, пастрма. Од времена кнеза Милана Обреновића, скоро свака српска кућа имала је пастрму.

Школе су биле при манастирима и црквама; монаси су учили децу писмености. Ко би се определио да буде свештеник, морао је две године да проведе у манастиру, да се научи честитом и побожном животу, да се описмени и оспособи да самостално врши службу и води црквене књиге.

Народ је био сложан; људи су се испомагали у својој сиротињи. Родбина, старији, кумови, девојке, жене, поштовани су као светиња. Кад би коме био потребан кум, бирао га је међу часним и поштеним људима. Узимао је онога

који је радан, уважаван и поштован од већине. Одлазио би том човеку, пао на колена пред њим и рекао: „Кумим те Богом и светим Јованом, крштавај ми и венчавај децу, донеси ми срећу у кућу.“ Кад би овај пристао, он би устао са земље и љубио би кума у руку, па у груди.

Кум је поштован као светац. Зато је најчешће и биран у другом селу, да не би у честим сусретима долазило до нежељених речи. Кумом је почињало свако весеље у кући, њему је припадала највећа част. Кад би он долазио, сви укућани, од деце до најстаријих, љубили би га у руку и у груди, у срце био он и врло млад човек.

Приликом женидбе и удадбе, старији су се преко људи распитивали о девојци, о младожењи и пријатељима, о девојачком руху и даровима. Мушкарци су се уздржавали од општења са женама у време трајања поста и женине трудноће, а понеки све док дете доји, а дојило је до две пуне године живота. Свирало се у гајде и свирале. Крвне освете у Србији, међу Србима, није било; тај подмукли и нељудски обичај српска хришћанска душа није могла да прими.

Чували су се људи сваког греха и плашили га се, као самог ђавола. Били су уверени да су у ропству азијатском провели пет стотина година због својих грехова и непоштовања Божјих заповести. Зато су се, поред редовна четири поста, уздржавали од хране, пића, полног општења и ружних речи или мисли, још по недељу дана пред празник неког свеца, да би добили од Бога неопходну помоћ.

Мучен вековима од Турака, српски народ је постао свестан да се може спасти само Божјом милошћу, слогом и међусобном љубављу, па је зато био религиозан и моралан, вичан молитви и трпљењу, као мало који народ у свету.

По селима је било и лудих људи. Болнице за њих није било; чувала их је и о њима се бринула породица, или су вођени у манастире на молитве и исцељење. У односима међу људима изнад свега се ценило поштење, исправан живот и рад. Лопову је име било лопов, нераднику нерадник, блуднику блудник. Девојке су носиле дуге хаљине, чланак на нози се није видео од одеће. Велика срамота и укор, резил, брука, за породицу и родбину, па и за цело село, било је ако девојка роди. Зато се, кад је сушна година, шапутало и говорило од ува до ува да је то због тога што се девојка окопилила, а дете сакрила у неки пањ или у шупље дрво у шуми; суша ће потрајати све док копилче не разнесу звери, птице, мрави и црви. Исто се причало и кад окиша: треба сачекати да дете иструли и воде га однесу па ће се време смирити.

Хајдука је било мало; крили су се по шумама, крали су ноћу стоку, или пресретали људе на путевима и пљачкали. Народ их је називао лоповима. Некима од њих била је уцењена глава на преко педесет дуката. Међутим, с њима су се, углавном, обрачунавали жандари; народ је нерадо учествовао у томе, знало се да то није добро. Неког хајдука, Антонија, убио је сељак и за

то дело добио новчану награду. Касније, рађала су му се деца сулуда и богаљаста. Народ је на таквим примерима сазнавао, схватао, да Богу није по вољи ако човек убије човека, био он и хајдук, лопов.

До 1912. године коцкари су деловали јавно. За свој „рад“ на вашарима, пијацама и по кафанама, плаћали су држави порез. На почетку сваког јавног скупа добошар је опомињао народ да пази, и обавештавао је колико је коцкара присутно. Жандари су били дужни да штите оне који покажу коцкарску легитимацију. Али ако неко ухвати коцкара да вара, и посвађа се с њим, и чак га убије кад жандар није присутан, није одговарао суду за своје дело.

Волели смо своју земљу, свога краља и владу. Држава није пљачкала свој народ. Осамдесет одсто становништва у Србији били су сељаци. У том времену није било великих разлика између богаташа и сиротиње. Ненормалне разлике међу људима појавиле су се тек између два светска рата, са настанком Југославије.

Људи су поштовали просјакe и сиромашне. Сматрали су их Христовом браћом, анђелима, па је свако радо давао потребитом. Не памти се да је у српском народу неки човек умро од глади. Кад би се огласила црквена звона, људи би код кућа и у пољима престајали са сваким радом. Стајали су и, окренути ка цркви, крстили се и погнутих глава молили Богу, све док су се звона чула. А када је свештеник наилазио, сви су остављали посао и излазили пред њега да затраже и добију благослов. Кад грми и кад је невреме, људи су се уклањали од човека за кога су знали да је псовао Бога, да не би у његовој близини страдали.

Моја породица је била богата; поред земље, имали смо воденицу. Отац је давао брашно сиромашнима и помагао им да обраде земљу. Међутим, једном му се десило да је отерао неку сиротицу. Давао јој је брашно два—три пута, а онда је одбио, рекавши јој да треба да ради и да тако заради хлеб за себе и своју децу. Муж те сиротице, Мида, био је код неког газде слуга. Живели су у колиби са ситном децом. Због деце жена није могла да ради, а мужевљева зарада није била довољна да се прехране. Кад је отац, касније, чуо како они живе, покајао се, и до самртног часа га је то пекло; па и на самрти је то исповедио свештенику као свој велики грех.

Мајка је волела људе, помагала им у немаштини или несрећи, и туговала кад се неке деси какво зло. Сећам се сиромаша Јефте, који је у селу био пример човека нерадника. Његово царство је долазило, благостање настајало, са зрењем дудиња. Хранио се опалим дудињама и лежао у хладу. Тада он ни за какве паре не би хтео ништа да ради. Мајка није могла, од туге, да гледа како гладује и мучи се једући само дудиње па му је нудила храну. Али он незарађен хлеб није хтео да прими; одбијао је милостињу царски, надмено. Безброј пута га је она молила да макар нешто мало уради како би зарадио за јело кад већ неће да прими милостињу. Једва би га кадикад умолила да насече дрва, па да доручкује. И тада, кад је пристајао, чинио је то само зато

да би њој помогао, угодіо јој и отарасіо је се. Моја мајка је била милостива жена. Радовала се и била срећна кад јој се пружи прилика да помогне човеку у невољи.

У време мога боравка у селу, радио сам код куће, у пољу и у воденици. Сви ратници су се вратили из борби са Турцима, Бугарима и Арнаутима. Покопали смо били мртве и жалили их. Рањеницима су се зацељивале ране.

Предах је трајао кратко време. Осећала се ратна нервоза и само се о предстојећем рату говорило. Знали смо да смо трн у оку Аустроугарској царевини и Бугарима, и да нас они неће дуго оставити на миру. Сваки дан преживљавали смо као последњи дан пред растанак.

Био сам се сасвим одморио и опоравио, и физички и душевно, од српскотурског рата. Шалио сам се са девојкама, понеку бих помиловао и пољубио у образ, користећи њену болећивост због извесног скорог растанка.

Након што је Гаврило Принцип, на Видовдан 1914. године, убио цара Фердинанда и царицу Софију, и пошто је истекао ултиматум Аустроугарске Србији, почео је рат. Моја два старија брата одмах по мобилизацији узјахали су коње и отишли, а ја сам остао код куће, био сам малолетан за мобилизацију. Одлучио сам зато да кренем у рат као добровољац. Мислио сам: куд иде српска војска и сав народ, морам и ја. Обучен сам за рат, борио сам се, па како да седим код куће док други бране отаџбину?!

Јасна ми је била разлика између тога што ћу се сада борити као народни војник, који брани себе и свој народ, и оне врсте ратовања кад сам био комита. Нисам осећао грижу савести што сам намеравао да опет будем тамо где ћу морати некога да убијем; снови су ми били мирни, чисти и укрепљујући. Страшно сам био огорчен на Швабе. Тек што смо отерали Турке и осетили слободу, а они нам не дају да предахнемо, нападају нас у нади да ће нас, исцрпљене претходним борбама, брзо и лако покорити. До нас су допирали гласови да непријатељи наши, а било их је и међу Словенима, нашим комшијама, наздрављају и испијају чаше - часу коначног уништења српског народа и Србије.

Велика је била тада наша жеља за слободом, и велика вера у сопствену снагу наше војске.

Браћа су одвела обадва наша коња, па сам молио оца да и мени купи једнога. Он је, међутим, хтео да ме пошаље у пешадију. Нисам на то пристао; молио сам га и говорио да ћу без коња пре погинути. Једва је после дугих молби пристао да ми испуни жељу. Заједно смо отишли у Свилајнац и купили путастог алата са звездом на челу. Сам сам му прегледао копита, груди, сапи, зубе, да бих утврдио да је то заиста добар коњ, за правог коњаника.

У војску сам примљен као добровољац у Табановцу, тамо где се улива Дрина у Саву, и одмах сам ступио у борбу. Рата се нисам плашио, већ сам га био осетио као комита. Већ код првих окршаја официри су ме приметили, заволели су ме јер сам био млад а вешт и храбар војник. Тукли смо Швабе на Церу, Колубари, око Београда, по целој Србији. Наша браћа Словени: Чеси,

Словенци, Хрвати и Срби из Босне и Војводине, нису желели да се боре против нас, и они који су успели дезертирали су из аустроугарске војске и предавали се. Желели су да ми победимо. Зато сам и волео да Швабу, који нашу браћу силом тера на нас, у трку с коња ошине сабљом преко груди. Тада сам видео како је страшна коњица кад гони војску у бекству: за Аустријанце ми коњаници били смо страшни суд и казна Божја.

При јуришу, у селу Копљари код Аранђеловца, баш кад сам испалио последњи метак из карабина и исукао сабљу, куршум је погодио мога коња директно у срце. Пао је као покошен, а ја сам полетео преко њега са сабљом у руци и пао десетак метара даље. Пошто сам тада остао без коња, прекомандовали су ме у пешадију, у дванаести пешадијски пук.

У предасима, молио сам се Богу да заштити наш мали народ и помогне нам у нашој праведној борби за слободу. Понекад сам остајао на молитви по целу ноћ. Молио сам се за Србију већим жаром и преданије него за Радмилу Мирочевић, моју прву љубав. Те молитве давале су ми снагу и смелост. Узимао сам машинску пушку и бомбе, налазио најпогодније време и место за напад, заобилазио непријатеља или му се привлачио пузећи, и нападао, не гледајући на број противника...

Пошто смо полупали Поћорека и његову војску осрамотили пред светом, из војске сам отпуштен у децембу 1914. године, као малолетни добровољац. Као добар борац, одликован сам са шест одликовања. Али само кратко време био сам у селу као слободан човек; убрзо су почеле нове битке, победе и порази.

Пунолетан сам постао 1915. године. Нас, рођених 1896. године, у српској војсци било је око тридесет и шест хиљада. Те 1915. године, у месецу августу, почели смо да се повлачимо преко Косова ка Албанији.

Када смо напуштали своју државу, тужан, забринут и утучен, осећао сам да ми прети велико зло, да је ситуација озбиљна, први пут откада ратујем.

Гонио нас је непријатељ ухрањен, наоружан, добро обучен, али свирепији од звери. Није желео да нас најури или зароби, већ је као звер био жедан наше крви и журио је да нас што пре уништи и тако заувек избрише српско име између Дунава и Јадранског мора.

Сачекивали смо их, по нас двадесетак у заштитници и тако их задржавали док главнина наше војске одмакне, онда смо се и ми повлачили. Био сам добар стрелац, али никад нисам волео да узмем човека на нишан и да га одстрелим као дивљач. Али морало се због војске која се повлачила. Пуцао сам из машинске пушке у хиљаде људи. Мислим да су многи пали од моје руке.

Уморени даноноћним пешачењем, једном смо тако легли у сламу да се одморимо. Било је то у близини Новог Пазара. Заспао сам брзо. Пробудила ме пуцњава. Ћипио сам из сламе и онако бунован угледао Швабе у стрељачком строју. Пуцали су као у лову на зечеве.

Када су ме опазили онако у слами и поспаног, насмејали су се. Од мојих другова ни трага; наша војска је била отишла, док сам ја тврдо спавао,

ушушкан у сламу. Уплашио сам се и грчевито смишљао шта да урадим. Угледао сам у близини дубоку јаругу, са дрвећем по њеној ивици. Пружио сам дуг и лаган корак ка јарузи, непрестано гледајући Швабе; приближавали су ми се уперених пушака, смешкајући се. Били су сигурни да су ме уловили, и чекали прави тренутак да ме одстреле, као јелена.

Коракнуо сам још два пута. И ја сам њих гледао са смешком, као да нисмо непријатељи, већ да се играмо војника и рата. Направио сам још један корак и одједном се бацио поглавушке у јаругу.

Проломио се плотун; на мене су опали лишће и гранчице. Котрљао сам се низ стрмину неких педесетак метара, онда сам ђипио на ноге и потрчао низ поток. Најгоре ми је било кад су почели да ме гађају бацачем. Мине су експлодирале час иза, час испред мене. Једва сам се некако спасао.

Кад сам стигао војску, питао сам своје другове:

„Зашто ме, бре, не пробудисте кад сте пошли?!”

„Јеси ли ти ратник? Треба неко да те буди, а?!”

Били су ме већ отписали. Мислили су да сам погинуо.

Из Косовске Митровице стигли смо у Зур, у Албанији; затим смо преко Пишкопеје наставили пут до Струге. Из Струге смо пошли за Битољ са намером да одатле пређемо у Солун. Међутим, грчка војска нам то није дозволила. Из Битоља смо се вратили у Ћавато, где смо се сукобили и тукли са Бугарима. Онда смо преко Охрида стигли поново у Стругу; и ту смо се око два дана борили са Бугарима.

Тада се у Охриду десило нешто о чему је тешко говорити без суза. Неки пробугарски оријентисани мештани су нас издали. Одали су Бугарима где смо сакрили четири стотине и педесет српских ђака. Бугари су их опколили, похватили и поклали све до једнога!

У Охриду и данас постоји гробље где су сахрањени ти ђаци. Али права истина о њиховом страдању никад се није сазнала.

После смо опет прешли у Албанију, у место Ћефазан. Ту смо уништили топове, запалили кола, поклали волове. Коње, који су вукли кола и топове, повели смо са собом. Кренули смо тада на дуг и неизвестан пут преко планина. Око нас није било дрвећа, ни траве, само го камен, сив, хладан. Ни снега није било. Јели смо жив пасуљ, пиринач, брашно. Брашно је упадало у душник и гушило нас. Многи су помрли од глади. Преживели су само вештији, који су успевали да се домогну хлеба. Ко да поброји све пострадале? Испружени на голом камену, исцрпљени, мршави, смрзнути, изговарали су све тише и тише: хлеба, хлеба, хлеба... Гасили су се са том жељом у срцу и у очима.

У децембу, 1915. године, стигли смо у равницу елбасанску. Ту је било дрва, па смо zaloжили ватру и први пут, после многих дана, скували смо пасуљ. Елбасан је најлепше место које сам у свом дотадашњем животу видео. Све је ту било лепо и удешено: ред лимуна, ред помаранџи, ред маслина - па опет ред лимуна и тако у недоглед... Задржали смо се мало у месту званом

Мали Београд, где је некада живео Јован Владимир, и онда наставили даље.

На том нашем путу сачекивали су нас Албанци са запетим пушкама, иза сваког камена и жљеба. Кога год су могли, убијали су. Узимали су нам оружје, скидали до гола и остављали непокопане, као мрцине. Многи наши војници су тако настрадали. Нису нас нападали кад смо били у већим групама, нису смели да ступе у борбу отворено. Немам речи да опишем те људе, нити начина да искажем своје утиске о њима. Били су свирепи и похлепни. А кад смо кога ухватили и мало га притегли, љубио нам је ноге, претварао се у прашину, само да спасе себи живот.

На том путу мислили смо само на то како да преживимо, и ко ће кога и како да убије. Ни Богу се нисмо молили за спас и помоћ. Остављен на милост и немилост непријатељу, уздао сам се само у себе и своје другове.

Али у најтежим мукама сећао сам се свог виђења, оног у дворишту, и гласа који ми је рекао да ћу ићи далеко на југ, да ћу видети многе земље и да ћу се вратити кући кад излечим ране. Нарочито сам се сећао онога дела говора о мом повратку кући. То ме је храбрило и давало ми извесну наду да ћу преживети рат.

Били смо уверени да је наша домовина, Србија, пропала, и да ћемо бити доживотни емигранти. Осећали смо се јадно, као најнесрећнији људи на кугли земаљској. Само оне који су остали код куће, жене, децу и старце широм Србије, и Црногорце који су капитулирали, замишљали смо несрећнијима од нас, као робље швапско и бугарско. Лакше је нама, који бар нисмо робови, тешили смо се. И добро смо знали да се тој српској несрећи радују наши суседи и браћа по крви, а највише, веровали смо, Фрања Јосиф и Папа римски.

Убрзо смо кренули ка Каваји и Фијери. Прешли смо три реке: Шкумбу, Семену и Војушу, и дошли у Валону. Одатле смо пошли право за острво Видо, морем. Путовали смо италијанским бродовима.

Од тридесет и шест хиљада, рођених 1896. године, колико нас је кренуло на пут преко Албаније, остало је шест хиљада, и то само три хиљаде способних. Више нас је помрло од глади него што је погинуло од Бугара и Арнаута.

Хиљаде мајки и очева, сестара и браће, туговало је за настрадалима даноноћно. И ми који смо преживели жалили смо их, али и радовали се спасењу, ослобођени патњи. Од Крушевца до Валоне преживео сам са три тајина и мало пројиног брашна.

Од острва Вида, на санитарској лађи са исцртаним црвеним крстовима, кренули смо за Бизерту. Путовали смо двадесет седам дана, морем, потом возом у Сиди Абдалу, у болницу.

Тек када смо се мало опоравили, они који су веровали у Бога почели су да се моле и да се надају спасењу. Говорили су нам да спасења нема без искушења, нити васкрсења без смрти. Држали су нам говоре, храбрили нас.

Подстакнут од свештеника, говорио сам и ја војсци. Не сећам се тачно шта

сам све тада казао, али знам да је било речи о нашем сигурном повратку кући, о победи и слави. Кад сам завршио, свештеник је упитао:

„Јеси ли ти баш сигуран да ћеш се вратити кући?”

„Да, сигуран сам! Вратићу се и бићу здравији него што сам у овом тренутку.”

Кад сам то рекао, уздао сам се у своје виђење. Почео сам у њега све више да верујем.

У Сиди Абдали остао сам неких четири месеца; опорављао сам се и узгред помагао рањеницима. Затим, истим путем, вратио сам се натраг у Бизерту, одатле сам отишао у дубину Африке, у место звано Лазуаз. Ту сам обучаван за борбу у новим условима и са новим оружјем, око месец дана.

Кад смо видели савезничку војску, њихову опрему и наоружање, тек тада је међу нама почело да се гласно говори о повратку у Србију, мада нам је ипак било тешко да поверујемо у то јер смо знали да се јака сила налазила тамо. О повратку су писале наше новине, штампане на српском језику, ћирилицом.

У Сиди Абдали, у Африци, те 1916. године, једном су нас извели из касарни и одвели у другу зграду, пред неку собу, и наредили да прођемо кроз њу полако, у реду један по један. Видели смо две жене на болесничким креветима; биле су парализоване и полусвесне. Лекари су их открили до изнад појаса, а официри нам наредили да их пажљиво погледамо.

Несрећнице, нису имале ни мяса ни коже између ногу; штрчала је само прљава жута кост, а испод ње, у доњем стомаку, видела се црева. Као маљем ударени, ошамућени и занемели, били смо згранути до тада невиђеним призором. Широ се смрад, несношљив и грозан. Рекли су нам да ће оне умрети најдуже за четрдесет осам сати.

Затим су нас одвели у другу собу. Исти нас је смрад запахнуо. Тамо су нам показали мушкарца коме су одсекли оног несрећника. И за њега су рекли да ће ускоро умрети.

Пуковник нам је потом рекао: „Код нас у Србији ове болести скоро и нема. У овој земљи можете и ви овако да прођете, јер је овде ова болест честа. Ако се Бога не бојите, кад чините блуд, бојте се сифилиса!”

Али ми смо били млади људи, па је рђаво расположење од свега тога у нама кратко трајало. У Лазуазу је била подофицирска школа којом је управљао пуковник Томић. Имао је младу и веома лепу жену. Шепурили смо се пред њом и били смо срећни кад би нас погледала. Она је била једина жена Српкиња коју смо имали прилике да гледамо после дуготрајних патњи. Снага нам се враћала, са њом се пробудиле и жеље. Заборавили смо сифилистичаре, и сви смо сањали младу пуковниковицу. Мирисала је на наша поља и ливаде кад цвета трава, багрем, јоргован. Црна коса уплетена у плетенице, очи, њене беле груди, будиле су у нама наду и жељу за животом. У њој смо видели нашу непреболну Србију, наше родитеље, браћу, сестре. Волели смо је више него што се воли лепа жена.

У Бизерти још ништа нисам био чуо о комунистима. Тек 1917. године сазнао сам да се у Солуну побунила једна руска дивизија, комунистичка. Французи су разоружали војнике и ставили их у логор, међу жице. Стицајем околности, касније сам био одређен да их чувам. То је било у пољу Микри, а чувао сам их око два месеца. Слушао сам их кад су нам говорили да не треба да ратујемо и проливамо крв за богаташе и зеленаше, да радници, сељаци и пролетери, у свим земљама, треба да се договоре и да сложено одложе оружје, и да се ослободе власти буржуја. Мислио сам да је заиста лепо то што су они говорили, свиђало ми се то. Али сам истовремено био свестан и знао сам да Шваба и Бугарин неће да одложе оружје док не поробе и опљачкају нас Србе, а да ми морамо оружјем да се боримо и да победимо, ако желимо да се вратимо на своја огњишта и да ослободимо своју домовину.

Док сам чувао побуњене Русе, срео сам два српска монаха из Свете Горе. Један од њих се звао Вићентије Јовић, и био је јеромонах, старешина неког манастира у Србији.

Пре тога сусрета неколико сам година гледао смрти у очи, гладан, смрзнут, или директно у сукобу са људима: ножем, пушком, па и голим рукама. Гонили су нас, уништавали, радовали се нашој несрећи, као да смо били криви већ тиме што смо живи. Многи моји познаници и другови, заслугом бесног и злог човека, завршили су живот у страшним мукама. Веровао сам да може да се савлада и највеће зло, али људску злобу изгледа да је немогуће уништити. Био сам уверен да је са почетком рата ишчезло добро из човека, а да је завладао закон јачега и опште грамзивости.

Док сам стајао по страни и слушао тих и смирен говор двојице монаха, Светогораца, и видео љубав и топлину у њиховим очима и доброту у општењу и смирености у понашању, просто нисам могао да поверујем да још постоје на свету такви људи, без лукавства и мржње. Били су ми некако нестварни, необични, иако сам још од ране младости добро познавао монахе. У њиховом присуству и мене је обузела топлина и радосно ми је куцало срце; као да сам заборавио на рат и на оно што ме још чека, спустио сам мисли у себе, заронио сам у дубину свога бића и намах се сетио Бога и свога виђења пред рат. Први пут сам јасно рекао себи: Добривоје, прешао си многе државе, стигао у далеку земљу на југу, то ти је доказ да је виђење истинито. Што се рана тиче, знао сам да нам борбе тек предстоје.

Тада сам у трену сагледао свој протекли живот, и дубоко осетио да постоји над нама нека вишња сила, која ме је све више уверавала да постоји Бог.

Монаси су се враћали из Париза, где су били завршили теолошке студије. Вићентије Јовић ми је поклатио „Добротољубље” штампано на руском језику. Као стражар, док сам чувао дивизију руских комуниста у Микри, пољу солунском, из те књиге сам читао мистична искуства православних светитеља. Кад су отишли оставили су ми и друге књиге. Читао сам их од исхода до захода сунца, и уз лампу преко целе ноћи. Руски сам боље разумевао него старословенски. Ипак „Добротољубље” нисам могао потпуно да разумем, није

ми све било јасно.

Кад сам се сасвим опоравио од пута преко Албаније, послат сам на Солунски фронт, у Могленске планине; распоређен сам био у II чету, II батаљон, XII пешадијски пук, „Пук цара Лазара“.

У прво време био сам у месту званом Кравички поток. Наши и бугарски ровови били су удаљени једни од других највише седамдесетак метара. Нападали смо повремено једни друге, стално се чаркали, опробавали се, дању и ноћу. Све је било у реду док они нису набавили однекуд рововско оружје звано мерзер. Тада су нам дојадрили, и ојадрили нас. Тражили су нас тим проклетим топом насумице, и често нас налазили. Наша артиљерија није могла да уништи њихов мерзер, били смо преблизу једни другима, па је постојала велика опасност да туче и по нама.

Као да се данас збива, сећам се догађаја кад сам на објавници, између два рова, био на стражи. У земљи, а одозго прекривена деблима дрвећа, џакчићима песка и маскирана травом, објавница је имала три пушкарнице: леву, десну и средњу, да бих из ње могао да се браним у случају напада. Била је ноћ, око једанаест, или је прошла поноћ, не сећам се тачно, неки ме глас позвао по имену и рекао ми: „Бежи, Добривоје, погинућеш!“

Тргао сам се, предосећање ме је натерало да брзо истрчим из објавнице и утрчим у спроводницу. Није прошло ни петнаестак секунди, а зрно мерзерско пало је у објавницу. Зрно је пробило кров објавнице, преломило клупу на којој сам сепео, забило се у под један метар у дубину, и експлодирало. Од детонације сам пао и лупио главом о зид спроводнице; задобио сам врло јак потрес, иако сам имао шлем. Онако ошамућен, помислио сам био да сам тешко рањен. Али чим сам отворио очи и устао, знао сам да сам читав. Тако сам се, захваљујући непознатом гласу, спасао сигурне смрти.

Године 1917. водиле су се велике борбе између нас и Бугара и Шваба, на Облој чуки, на планини Кожух. Тукли смо се топовима и лаким оружјем, а излазили смо често и из ровова и борили се прса у прса. Увек сам осећао страх кад је требало да изађем из заклона и кренем у јуриш, на цеви пушака и митраљеза, на бомбе и бајонете. Али у самом окршају страх је из мене сасвим нестајао.

Гинули су крај мене моји најдражи пријатељи, земљаци, комшије; нисам био сигуран да ће ми најбољи друг до краја дана остати жив. Али нисам очајавао, захватио ме чудан мир, равнодушност, у присуству блиске смрти, али смрт ме није потресала као у првим данима рата.

Тада сам, након прочитаних књига, био прилично упознат за хришћанском истином. Сећао сам се и речи оних комуниста које сам чувао у Микри, пољу солунском. Осећао сам бесмисао рата и покушавао сам да се смирим, а да не мрзим људе против којих сам се борио. Покушавао сам да препознам зло које је изазвало хаос међу људима и да к њему усмерим своју мржњу. Утврдио сам да људи нису били у рововима по својој вољи, да су тамо присилно, да изврше вољу и заповести својих нечовечних владара. Желео сам у потпуности да

разумем разлоге за мржњу између зараћених страна, али ми то није баш полазило за руком. Помишљао сам шта да учиним да бисмо се помирили, али нисам знао шта ја као јединка да предузнем да престане међусобно убијање и да се вратимо кућама.

Једном, док сам тако размишљао, тројица Бугара су изашла из рова и дошла на извор, удаљен од мене педесетак метара. Били су безбрижни и очигледно срећни што су на сунцу и ваздуху; нису ни слутили да смо ми у близини. По навици, подигао сам пушку и нанишанио у њих. Гледајући низ цев, видео сам их како се смеју и причају, машући рукама. Био сам добар стрелац, могао сам сву тројицу лако да усмртим. Али сам их пустио да се напију воде, а потом опалио из пушке неколико пута у стену изнад њихових глава. Уплашили су се и бацили се на земљу; затим су се, као хрчци, бауљајући, увукли у свој ров. Нисам могао да убијем те људе, који су били радосни, и који су за неколико тренутака заборавили да су ту где влада смрт.

Кад сам касније мислио о том свом поступку, осетио сам у себи радост и рађање необичне блакости, миља. Данима сам био испуњентим лепим осећањем. Дичио сам се у себи и тврдо веровао да сам учинио добро пред Богом и пред људима; али сам био свестан да сам прекршио ратно правило.

Добро смо били заклоњени од митраљеза и топова, али нам је много јада задавао онај проклети мерзер. Пробијало је зрно рововске таванице као од шале, а експлозија је дизала у ваздух и по седморицу - осморицу, кидајући их на комаде. Наша команда је морала да одлучи да се рововско оружје уништи бомбама; друкчије нисмо могли да се ослободимо тог зла.

Старешине су тражиле добровољца за извршење акције. Ћутали смо, размишљали, оклевали. Сви смо ми били добри и искусни борци, али се никоме није ишло кроз кишу куршума ка бугарским рововима. Баш тада док смо се колебали, пало је зрно у ров до нашег рова, и усмртило петорицу мојих добрих другова. Уздрхтао сам; желудац ми се скупио од муке. Био сам свестан да сваког од нас чека таква смрт. Знао сам да тај топ мора да се уништи, али се нисам пријавио одмах, нешто од страха, а више због уверења да није у реду да човек сам крене да убија и свети своје пријатеље. И поред свега нисам мрзео Бугаре, али сам знао да морамо нешто да учинимо, да их онемогућимо да нас и даље масовно убијају.

Ћутао сам, и остали су ћутали, али сам знао да ја имам највише искуства у тим вештинама око прикрадања непријатељу и бацања бомби, што сам био научио као комита код мајора Танкосића. Знали су то и они, гледали су ме... Тада сам помислио на своје виђење у дворишту и на глас који ми је говорио: вратићеш се кући излечен од рана... Одмах сам одлучио; жеља да уништим мерзер потпуно ме обузела, нисам могао да издржим а да се не јавим за акцију.

Око четири часа по подне кренуо сам да уништим мерзер. Понео сам шест бомби и пиштољ. Од наших ровова пружала се камена стена висока око пола метра, слична грудобрану, укосо до самих бугарских ровова. Привлачио сам

се пажљиво, донекле њоме скривен; послушковао сам паљбу из лаких оружја, да бих знао на шта је усмерена бугарска пажња. Страх у мени није било, ни оклевања и несигурности; био сам усмерен само на очување живота и на уништење мерзера. Кретао сам се полагао приљубљен уз земљу.

Допузао сам на око пет метара испред бугарских ровова; извадио сам бомбе из торбице и одшрафио их; остао сам у том положају, скривен иза већег камена, све док мерзер није опалио; након експлозије открио сам тачно место где се, налазио. Пуцњи са бугарске стране сасвим су престали, очекивали су ефекат свога топа. Искористио сам тај тренутак. Нагло сам устао и потрчао ка рову. Из блиске близине брзо сам убацио свих шест бомби. Након прве чули су се јауци и кукњава; после шесте бомбе све се било утишало.

При повлачењу Бугари су ме опазили; почели су да туку митраљезима и бомбама. Једна експлозија пребацила ме је преко камена иза којег сам таман хтео да се сакријем. Изгубио сам свест.

Сигурно бих погинуо да ме експлозија није бацила иза камена; тамо сам био од Бугара заклоњен. Бомба ми је сломила леву ногу изнад чланка, пробила лобању иза ува, а од потреса ми је пукла бубна опна. Митраљез ме погодио у десни кук и у груди; један куршум се зауставио у левом плућном крилу. Десна рука остала ми је пребачена преко ивице камена, незаклоњена. Касније су ми другови причали да су је Бугари гађали из пушака. И ту сам имао среће, само су је једном погодили повише лакта.

Лежао сам онесвешћен, био сам у агонији до осам часова увече. Кад се смрачило, дошли су болничари по мене и тада су видели да сам жив. Ставили су ме у шаторско крило и довукли до наших ровова. Онда су ме одвезли у неку варош између Ђевђелије и Солуна, мислим да се зове Ветеркоп. Тек тамо сам се освестио и сазнао да сам уништио мерзер.

Причали су ми другови да је командир /пре рата је био учитељ у Белим Водама код Трстеника/, плакао кад ме је видео у ранама и онесвешћеног. Знао је он колико су ми значиле моје књиге па их је све ставио уз мене на носила, и наредио војницима да их сачувају и да ми их дају кад дођем свести.

Пошто су ме превили, Енглези су ме из Ветеркопа пребацили у Солун у болницу регента Александра. Ту сам био два дана, затим сам француском лађом кренуо за Алжир. Не сећам се колико сам дана путовао морем.

У Алжиру сам први пут у животу видео лифт; било је то у болници. Сећам се да је изнад крова зграде, у којој је била болница, пролазио воз. Чудило ме је како болница може да се налази испод железничке пруге.

Лечили су ме француски лекари. Прво су ми очистили лобању иза ува, оперисали уво и извадили ситне комаде гелера из руке и тела. Били су пажљиви и савесни; учинили су све што је било у њиховој моћи. Снимили су ми плућа рентгеном и утврдили да се у њима налази куршум, у близини срца. Рекли су ми: „Да бисмо извадили куршум, морамо да сечемо грудни кош. Ако то учинимо, треба да знаш да ћеш до краја живота остати неспособан. А ако куршум остане унутра, мораћеш увек да лежиш на десној страни кад спаваш

и, уопште, мораш да се пазиш, да куршум постепено сиђе испод срца и да ти не смета. Одлучи сам!"

Размишљао сам и одлучио да ме не оперишу. Операције десног кука и лакта трајале су дуго и биле су болне. Десна рука ми је била укочена после операције, у њој су остали ситни комади експлозивних зрна. Ране су ми све у свему брзо зарастале.

У болници сам читао своје књиге; један ме је рањеник зато звао свештеником. Док сам читао житија св. Јована Дамаскина, често сам у себи понављао једну његову молитву која ми се веома свидела. Мислио сам: зликовци су св. Јовану Дамаскину одсекли руку, и он је молио свету Богородицу да му руку врати. Обећао јој да ће испевати песму о њеној милости и да ће целог живота радити на добро цркве, и она му је молитву услишила. Зашто не бих и ја учинио исто? Дуго сам се молио и обећавао да ћу зидати цркве, или да ћу помагати зидање цркава, и да ћу давати милостињу сиромашнима. Много су ми у тим тешким временима помагале моје књиге. Читао сам их, гутао њихове поруке, и потпуно разумевао смисао тих речи.

Опорављао сам се брзо; устајао сам и кретао се; али ми је сметала укоченост десне руке, стално сам мислио како да је оспособим. Након извесног времена, болничар ме одвео у једну просторију и наредио ми да седнем на столицу која је била причвршћена уз неку чудну машину. Затим ми је укочену руку положио у неко коританце на тој машини и чврсто ју је увезао каишима. Другу руку и тело причврстио ми је каишима за столицу. Мирно сам га посматрао док је радио, не знајући шта намерава да ми учини. Он је у мене гледао пријатељски, смешио ми се.

Пошто ме добро увезао, притиснуо је неко дугме, а машина је одједном почела да ради; оно коританце ми је савијало и исправљало укочену руку, она је крцкала и пуцала.

Мајко моја, како ме то болело! Кукао сам из све снаге, болничар је певао што је могао гласније. Упишао сам се!

Никад више у близину те собе нисам хтео да дођем! Убеђивали су ме и лекари и болничари да издржим терапију, да ће се рука тако сасвим разгибати, али ја нисам хтео ни да их слушам. Бежао сам и крио се; плашио сам се да ме не преваре или да ме силом опет не ставе у ону машину.

Силно сам желео да ми рука оздрави, па сам се непрестано молио Богородици; уз то сам руку масирао, савијао је, парио, шта јој све нисам радио само да је оспособим. Машина је можда само започела, али све остало сам довршио сам, како сам знао и умео. Лечење је потрајало мало дуже, али ме није болело.

Неких седам месеци сам провео у болници у Алжиру. При крају лечења, преко Црвеног крста из Женева, добио сам писмо од своје породице из Србије. Обавестили су ме да су Бугари обесили мог најстаријег брата у селу Гаглову код Каоника, зато што је срушио железнички мост код Ђуниса. А оца и сестру Бугари су, тражећи новац, толико тукли да су их полумртве однели у болницу

у Ниш да се лече, али да нема наде у оздрављење.

Обузела ме таква јарост да сам одскочио од пода до плафона. Крв ми је јурнула у лице, а нека страшна, мени до тада непозната снага, пробудила се у телу. Нисам више осећао ране! Жалио сам за братом и желео сам да га осветим. Желео сам да истог часа јурнем на Бугаре и њихове ровове.

Био сам потпуно заборавио на еванђељску поруку: „Не суди да ти не би било суђено" и „Воли непријатеље своје". Одмах сам затражио да ме из Алжира, из болнице, пребаце у Солун. Међутим, војна комисија ме прегледала и огласила неспособним за борбу. Одредили су ме да будем болничар у болници регента Александра. Кад су ми то саопштили, рекао сам: „Ја хоћу одмах да идем у своју јединицу! Ако ми не дозволите, утећи ћу!" Тако сам их приволео да учине оно што сам ја хтео.

Први и последњи пут у животу радовао сам се што ме је мајор Танкосић обучио вештини ратовања; пољубио бих га, да је био ту. Као никад до тада, жељно сам очекивао окршаје са Бугарима. И осећао сам да, негде у даљини, и мој други брат тако мисли и да се већ свети.

Тада сам обавештен да сам за уништени мерзер одликован Орденом белог орла с мачевима, III реда.

Као што рекох, приволео сам био војну комисију да ми одобри повратак у јединицу. Међутим, нисам могао да прочитам шта је било уписано у моју војну књижицу, јер је писало на француском. Касније сам сазнао да је тамо стајало да могу да учествујем у борби, али у неким лакшим акцијама и под условом да не носим пушку о десном рамену.

Кад сам стигао у своју јединицу, командир се обрадовао, загрлио ме и пољубио, као да смо били најрођенији. У српској војсци, тог времена, није се чуло ни запамтило да је претпостављени старешина загрлио свога војника. Али он је мене заиста волео и радовао се што сам жив и што смо опет заједно. На његово питање да ли сам способан да се борим, рекао сам: „Дајте ми бомбе!"

Дали су ми немачки коњички карабин. Немци су га звали манлихер; био је лак за ношење; калибар му је одговарао француској муницији, али меци нису могли да уђу у шаржер, тако да сам стављао по један метак у цев. Прихватио сам га јер ми није ни био тако важан. Сву наду сам полагао у бомбе и пиштољ. Испробао сам да нишаним десном руком, да бих видео јесам ли исти после рањавања. Био сам способан као и раније; цигарету на удаљености док је око види, ломим сам зрном из пиштоља из десет покушаја скоро свих десет пута.

Из болнице сам дошао августа 1918, а већ 14. септембра почела је офанзива за пробој Солунског фронта. Имали смо око шест стотина топова, плус бацаче и остало оружје. Бугари и Аустријанци имали су, вероватно, још бар толико.

Два дана и две ноћи тукле су хиљаде различитих топова. У тој „бубњарској ватри", прашина и магла од дима дизале су се у небо окружујући површину од око десет километара. У полутами, која је мирисала на барут и

дим, грмело је, пуцало, севала ватра, чули урлици, јауци и запомагања. У сталној напетости и страху, у једном тренутку сам помислио да ћу полудети. Да је била борба прса у прса, или да смо се тукли из ровова, некако се и не бих плашио, овако гранате су падале свуда око мене, земља је прштала: нисам знао где да се сакријем, нити које је место сигурно. Могао сам сваког часа да будем разнет на комаде и да постанем крвава прашина. Кад више нисам знао шта бих, клекнуо сам, руке и главу подигао к небу и завапио:

„Свети оче Николаје, славо моја, спаси ме одавде, молим те. Ако преживим, упалићу ти свећу, од чистог воска, десет килограма тешку. Молим те и кунем ти се!" /Слагао сам га. Упалио сам свећу од два килограма. Нисам могао да нађем више воска, а нисам имао ни довољно пара/. Молио сам и светог Арханђела Михаила: „Свети Арханђеле Михаило, ти си близу Бога, замоли га да ме спасе".

Сутрадан су нас, пешадију, повукли у позадину, да се одморимо и смиримо. Али смо се, убрзо, чим је престала артиљеријска паљба, вратили на положај. Тамо је све горело: земља, дрвеће, трава, ровови, лешеве. Ишли смо кроз смрад, дим и ватру. Бугари и Швабе, на положају испред нас, били су већ изгинули. Само на Слоновом уву, како се звала огромна громада тестерастог камена, било је живих, јер су стенама били добро заклоњени од топова. Кад смо им се приближили, припуцали су и јурнули на нас.

Из позадине су нас тукли митраљезима, па нисмо могли никако да им приђемо. На свом положају били су добро утврђени и заштићени. Пошто нисмо могли, нити смо хтели да одуговлачимо са пробојем њихове одбране, морали смо брзо нешто да смислимо. Команда је одабрала мене и још двојицу; наредили су нам да пронађемо место са којег бисмо могли неопажени да се попнемо на стене. Задатак смо извршили успешно. Наша војска могла је да крене у напад.

Бугари су се огорчено бранили. Ушли смо, на крају, у борбу прса у прса. Ми Срби најбоље смо тобџије на свету, али су Бугари страшни борци на нож. Зато нам је било веома тешко да се боримо са њима у непосредној близини.

Био сам добро припремљен за борбу. Био је тренутак да се светим за брата, оца и сестру. Имао сам пуну торбу бомби и много метака за пиштољ. Сви смо желели да потучемо Бугаре и да се вратимо у своју земљу. Били смо вешти и храбри војници; јуришали смо и борили се као змајеви. Нисам жалио себе. Видео сам пред собом само: освету и пут за Србију.

Кроз дим и прашину опазио сам једног Бугарина; ишао је према мени. Нисам више имао ни једну бомбу, пиштољ је био празан, пушка такође. Бугарин је био близу, нисам имао времена да убацим метак у цев. На моју срећу, и његова је пушка била празна. Јурнули смо истовремено један према другоме; бајонети су нам се укрстили, пушке се судариле и одлетеле увис. Ухватили смо се у коштац.

Два дана и две ноћи тукле су хиљаде различитих топова. У тој „бубњарској ватри". прашина и магла од дима дизале су се у небо окружујући

површину од око десет километара. У полутами, која је мирисала на барут тачно, знам само да сам осетио да је од мене јачи. Нисам му се дао, а њему се, изгледа, журило да ме што пре обори, а онда докрајчи ножем.

Наједном се крај мога ува проломио јак пуцањ. Бугарин је одмах клону и пао пред моје ноге; видео сам му смрскану главу. Гледао сам у њега, збуњен, и тада сам осетио на лицу неку житку масу; клизила је низ чело на лице, и претила да ми затвори очи. Обрисао сам се руком, шака ми је била пуна његовог мозга и крви.

Окренуо сам се и видео свога командира; у руци му је био пиштољ. Рекао ми је: „Убриши се. Убриши лице, Добривоје“. Из џепа сам извукао крпу, коју сам користио као марамицу, обрисао се и бацио је на земљу. Командир ми је дао неколико бомби, затим сам напунио пиштољ и карабин и кренуо напред.

Наши су већ стигли на Слоново уво и сасвим су очистили положај од Бугара. Затекли смо три овце, тек су биле одране и још вруће, сир у кантама, паприку. Нису нас очекивали тако брзо. Јурили смо их још километар-два, потом је Тимочка дивизија наставила да их гони. Ми, Шумадинци, били смо у том рату незаменљиви за пробијање фронта, а Тимочани су били ненадмашни у гоњењу непријатеља у бекству.

Након два дана стигли смо у село Конопљиште. То је било прво село у које сам ушао после многих година.

Старешине су ме јавно похвалиле што сам добровољно дошао из болнице и борио се, иако сам био рањен. Предложен сам за Златну медаљу Обилића.

После тога нисам неко време учествовао у директним фронталним борбама. Да не причам којом смо брзином напредовали. Тек кад смо дошли у Банат, у село Враљево, данас Милошево, борио сам се са Мађарима. Иако су знали да смо ми Срби страшни у биткама, Мађари су се храбро борили, али смо их у једној шуми, руком засађених јасенова, брзо разбили. Затим смо преко Арада стигли у Темишвар.

У Темишвару су ми уручена одликовања: Орден белог орла с мачевима, III реда, Златна медаља Обилића и неколико мањих одликовања. У том сам рату добио десет одликовања, плус Албанску споменицу коју сам касније примио.

У Темишвару смо остали целе те зиме. Молили смо старешине да нас пусте кућама, било нам је доста ратовања. Кукови су ме болели; били су нажуљани и модри од опасача о којем су годинама висиле бомбе и пиштољ. „Подмазаћемо пушке и оставити их на сигурно место. Кад затреба, позовите. Бићемо одмах на месту које нам одредите“, говорили смо. Нису нас слушали.

Одмарајући се, и даље сам читао моје књиге. Носио сам их од Солуна, кроз све битке, и чувао их као велику драгоценост. Једне ноћи сам се пробудио из сна и онако бунован угледао крај себе две духовне прилике; чуо сам: „Е, сад је дошло време да идеш кући, Добривоје“. Истог тренутка су нестале. Примио сам тада то виђење као нешто најнормалније, већ сам се био привикао на свакојака чуда. И стварно је било онако као што ми је речено: убрзо сам био отпуштен и отишао сам кући.

Тако се завршило моје војевање у српско—турском и првом светском рату. Многи су хтели да нас униште, да затру српски народ. Ми, војници, учинили смо колико смо могли, оно што смо морали и што нам је било дужност. Потукли смо тиране и злотворе, ослободили јужнословенске народе вековног ропства, и створили Југославију.

Са мном се збило тачно оно што ми је речено и показано у виђењу оне ноћи у дворишту. Отишао сам на југ, видео многе земље, вратио се кући излечен од рана.

Прво сам се вратио у своје село Каоник, затим сам отишао у Ниш у болницу да видим оца и сестру. Бугари су их толико претукли да им је кожа на леђима била црна и гнојава; очева десна рука била је укочена. Кости најстаријег брата, кога су Бугари обесили, сахранио сам на нашем каоничком гробљу. Отац и сестра убрзо су умрли, и њих сам сахранио.

Поред свакодневне смрти другова током девет дугих година рата, био сам суочен и са умирањем својих најмилијих. Прошло је тада кроз мене много бола, страха, сумњи, разочарања, наде. Глава ми је била препуна незаборавних успомена. За младог човека, какав сам тада био, ти догађаји имали су великог утацаја на будући живот.

У то време човек није морао да буде видовит па да зна да ће рата опет бити. Ја сам у то био сигуран, јер сам добро упамтио људе против којих сам годинама ратовао. Знао сам да ћемо се опет срести. Рат ништа битно није решио нити исправио. Многе царевине су пропале, нове државе су настале, али у људима се ништа у суштини није променило. Било је на претек патњи и мука, али се то брзо заборави, мисли се погорде а похлепа ојачау човеку. Има нечег проклетог и незаситог у нама људима, у онима који су побеснели од богатства, нерада, власти и славе, а који завађају народе и започињу ратове. Да би одједном, брзо, решио проблеме и задовољио жеље за славом и богатством, човек не мисли на своју или туђу муку, ни о могућности личне пропасти и погибије. А разлог за рат је лако наћи при оваквом, ондашњем и данашњем, устројству државе.

Немци и Бугари су нас са таквом мржњом гонили и борили се против нас и многе јаде нам задали, да им никад нећу моћи да заборавим и опростим. Ако је та мржња у њима постојала у току првог рата, зар ће после пораза нестати? Знао сам: још више ће нас мрзети! Турске хоџе су нам из неких својих књига читали да ће за двадесет-тридесет година опет избити светски рат; у „Добротољубљу“ исто је то писало; свети Нил мироточиви говорио је о првом и другом рату. Веровао сам да ће до сукоба светских размера доћи. Нисам знао дан и годину, али сумње у мени није било.

По повратку из рата имао сам двадесет и четири године; куршум у плућима ми није сметао; и друге ране нисам осећао. Био сам млад, здрав,

богат, одликован, јунак, и као такав ја сам за девојке био најбоља прилика.

У селу је била девојка, Лепосава; неодољиво ме подсећала на жену пуковника Томића, која нам је лепотом враћала веру у живот, нама рањеницима у Сиди Абдали. Била је млада, црне косе и очију; била је и богата. Привлачила ме, желео сам је. Али је била горда, а мени је било доста дрскости и гордости у рату. И друге лепе и богате девојке у селу и околини биле су као она; нисам их зато подносио. Мислиле су да богати припадају само богатима; било је то неписано правило, обичај, ред. И одрасли у селу, кад је у питању била моја женидба, расуђивали су на исти начин.

Међутим, цело моје биће тежило је чистоти, искрености и топлини несебичне љубави. Јежио сам се при сусрету са њиховим надменим погледима, и гадио се њихових рачуница, које су безобзирно истицали изнад љубави мушкарца и жене.

Међутим, у селу је била и Милунка, кротка, смирена, пуна девичанског стида; била је сиромашна девојка, често је од моје сестре позајмљивала хаљину кад је ишла на вашар. Улазила је у наш дом с благим осмехом, тихо и лако као да није додиривала земљу; говорила је мирним и меканим гласом; у крупним очима имала је љубави за све на што би спуштала поглед. Вукло ме је нешто к њој, био сам срећан кад је видим. Мислио сам: кад решим да се женим, њоме ћу се оженити.

На жалост, изненада је тешко оболела од галопирајуће туберкулозе.

Тако рећи на самом самртном часу, позвала ме к себи. Отишао сам, сео на кревет крај ње, она је узела моју руку и ставила је на груди. Гледала ме топло црним, од ватре и бола грозничавим очима, затим је рекла:

„Знам, Добривоје, да ћеш бити свештеник или монах. Гледала сам те у цркви како се с вером молиш, зато тако мислим. Тебе сам, Добривоје, увек волела. Једино тебе волим“.

Шапутала је, а сузе су извирале из њених отворених очију и текле низ увеле образе и сливале се на бели јастук прекривен расутом њеном црном косом. „Ускоро ћу умрети... Молим те, немој да ме заборавиш“. Рекао сам јој да и ја њу волим, и да намеравам да се њом оженим. Гледао сам је, туга ми је пунила груди. Једва сам се уздржао да не зарадим. За оцем и сестром нисам ни сузу пролио, огуглао сам био на смрт у рату, али сада предамном је умирала моја љубав, будућност, део живота, и то ме је уздрмало.

„Приметила сам да ме радо гледаш“, рекла је. „Однекуд нешто ми говори, знам некако, ти се никад нећеш оженити... Преклињем те: моли се Богу за мене, за моју душу. Не знам колико сам грешна; не знам шта бива са човеком кад умре. Сећај ме се, Добривоје. И моли се“. Тог дана је умрла.

Моја младост је пролазила посред смрти српског народа, мојих другова, девојака и моје породице. Велика животна снага и воља за животом одржали су ме усправног, и нисам постао малодушан и очајан.

Отац је умро, настарији брат обешен, остало је нас тројица браће, мушке чељади у кући. Један је отишао у државну службу, на железницу, мени као

најстаријем остало је да будем глава породице. Мајку сам питао за савете у свим пословима домаћинства, иако сам већ био зрео човек.

Иако млад, силом прилика знао сам за вредност људског живота и колико човеку мало помаже материјално богатство, а шта му значи љубав људска. Бринуо сам о себи и својој породици, али сам исто тако бринуо и о другим људима. Помагао сам издашно сиротињу; и мајка је то одобравала, била је побожна и милостива. Али ја нисам био задовољан јер смо давали само вишак од онога што смо имали; желео сам да дам много више. Хтео сам са сиромасима и немоћнима да делим хлеб, постељу, земљу, кућу, да се у свему изједначимо. То сам желео, али сам знао да се то, у овако уређеном животу породице и људи у свету, не може да оствари и зато сам туговао.

У време моје туге за преминулима и бобре да се надокнади уништено и опљачкано, збио се необичан догађај у мојој породици, који никад нисам успео да разумем и себи да објасним, нити сам могао да га избришем из сећања. Наиме, мој покојни брат оставио је девојчицу од три године; њена мајка умрла је на порођају. Била је бистро, мило и паметно дете. Али је често туговала за мајком, плакала и тражила да је види. Говорили смо јој да је мајка жива и да ће доћи. На њено питање где је и зашто тако дуго не долази, одговарали смо да је горе, код Бога, и да ће је она сигурно видети.

Девојчица је знала Оченаш и Богородице Дјево, а о Богу — да нас је створио и да је милостив. Како нас је разумела, и наше приче о њеној мајци, не знам. Али једне вечери, у први сумрак, дотрчала је к нама из баште, веселија него икад, насмејана и раздрагана. Викала је: „Видела сам маму! Видела сам маму!”

Рекла нам је да је била с мајком... Отишла је у башту и клечећи испод крушке молила Господа Исуса Христа да јој пошаље, одозго, мајку само за часак. И он јој је услишио молбу. Мајка је дошла.

Описивала нам је своју мајку детаљно; очи, боју косе, каква јој је марама, одело; запазила је и да има посекотину на бради, и то је било тачно. „Грлиле смо се и љубиле, мама ми је рекла да не плачем више за њом јер ћемо се нас две опет видети.”

Сви смо били побожни, али у њену причу нисмо веровали. Све је било брзо заборављено; али ја сам и даље мислио на то. Доживео сам свакаква чуда, па ми ни ова прича није звучала као илузија. Може ли дете да зна како му изгледа мајка, ако је никад, ни на слици, није видело? Зашто је била раздрагана и радосна, а обично је тужна кад јој се спомене мајка или кад мисли о њој? Одбацивао сам могућност да је све било баш онако као у причи — нисам то могао да прихватим. Али ми је срце горело радошћу док сам је слушао, као да је све била истина. Дуго сам о томе размишљао, а сећање је заувек остало.

Тих дана био сам пред животном одлуком; био сам у недоумици шта да радим, па су ме мучиле разне мисли. Нисам могао да се одлучим и јасно себи да кажем: ти ћеш, Добривоје, од сад и заувек ово да радиш и то и то да

будеш. Имао сам више могућности: да будем сељак; да одем у војску и да будем командир; да довршим школу и да будем чиновник или свештеник; или да се замонашим.

Сеоска црква је била удаљена од моје куће два—три километра. Те 1920. године поклонио сам био црквењаку пласт сена; он ми је заузврат дао кључеве од цркве. Одлазио сам тамо скоро сваке ноћи и молио светог Јована Дамаскина и Атанасија Александријског, патријарха, да ми помогну да се определим и да ми открију вољу Божју.

У то време у манастиру Свети Наум Охридски догађала су се многа чуда; приче о тим чудима кружиле су у народу. И Светом Науму сам се молио да ме прими у свој манастир, уколико ми је суђено да будем монах.

Мајка је уочила моје ноћне одласке од куће. Помислила је да можда спавам код неке девојке, и није јој било право јер је била строго морална жена. А сумњала је јер сам ја, и поред свега што сам преживео, волео да се шалим и да задиркујем девојке, да их питам хоће ли да се удају за мене. Али ми ни на крај памети није било да неку од њих обешчастим.

Једне вечери мајка је пошла за мном. Ишао сам поред реке, затим кроз шуму и стигао до цркве. Кад сам дошао до улаза, управо је почела да пада киша. Брзо сам откључао врата и утрчао унутра. Тек што сам се био спремио за молитву, чула се лупа на вратима. Помислио сам да је црквењак, јер нико други ноћу не би дошао у цркву. Али ушла је моја мајка, отресла кишу са себе, погледала ме у очи и рекла: „Еј куку мени јадној, остадох без још једног сина!" Окренула се онда према икони Свете Богородице на олтару, поклонила се дубоко и прошаптала: „Ја сам мислила, Пресвета, да ће ми он затворити очи, а ти ми га узе."

Насмејао сам се у себи и у шали рекао: „То ће ти бар бити лако, мајко. Затворићеш их сама, ево овако." И прстима руку себи сам затворио капке на очима.

Погледала ме тврдо и продорно; била је озбиљна; бледа и некако утучена. „Немој, Добривоје, срце да ми једеш", рекла је и одмах изашла из цркве.

Пошао сам за њом; до куће нисмо проговорили ни речи. Не знам шта је сутрадан испричала укућанима, али су ме они гледали с посебним поштовањем и озбиљношћу, као да више нисам био њихов, ни човек као што су они.

Док сам ја мучио муку шта да радим, Србијом и Југославијом славила се победа над непријатељем и нова држава. Превише је у том слављу било заноса, хвале и гордости. Понашали смо се као да је заувек побеђено зло, а на земљи завладао вечити мир. Као да се одједном заборавило на Немца, Швабу, Бугарина, као да више није било масона, теозофа и Папе римског. Нисмо били свесни да најпоносније зло, унутра у нама, није ни такнуто, камоли побеђено. Пре свега гордост, за њом похлепа, и све друго ружно у нама, подигло је главу: грабило је власт, земљу, куће, накит. О правди и сиротињи нико није мислио! То ме је болело, желео сам да делим и добро и

зло са људима са којима сам живео, као што сам и у рату то чинио.

Дечачких снова о лепом животу тада више није било у мени; све што сам доживео још увек је било свеже у мојој свести. Осетио сам прави рат, најахао се коња, испуцао безброј метака, секао сабљом, китио се одликовањима. Чиме сам могао да улепшам визију будућег живота? Једино сам могао да очекујем поново међусобно клање и убијање! Зар да стварам децу, да гледам како их злотвор на ножеве набија; или жену и кћери како силује? Зар да опет крвавим руке, да сањам тешке снове, и да ноћу дрхтим од страха због гриже савести? О свему сам томе размишљао данима и ноћима, и био заиста на великим мукама.

Желео сам да живим истинитим животом, у слози и у љубави са свима; једино такав живот био је достојан човека. Зато сам молио Бога и све свеце да ме избаве из људског зверињака.

Усмеравао сам себе на науку Божију, и тако одвајао мисли од свакодневице и обичних брига. Ум ми је са радошћу прихватао све што је писало у Светом Писму, упијао сам у себе речи Божије и од тога бивао срећан. За само један дан учио сам напамет по неколико псалама.

Тада ми се често јављао глас и говорио ми: „Добривоје, ноћас ће код тебе да сврате шверцери дувана“. „Добривоје, сад ће ти доћи тај и тај, да ти тражи то и то“. И многе друге ствари ми је говорио. У мени је врело, тражио сам начине да се одредим како да живим: по људским или по Божијим законима.

Једне вечери сам се молио у присуству мајке; седела је на трonoшцу и прела. Узео сам био Свето писмо, отворио га, зауставио се мало на еванђељима, а затим сам почео да читам псалам сто грећи. Тада сам зачуо страховиту грмљавину; као да је долазила споља, одозго, као са тавана; грмело је као да се кућа руши. Мајка је седела и мирно прела; видео сам да она ништа није чула. Прибрао сам се и наставио са читањем псалама. Затим сам се дуго молио. Помислио сам да је грмљавина била неки знак.

Те ноћи сам обећао светом Науму да ћу, ако ми помогне да се одредим, манастиру који носи његово име приложити колико вреди један бик.

Неколико дана после тога догађаја, један побожан човек из мог села предложио ми да идемо у цркву у Гњилану, чуо је од неких чобана да је ова црква велика светиња. Био је сиромашан човек и није имао пара да оде сам. Одлучио сам да одмах кренемо на пут.

Кад смо стигли у Гњилане, ушли смо у цркву и целивали иконе, затим смо остали у молитви. Није прошло много времена кад сам приметио да се икона свете Богородице на олтару њише лево-десно. Помислио сам, у првом тренутку, да је земљотрес, али сам одмах увидео да се ништа друго у цркви није њихало, сем те иконе. Обузела ме језа од страха и узбуђења. Гледао сам у икону као опчињен све док се није умирила.

Обојица смо исто видели; узбуђени и одушевљени, договорили смо се да одмах одемо у манастир светог Наума крај Охрида.

Кад смо били око сат хода до манастира, почела је да пада јака киша. Ишли смо као у заносу; нисмо осећали ни кишу ни хладноћу. Били смо озарени, приближавали смо се великој светињи. Кад сам, из даљине, угледао манастирске зграде и кубе цркве, осетио сам велико узбуђење у пожурио да што пре стигнемо.

У цркви је било неколико људи који су се, у тишини, молили. Чим сам ушао, осетио сам да ме обасјала и прожела необична, пријатна светлост. Срце ми се у тренутку испунило слатком лепотом: загрцнуо сам се од радости и среће. Не могу речи да искажу то осећање; био сам пун и цео. Као да је Дух Свети у виду голуба белог слетео на моје раме и испунио ме божанском лепотом.

Било ми је јасно да ме је он, свети Наум, довео себи. Испунио ми молбу и показао будући живот. Сетио сам се обећања. „Хвала ти много, свети Науме. Што сам обећао, то ћу испунити“, рекао сам.

Од свршетка рата до мог доласка у манастир светог Наума, 1920. године, прошло је свега три месеца.

У манастиру су, поред осталих, била и два руска монаха, нас тридесет и седам искушеника и седамдесет и пет слугу. Манастир је имао око две хиљаде хектара земље, која се користила као ораница, и за пашњаке. Земљу су радили сељаци, у наполицу, и слуге. Имали смо хиљаду и четири стотине оваца, сто педесет свиња, сто двадесет говеда, седамдесет и пет товарних коња, шест бивола, петнаест магараца. Манастиру је припадала обала Охридског језера у дужини од око два километра, и ту се ловила риба. Мреже су биле дугачке по пет стотина метара, а високе осам. Монаси су из Србије у Македонију донели две хиљаде садница шљиве маџарке, и за то су од државе добили награду.

Умолио сам игумана да ми дозволи да останем неколико дана у манастиру, међу монасима, да се молим и размишљам. Поступали су са мном лепо првих седам дана: гостили ме, причали о свом животу. Али кад год бих игуману поменуо своју намеру да се замонашим, одговарао ми је да ја не могу да будем монах. „Горд си, имаш одликовања, учио си школу, богат си.“ Причао сам им о својим сновима, о гласу који ми се јављао, о својим виђењима, као и да сам се одрекао светскога живота; да знам подоста о вери, да сам прочитао многе потребне књиге; да имам у срцу пламену жељу да се посветим Богу. „Горд си, горд, Добривоје. Оштар си и плаховит човек. Како и када мислиш да се смириш? Како ћеш ми бити послушан? Како ти можеш да будеш сиромах? Како ћеш живети целомудрено и одвојено од светске таштине кад си такав?“, понављао је игуман.

На крају су ме ипак прихватили, и дозволили су ми да покушам да променим свој живот. После седам дана проведених код њих у гостима, приступио сам братству манастира као искушеник. Кад сам потписао, рекао сам игуману:

„Предајем себе у твоје руке, оче. Слушаћу те у свему, без поговора. Ако

ми сад кажеш да скочим одавде са трећег спрата кроз прозор у језеро, скочићу!"

„Дужност нам је да ти омогућимо да покушаш да постанеш монах. Видећемо да ли од тебе може да се направи нешто добро... За почетак, даћу ти лакши посао. Овде се ради!"

Потом су ме монаси одвели у једну собу и наредили ми да се свучем. Носио сам ново, чисто, испеглао одело. Свукао сам прво сако, сложио га и пажљиво ставио на столицу. Међутим, они су га узели, изгужвали и бацили у прашину. Исто су учинили са пантолонама. И ципеле су изломиле и бацили. Шешир су газили, добро га изгужвали и испрљали, па ми га таквог ставили на главу.

Обукли су ме у одело од сељачког сукна; било је исцепано и у закрпама разних боја, и прешироко за мене. Уместо ципела, дали су ми ђонове од говеђе коже; преко прстију и иза пета причврстили су их опутом и каишима. да ми не спадају с ногу. Личио сам на страшило.

Нисам се противио, нити сам било шта рекао, иако ми је било жао лепог и чистог одела. У почетку сам се чудио што то раде. Али сам се убрзо сетио да сам одлучио да променим живот из основа, и да зато треба да препустим њима да ме воде, према свом искуству и знању. Мирно сам поднео све, веровао сам да они чине баш оно што је за мене најбоље.

Старешина ми је затим наредио да истерам свиње из обора и да их чувам на ливади. У обору је било сто и педесет свиња, све младих назимица, цурица. Пре него што сам их пустио, помислио сам: чим их ослободим обора, разбежаће се куд која, нећу моћи да их сакупим. Размишљао сам шта да радим и како да се снађем, и досетио сам се: скинуо сам штрангу са дирека и привезао сам је за један штап. Направио сам јаку и дугачку камџију, не бих ли колико—толико умирио свиње.

Упутио сам се да отворим пролаз, кад сам иза себе чуо жамор гласова. Окренуо сам се и видео монахе, слуге и сељаке; сви су се били начетили на прозорима конака и на огради у дворишту, да би видели шта ћу урадити и како ћу се снаћи. Баш кад сам хтио да пусти свиње, почели су да вичу:

„Свињар! Џуџа! Уа, свињар! За то је само добар: свиње да чува! За ништа боље није!"

Стао сам мирно, поклонио се и рекао им гласно: „Тако је, оци и браћо! У праву сте: ни за шта боље нисам."

Говорио сам тако, и клањао им се, а у мени је режало самољубље и сујета; лице ми је горело од стида, срџбе и љутине. Понос и самовољност пробудили су се у мени, желео сам да их опсујем и вратим им истом мером. Прсиле ми се груди, чело се дизало, очи се пуниле пркосом. Савладао сам се крајњим напором воље. Савијао сам се и клањао им се, а они су викали:

„Угурсузе! Баксузе! Несрећо једна! Видиш ли какав си? Грдило од човека!"

Њихове речи, погрдне, погађале су ме у само срце; тукле ме као камење. Брзо сам пустио свиње и потрчао за њима, само да се што пре склоним од

оних који су ми се ругали.

Чувао сам стоку сваки дан и терао је на продају у Охрид. Људи су се окретали за мном и чудили се мом великом и шареном оделу. Стидео сам се; нисам честито смео да им погледам у очи. Али сам ћутао јуначки и смиривао се; знао сам да морам у свему да слушам игумана, све док се не отарасим својеглавости и док себе не очистим од сујете и самољубља, да моје биће схвати да је човек нешто више од одела и спољашњег изгледа.

Дању сам се трудио око стоке, а ноћу се молио; мало сам спавао. Радио сам оно што ми се каже, јео што ми се да, мислио сам о Богу и свом спасењу. Свакога дана у срцу су ми расли лепота, умиљење и снага. Није ми био тежак никакав посао. Чинило ми се да сам лак, безбрижан и слободан као птица.

Заувек сам се ослободио брига о хлебу, породици, имању. За мене је, тада, заиста, почео нови живот.

После извесног времена замолио сам игумана да ми одреди неки други посао. Желео сам да будем ближе цркви и молитви.

„Биће ти како желиш, Добривоје. Добићеш други задатак, али знај и упамти: требало је да сачекаш да те преместим кад ја будем оценио да је за то дошло време“, рекао ми је.

У манастиру је било лудака; родбина их је доводила да их чувамо и да се молимо за њихово исцељење. Игуман ме одредио да чувам двојицу. Да сам знао да ће то зло да ме снађе, ћутао би као риба и надаље чувао свиње.

По цео дан сам их водио око манастира и по ливадама, везане. Руке сам им везивао иза леђа, а водио сам их на дугачком конопцу, као говеда; носио сам и дугачак штап. Онако обучен, у широко и искрпљено одело, изгужваног и прљавог шешира, необријан, у пратњи лудака, био сам права мета за подсмех монаха.

Требало је добро пазити јер сам лако могао да настарадам. Понекад сам био принуђен да их ударим; због тога ми је било тешко, јер ти несвесни људи ни за шта нису били криви. Ноћу сам их везивао за шипке на прозорима да бих могао на миру да спавам. Али они су се често ослобађали, вешто као да их је сам ђаво дрешио. Очекивао сам сваког часа да ми скоче за гушу и да ме придаве. Срећа моја што сам био лак на сну /то сам стекао у рату/, иначе бих сигурно страдао.

Многе дане провео сам с њима. Помишљао сам да замолим игумана, да заплачем пред њим ако треба, само да ме ослободи тог задужења. Али, поучен претходним искуством, чекао сам, јер сам се плашио да ми не одреди нешто још горе. Зато сам одлучио да издржим до краја. Вукао сам лудаке свуда са собом, и дању и ноћу, и јуначки трпео подсмехе. Најжалије ми је било што нисам могао да се молим како сам желео и могао.

Присуствовао сам многим исцељењима лудих људи у манастиру св. Наума. Лечили су их монаси молитвом, освећеним уљем, гладовањем. Молио сам се и ја Богу да врати разум овој двојници, али сам још био духовно неискусан и нисам имао благодати и силе да им помогнем.

Године 1921. за епископа је постављен Николај Велимировић. Упознао сам га у првом рату, на Солунском фронту, па ми је лакнуло кад сам чуо за постављење. Мало сам се био посилио због тог познанства, па сам, првом приликом, рекао игуману да ја нисам дошао у манастир да чувам свиње и лудакe, већ да се усавршавам, смирујем и Богу да се молим.

„Нека опет буде по твојој вољи, а не по мојој, Добривоје. Нећеш више да чуваш лудакe", рекао је игуман.

Док ми је говорио, осетио сам мирис ракије. Било ми је чудно, изгледало ми је недолично да он, игуман, пије ракију. Учио нас је да је алкохол велико зло, да морамо увек да будемо трезни, а он пије! Ђаво ми тада не даде да останем миран, на могадох да ћутим па му рекох:

„Оче игумане, могу ли од тебе да добијем мало ракије?"

„Зашто да не?", одговорио је.

Узео сам пљоску и накренуо је. Дуго сам је држао на уснама правећи се да пијем, затим сам му је вратио и рекао:

„Ух, што је добра ова твоја ракија, оче! Ух, што је слатка!"

Он је ћутао, а ја сам поновио неколико пута: ух, што је слатка, све док он није схватио да му се подсмевам. Погледао ме мирно, а мало потом ми је рекао:

„Узми ону грабуљу, Добривоје".

Узео сам грабуљу и стао пред њим мирно. Гледао сам у земљу и помало се плашио шта ме чека. Били смо на обали Дрима.

„Скидај панталоне, Добривоје", рекао је.

Скинуо сам пантолоне.

„А сад сиђи у Дрим и грабуљом покрени жабокречину да иде низводу. Треба очистити реку, зар не видиш да је прљава!"

Сишао сам у воду и грабуљом терао жабокречину од обале у матицу. Он је седео, гледао ме, пијуцкао ракију и ћутао. После неког времена, упитао ме:

„Каква је моја ракија, Добривоје?"

„Слатка!", одговорио сам.

„Кад је слатка, онда ради то мало брже".

Питао ме неколико пута исто, а ја сам увек одговарао: слатка! Очистио сам десну обалу, затим сам прешао да чистим леву. Вода је била хладна. Ноге су ми се прво зацрвенеле, као жар, затим помодреле; мало после осетио сам да ми трну.

Али нисам хтео да престанем да се инатим и да му пркосим. Мислио сам да ће пре њему да досади да ми наређује, него мени да се смрзавам. Али убрзо сам ипак увидео да могу и да настрадам ако још останем у води. Кад ме је опет упитао каква је ракија, одговорио сам: горка!

„Кад је горка, можеш да изађеш."

На моју, и на његову несрећу, кад сам излазио нагазио сам на парче разбијене флаше и дубоко расекао стопало. Крв је у млазу шикнула из посекотине. Расцепио сам кошуљу и брзо завио ногу. Игуман се био уплашио

од толико крви, па ми је помогао да се превијем. Говорио је:

„Нисам мислио, синко, да ће наше преганање овако да се заврши. А да сам знао, не бих те дирао."

„Ништа то није, оче. Проћи ће", шапутао сам кроз стиснуте зубе. Био сам љут на њега, али сам и знао да сам ја крив више него он. Нисам смео да му се подсмевам, али зар је он смео да пије ракију!

Игуман је одржао реч: убрзо ме је ослободио чувања лудака. Чим ми је рана зарасла одређен сам да идем у испосницу Свети Заум. Испосницу је саградио ћесар Гргур, брат Вука Бранковића 1361. године. У испосници је живео монах Симеон Милосављевић, кога су сви звали Жути Ђаво. Замонашио се у неком манастиру код Крагујевца. Кад су утврдили да је наopak и луд, и да никад неће постати добар монах, послали су га у Македонију, у ову испосницу.

Баш кад сам тамо пошао, пред мене је истрчао један од оне двојице лудака које сам чувао. У трку је зграбио мотку и млатнуо ме њоме преко леђа тако јако да сам се стропоштао на земљу. Хитро сам скочио да бих се заштитио од следећег ударца. Уто су дотрчали монаси и савладали га.

Игуман је стајао и гледао шта се збива. Његов поглед као да ми је говорио: „То ти је, синко, зато што си сам тражио да те ослободим лудака. Опет ниси хтео да чекаш моју вољу и реч." Иако сам знао да је у праву, и даље сам био љут на њега. Гледао сам га и у себи мислио: „Платићеш ти, игумане, моју муку, кад—тад!"

Симеон, звани Жути Ђаво, волео је да муштра и туче искушенике. Тамо су искушенике слали пред крај искушеништва, да се прекале и смире. За онога ко издржи месец дана код Жутог Ђавола, сматрало се да је оспособљен да поднесе све муке и искушења и да је зрео да буде монах.

Био сам обавезан да га у свему слушам, као игумана.

Јели смо два пута у седам дана, и то четвртком и недељом. Оброк нам је био четиристо грама хлеба, струк празилука и шачица живог пасуља. Со нисмо употребљавали.

Све што ми је Симеон рекао да урадим, извршавао сам, без поговора. По цео божји дан ишао је за мном и заповедао ми: уради ово, уради оно. Наређивао ми је: „Добровоје, узми онај камен, подигни га на раме, носи га полако до језера и баци га." Узимао сам камен, доносио га до обале, и кад сам хтео да га бацим, викнуо би: „Стој! Нисам ти рекао да га бациш, само дотле да га донесеш, па да га на исто место вратиш котрљајући га." Враћао сам камен без речи. Камен је био тежак преко четрдесет килограма. Затим ми је наређивао да почистим двориште. Кад бих почистио и сакупио лишће на гомилу, наређивао је да га однесем и бацим у језеро. Кад бих донео ђубре до језера, викао је да га вратим и спустим на исто место одакле сам га понео. Кад бих то урадио, наређивао је да га растурим и разбацам по дворишту, затим опет да чистим. И тако по вас дан.

Одлучио сам да га у свему и до краја слушам, иако сам осећао у себи

жељу да му се противим. Значи да сам још увек био сујетан и самовољан. Хтео сам да се ослободим тог осећања, знао сам да се такав човек лако погорди, па не може да воли друге, самим тим ни да буде добар монах. Али Симеон није био монах који би на основу свога искуства или знања могао од мене да направи смиреног човека. Уживао је да мучи друге и био уверен да је он изнад свих нас. Чим сам га видео, то ми је било јасно. Зато сам се трудио, на своју руку и по својој памети, да се поправим и усавршим.

Говорио ми је: „Слушаш ти мене само да те не бијем. Али бићу те! Ух, што ћу слатко да те бијем! Спремам ти се. Добро се за тебе спремам!" И стално тако, идући за мном: „Ух, што ћу да те бијем. Ух, што ћу слатко да те бијем." Био је то зао човек.

Ћутао сам и радио шта је хтео, али сам мислио: „Е нећеш ме тући, па да си сто пута Жути Ђаво! У рату ме нико није тукао, нећеш ни ти! Запамтиће Жути Ђаво Добривоја, неће Добривоје Жутог Ђавола!"

Није ми било лакше кад сам четвртком и недељом ишао у Свети Наум по храну. Тамо су ми се ругали монаси. Знали су да ми је Жути Ђаво наредио да се што пре вратим, па су ме задржавали, а он ме онда грдио и муштрао. Не знам где ми је било теже, у манастиру или код Симеона монаха. Кад сам се враћао у испосницу, преко поља, дизао бих руке к небу и из свег гласа запомагао: Господе Исусе Христе, молим те, спаси ме што пре из овог пакла!

Прошло је петнаестак дана како сам дошао, а Симеон још није покушао да ме бије. Само је и даље измишљао послове да ме малтретира. Једног четвртка наредио ми је:

„Иди у кухињу и скувај нам пасуљ!"

То ме зачудило, до тада смо јели само некувану храну. Послушао сам га и отишао у чађаву собицу. Тамо сам нашао бакрачић, некалаисан, толико прљав да из њега ни свиње не би јеле. Рибao сам га, трљао и прао пепелом, песком и водом, све док га нисам донекле очистио. Плашио сам се да се не отрујемо ако будемо јели пасуљ скуван у чистом бакру. Жутом Ђаволу то није сметало.

„Кувај као што сам ти рекао!", одговорио је кад сам му то споменуо.

Заложио сам ватру, сипао воду и пасуљ у бакрачић који је висио о веригама над огњиштем. Кад је пасуљ био готово куван, дошао је Симеон и упитао ме:

„Је л' готов?"

„Није. али ће брзо", одговорио сам. „А јеси ли га добро посолио?" „Чиме да га посолим, кад знаш да немамо соли?" „А... нема соли! Лако ћемо за то. Не брини! Сад ћу ја да га посолим, биће баш како ваља!"

Узео је дрвену кашику, захватио пепео и жар испод бакрачића и то све изручио у пасуљ. Чвркнула је жеравица, у пасуљу се подигла пена.

„Ето видиш да имамо соли". рекао је.

Кад је пасуљ био куван, сели смо за сто. Повадио сам угљевље из пасуља и почео да срчем дрвеном кашиком. Нико ми неће веровати да истину говорим ако кажем да ми је тај пасуљ био слadak као шећер! За петнаестак дана јели

смо само четири пута, и то готово ништа. После таквог гладовања, куван пасуљ је слadak, ма и посољен пепелом!

У кухињи сам био нашао неку стару ножагу; њом сам секао хлеб на комадиће и јео га уз пасуљ. Уживао сам!

При крају ручка, Жути Ђаво је устао и рекао:

„Спреси се, Добривоје, решио сам да те бијем. Запамтићеш данашњи дан по Симеону монаху! Прво ћу да те бијем, потом ћу да наставим са ручком.”

Устао сам од стола и пустио га да ми се приближи, онда сам зграбио нож, замахнуо према његовом стомаку и дрекнуо из све снаге:

„Сад ћу да те пробуразим, дрипче!”

У првом тренутку се збунио, онда се хитро тргао и склонио стомак што даље од моје руке и ножа. Кад су нам се очи сусреле, још више се уплашио и суљајући леђима о зид опрезно се повлачио ка вратима; чим је био ван домака ножа, јурнуо је као метак и побегао у своју собу.

Мало касније изашао је из испоснице и отишао на језеро. Бродом „Корзика” одвезао се право у Охрид. Гледајући за њим, у себи сам се смејао јер се Жути Ђаво у тренутку променио, од надменог човека постао је кукавица и као дете отишао да се жали.

Убрзо сам добио позив од владике да му се јавим.

Кад сам стигао, са Николајем је био и Симеон. Владика је рекао:

„Добро дошао, брате Добривоје! Реци ти мени, поштено, шта је то било између вас двојице? Брат Симеон ми исприча да си покушао да га убијеш, да си ножем хтео да га распориш!”

„Истина је то, преосвећени”, одговорио сам.

„Како, како...” чудило се Николај.

„Као Милош Мурата! Од учкура до грла бијела!”

Владика се насмеја, али се брзо прибра и рече:

„Зар да убијеш човека? Није ли те страх од Бога?”

„Ја сам хтео да убијем рђу од човека, преосвећени”, рекао сам.

Затим сам му испричао све о Жутот Ђаволу, и како сам га слушао, и како ме мучио, и како је хтео да ме бије.

Владика се онда обрати Симеону:

„Оче Симеоне, јеси ли ти размишљао о томе да ли си за монаха? Ако ниси, размисли... А сад, опростите један другоме овде преда мном, па идите у испосницу с миром.”

На те речи, Жути Ђаво скочи вриштећи:

„Владико, ја не смем да живим с њим у испосници! Разбојник је он, заклаће ме!”

„Добро де, брате Симеоне, смири се... Кад је између вас таква ствар, онда нека Добривоје иде у Свети Наум, а ти остани у испосници”, рекао је владика.

Како ми је било наређено, тако сам и учинио. Монаси су ме дочекали с подсмехом.

„Ево нашег делије! Није могао да издржи! Наишао на чврсто, и уплашио

се! Побегло!"

Викнуо сам:

„Бабе сте ви! Дозволили сте да вас рђа од човека мучи и понижава. Уђутите! Покријте се ушима!"

Поднео сам многа искушења у манастиру, а трпео сам их зато да бих се смирио. Овладао сам поприлично својим телом и могао да му заповедам. Топлина и благост испуњавали су ме и чинили ме сигурним; у моме срцу живела је велика љубав за Бога и људе.

Епископ Николај Велимировић узео ме код себе, да му помажем и да га служим. Био је наш најобразованији епископ у то време. До данас бољег нисмо добили, мислим да још дуго нећемо имати таквог. Био је велики духовник, енглески ђак, човек за кога је знао скоро цео свет.

У првим данима искушеништва пожелео сам да одем у самоћу, у пустињу, да бих се посветио и Богу и себи. Та намера је сазревала у мени и јачала; чекао сам тренутак да се замонашим, па да одмах кренем у планину. Зато сам се учио молитви, као и исправном животу, из књига и од монаха, нарочито од епископа Николаја.

Слушао сам га без поговора, с вољом и од срца. У току дана сам слагао духовне књиге у пакете, адресирао их и слао на пошту. Увече, у његовој соби, у његовом присуству, читао сам псалме и молитве, а тек потом одлазио на починак. Он је и даље остајао да ради. Дуго је ноћу, у његовој соби, било упаљено светло. А кад сам устајао рано, видео сам опет светло и чуо његове кораке и кашаљ.

За мене неискусног, он је био чудан човек, невероватан. Гледао је човека мало погнуте главе; очима је продирао у саму душу. Сви смо, без разлике, били свесни да он зна нашу мисао и пре него што чује одговор на постављено питање. Био сам свакодневно с њим и увидео сам да он, из своје собе, заиста зна шта се догађа у манастиру, у граду, и даље.

Сећам се једном кад су начелник Округа охридског и председник Црквеног суда, са још двојицом државних службеника, хтели да оду у неко погранично место. Председник Црквеног суда, као побожан човек, дошао је код владике за благослов. Али Николај није хтео да га благослови. Молио га је тај човек, љутио се на њега, али је све било узалуд. На крају, владика је рекао:

„Мислиш ли, оче, да ти не дајем благослов због тога што те мрзим?"

„Не знам зашто ме не пушташ, владико. Али ја хоћу да идем! Иде ми се. Зашто ми не даш благослов?"

„Послушај ти свога владика, не иди никуда без благослова и не запиткуј много", рекао је Николај.

„Ја ћу онда отићи, благословио ти мене или не", рекао је, сео у кола краљевих службеника и отишао.

Шта се збило касније? На путу, у близини албанске границе, сачекали су их кочаци, Албанци, убили шофера а њима узели све вредно и одвели их у планину. Пошто се краљеви службеници нису вратили у одређено време,

заинтересовала се за њих државна власт, и тако се брзо сазнала истина. Лично је краљ Александар интервенисао код албанског краља Зогуа и тражио од њега да одмах врати његове службенике. Владика ми је причао да је краљ Александар рекао Зогуу овако: „Уколико ми у року од три дана не вратиш моје људе живе, окупираћу вас! Досадили су ми ваши разбојници!" После два дана дошли су код нас у манастир чиновници, начелник и председник Црквеног суда. Председник Суда био је сав у модрицама. Дошао је код владике потиштен и скрушен, поклатио му се дубоко и замолио га за благослов.

„Нека те Бог благослови, оче. А шта је то са тобом било? Зашто си такав?", питао га је Николај.

„Убише душу у мени проклети кочаци! Само су мене тукли, иако им ништа нисам скривио."

„Шта сад мислиш, оче: зашто ти нисам хтео да дам благослов, и зашто су само баш тебе тукли?" питао је владика.

„Све ми је јасно, преосвећени! Никад више ми се неће десити да одем на пут без благослова!"

Улетео сам и ја у разговор, само да пецнем председника јер је био горд човек.

„Одрастао си човек, паметан си, председник си Црквеног суда, оче. Зашто би ти слушао владика?"

„Ћути, Добривоје. шта ти о томе знаш!", викнуо је на мене владика.

Било је очигледно, у то сам био сигуран, да је Николај знао како ће се они провести на путу. Иако је он своју прозорљивост крио, уверио сам се у њу по многим догађајима које сам својим очима гледао. Размишљао сам о тој његовој особини и питао се: „Како може да зна шта се догађа напољу, а ја не могу? Како он зна шта ја мислим, а ја не знам шта он мисли?"

Посматрао сам га и пратио сваки његов корак и покрет, у намери да видим и схватим какав је он човек. Желео сам да будем исто као он, али нисам знао како то да постигнем. Мислио сам да он зна неки тајни пут и начин за постизање духовних дубина, и да то крије од нас.

Знао сам шта једе, како се моли, где спава, али нисам знао шта ради ноћу кад остане сам у својој соби. Приметио сам да се једна даска на његовима вратима расушила, и да се један чвор одвојио и био готов да испадне. Синула ми је идеја: ево како ћу видети шта ноћу ради!

Сутрадан је владика отишао послом у град; избио сам чвор и пажљиво га очистио; са његове спољне стране забо сам ексерчић и вратио чвор на његово место у дасци; добро је стајао, а лако га је било извадити.

Тог дана радио сам свакодневне послове, а увече, кад се он вратио, читао сам псалме и молили смо се. После сам отишао у своју собу, свукао се и легао у кревет. Кад су се светла у ходницима угасила, извукао сам се из кревета и пажљиво, на прстима, пришао вратима владичине собе.

Чучнуо сам и опрезно извукао чвор; кроз отвор је шикнуо танки млаз светлости у ходник. Али сам се спетљао; ексерчић је, ваљда, био мали, па

нисам могао добро да га ухватим; испустио сам га и чвор је лупнуо о под. Врата су се отворила. Пре него што сам могао да се приберем, над собом сам угледао огромну главу Николајеву.

Одскочио сам и потрчао низ степенице. Препознао ме. Викао је за мном, звао ме да се вратим и обећавао ми да неће било шта нажао да ми учини. Али ја нисам смео да се вратим. Стидео сам се. Мало сам се и плашио да ме у љутини не удари, знао сам да је преке нарави.

Нисам смео у очи да му погледам. Ноћ сам провео у дворишту. Сутрадан сам се опет крио од њега; нисам се усуђивао да уђем у зграду. Следеће ноћи сакрио сам се добро у једном ћошку митрополије и ту заспао. Око поноћи неко ме ухватио за косу. У мраку нисам видео ко је. Тек кад сам чуо глас, знао сам да је Николај.

„Не бој се Добривоје. Иди у своју собу и спавај“, рекао је. Увео ме у собу, сачекао да легнем, покрио ме као да сам дете, и тек тада отишао. Био сам збуњен и чудило ме што ми није рекао ниједну прекорну реч.

Сутрадан, рано ујутру, позвао ме и наредио ми да из шупе у његову собу донесем ногаре и даске за кревет. Претходно сам их добро опрао. Док сам склапао кревет, он је позвао куvara и саопштио му:

„Филипе, од сад па док те не позовем, слободан си. Плата ти иде као кад радиш.“

Отпустио је куvara, а кад смо остали сами, рекао ми:

„Ти хоћеш да будеш монах, Добривоје. Ако си мушкарац, спреми се за јуначки подвиг!“

„Ту сам, владико. Преживео сам рат, глад; лудак сам чувао, Жутог Ђавола трпео, па и тај подвиг, о којем говориш, ваљда ћу извршити“, рекао сам.

„Лако је, Добривоје, с људима се борити и трпети кад се мора. Али сад ћеш се са собом ухватити у коштац; своју вољу ћеш испробати и очеличити. Имај ово на уму: пред својим телом милијарде људи дрхће, мазе га, поковавају му се. Спреми се!“

„Овде сам, владико. Наређуј!“

Мислио сам тада да не постоји напор који не бих могао да издржим. Био сам млад, јак, прекаљен и самоуверен, а помало и поносан што ћу доживети нешто непознато и велико, и што ћу се доказати пред самим владиком.

Од раног јутра владика ми је забранио да пијем воду и да било шта једем. Тог дана смо паковали књиге, адресирали пакете и слали их на пошту, а увече смо се молили Богу. Прво смо се по триста пута поклонили пред иконама, затим смо певали Светој Богородици, на крају смо клекнули да се молимо. У соби смо имали часовник који је откуцавао на сваких четврт часа.

Пуна два часа молили смо се на коленима пред иконама, на пиротском ћилиму. Он је вешто подвиго десну ногу, па му није сметало клечање; није се помицао. Мене су, пак, болела колена, зато сам морао да се ослањам на руке, да чучим, да се окрећем на једну па на другу страну. Пошто сам био иза њега,

није видео шта радим. Онда смо устали и два часа се молили стојећи, безгласно. „Умно се моли, не крећи језиком, синко. Бог зна наше мисли. Пост нема значаја без молитве; чак би могао да нам нашкоди“, рекао ми је.

Хлеб и воду нисмо окусили целог дана и наредне ноћи. Наставили смо и сутрадан. Трпео сам глад и жеђ; радио сам, молио се и ћутао. Трећега дана ми је било веома тешко. Подносио сам лакше глад јер сам се на њу био навикао, али ме је жеђ страшно мучила. Свест ми се у појединим тренуцима мутила, осећао сам муку у желуцу. Увече нисам могао дуго да издржим на молитви, раније сам легао; Николај је остао сам на молитви. Ујутру, кад сам се пробудио, затекао сам га да се и даље моли. Бог зна кад је и колико је тај човек спавао.

Четвртог дана тело ме пекло као да је било запаљено; осећао сам ватру у себи. Нарочито су ме болеле зацељене ране. Око рана на ногама, на рукама и на грудима, носио сам велике модрице; биле су непријатне за гледање. И са тим модрицама се нешто догађало. Болела ме леђа, и глава, стална мука ми је била у желуцу, срце се узнемирило. Одлазио сам често до прозора и удисао свеж ваздух; као хладну изворску воду пио сам га.

Петог дана почео сам да смрдим. Уснице су се лепиле једна за другу, биле су слане, на језику се јавила, у великој количини, слуз сасвим слична гноју, коју сам често испљувавао.

Седмог дана доживео сам преображај; вратило ми се руменило у образе, скоро су престали болови. Али сам био нервозан и нисам могао да спавам; дрхтао сам, био сам страшно жедан. Тада сам први пут осетио да нисам у стању да се даље борим. Храбрио сам се разним мислима, јуначио се, заинатио се, али ми ништа није помогло. На крају сам одлучио да спакујем своје ствари и да побегнем од Николаја.

Слагао сам га да излазим напоље ради себе. Чим сам прошао кроз врата, јурнуо сам у своју собу и спаковао се на брзину. Кад сам се окренуо да изађем, угледао сам га како стоји у отвореним вратима. Ухватио ме за рамена, окренуо и наредио да се распакујем. Био сам збуњен, нисам знао шта да радим и како да га се ослободим. Молио сам га понизно да ме пусти да одем, или да ми дозволи да једем и пијем, али ме он очигледно није ни слушао. Кад сам видео да немам куд, сузе су ме запекле у очима, умало нисам заплакао од муке. Није за то марио, узео ме за уво, као основца, и повео у своју собу.

„Бабо једна! Ти ли си тај који хоће да буде монах?! Пун си прљавштине у телу и крви, са тим ти желиш да постигнеш нешто велико, да постанеш светлост! Зар не осећаш да у теби ђубре сагорева и да сав смрдиш! Ако желиш добро себи, и ако желиш да у овом животу на земљи видиш царство Божје, седи, ради свој посао, и моли се како ти кажем!“

До једанаестог дана није ми ни једном дозволио да изађем. Тада сам опет одлучио да бежим. Смислио сам био како да излетим из собе и побегнем куд ме ноге носе. Али кад сам кренуо опет ме је Николај зауставио на вратима.

Закукако сам из свег гласа; тресао сам се од муке. Молио сам га као оца

рођеног да ме пусти. Говорио сам му да ће црева да ми се залепе од глади и жеђи, и да ћу сигурно умрети. Ни кукање ни преклињање нису ми помогли.

Мало после, дао ми је флашу и наредио да је добро оперем и донесем воде. Зграбио сам флашу и отрчао, што сам брже могао, на чесму, отворио славину до краја, потурио уста и слатко се нагутао воде. Онда сам опрао флашу, напуно је водом и донео у собу. Владика ме упитао:

„Јеси ли довољно пио?"

„Јесам, преосвећени."

„Добро, ако си. А сад ћу те, синко, питати нешто. Размисли добро шта ћеш ми казати, не мораш одмах да ми одговориш, можеш и кроз један сат. Реци: зашто си хтео да ме уходиш? Ако ми кажеш истину, бићеш ми ученик, ђак. Ако ме слажеш, отераћу те!"

„Није ми потребно дуго да размишљам, владико. Оно што бих ти рекао касније, могу ти рећи одмах. Хтео сам да видим шта ради владика кад је сам у соби!"

„Па, синко, ових дана си био са мном у соби и видео си шта радим. Немаш више разлога да вириш кроз чвор."

Опет сам молио да ме пусти да живим као други монаси; мислио сам да стварно више не могу да издржим без хране и пића. Ратовао сам, гладовао, прошао многе земље и видео чудеса, али ми се чинило да је ово изнад мојих снага. Али ме није пустио. Рекао је:

„Кад ти се свест замути, даћу ти мало воде. Ако на сваки сат или два будеш узимао по гутљај, престаће ти вртоглавица."

А он није ни погледао флашу; ни кап воде није окусио! Није се могло видети да ли трпи; молио се свакодневно, и даље као првог дана. Трудио сам се колико сам могао, али ми је молитва била слаба јер сам стално мислио да ли ћу жив дочекаати следећи дан, и смишљајући разне начине како да утекнем од њега. Он је знао шта смерам, и увек ме спречавао. Дању је био крај врата, а ноћу је мој кревет стављао попречке уз врата, да не бих побегао док спава. Пошту смо примали кроз прозорче, на исти начин смо је слали.

Издржао сам још пет дана без хране и са мало воде. Укупно шеснаест дана смо гладовали. Седамнаестог дана чули смо моторе и кроз прозор видели аутомобиле. Владика ми је тада рекао:

„Ево, долазе нам гости, Добривоје. Радуј се. Да није њих, наставили бисмо овако до тридесет пуних дана."

Изашао је из собе, умио се, обукао свечано одело и дочекао госте. Позвао је Филипа куvara и одмах га послао да донесе пастрмке, вино и друго што је потребно за ручак. Такође, наредио је кувару да за нас двојицу спреми „нашу храну".

Кад смо сели за сто и почели да ручамо, гости су јели пастрмке, а нас двојица редак качамак. Кувар је знао каква је то „наша храна", очигледно је имао слична искуства. Морали смо да једемо качамак, јер би нам се смучило од јаке хране после дугог гладовања. Тог дана смо јели мало, сутрадан мало

више, трећега дана био сам сит.

Чим сам се уз помоћ хране мало вратио у живот, био сам лак и оран за сваки посао, и чвршће воље него раније. Модрице су ми са тела нестале, као да никад нису постојале, ране нисам осећао као да их никад није било. Гладовањем сам очистио крв, а крв је очистила тело од болести и рана. Тада сам схватио шта је гладовање. Радовао сам се што сам колико—толико издржао све те дане, и зарекао сам се да ћу убудуће бити аскета и да ћу гладовати често.

У госте су нам дошли двојица министара; били су пали у немилост код краља Александра. Николај је васпитавао краљеве синове, Петра и Ђорђа, па је имао велики утицај на двор. Они су то знали и дошли су да га замоле да се за њих заузме код краља. Владика им је рекао: „Не бих вас бранио, да сам чуо нешто рђаво о вама. Не бојте се. Биће све у реду.”

У то време у манастиру светог Наума произведени су у монашки чин двојица сељака. Један од њих, Драгољуб Радовановић, из села Бошњана, био је болестан од туберкулозе; лекари су му рекли да ће умрети најкасније за двадесет дана. Био је побожан човек, дошао је да умре у манастиру и да се сахрани крај цркве. Није се уздржавао у храни, и по речима руских монаха због тога се разболео. Руси су му предложили да се лечи овако: да му читају молитву јелеосвећења, затим да гладује двадесет дана, без јела и пића. Ако то издржи, обећали су му сигурно оздрављење. Тај човек није имао куд, све је већ био испробао, па је прихватио њихов предлог. Пошто није могао сам да се уздржи од хране, везали су му руке. Цео дан су га чували, а ујутру и увече читали му молитве за здравље. Ноћивао је такође с монасима. Издржао је глад и жеђ свих двадесет дана. Намучио се био доста, али је истрајао до краја. Није био ни нешто нарочито омршао; за то време порасла му је брада, мало је друкчије изгледао. Двадесетог дана, кад је већ истицао рок, некако је преварио монахе и утрчао у кухињу, тамо је на столу било нешто хране. Онако везаних руку, набио је главу у чанак и појео пасуљ. Кад су Руси сазнали шта је учинио, нису му замерили, већ су му одвезали руке и умили га. Рекли су му: „Од данас једи колико хоћеш. Оздравио си! Али ако се убудуће не уздржаваш, знај да ћеш се опет разболети, можда и горе.”

Драгољуб је оздравио, одрекао се света и заувек остао у манастиру. Касније је постао јеромонах, па игуман. За њим су дошле његова жена и две ћерке; и оне су се замонашиле.

Драгољуб и тај други сељак замонашили су се мало пре мене. Њих двојица стајали су у дворишту и са владиком разговарали, кад сам ја наишао. Пошао сам ка владици да му пољубим руку, као што је ред, а он ми је наредио да прво пољубим тек замонашену браћу. Морао сам да га послушам, био сам тада искушеник, иако ми није било пријатно да то урадим. Кад сам пошао да пољубим руку Драгољубу, он је заблистао од среће што је дочекао да му ја, писмен човек и ратник са одликовањима, одајем такво поштовање. Смејала му се од задовољства коса на глави и лице и брада; топио се човек од радости.

Пољубио сам га у руку и пошао према владици. Али ми је он наредио да и другоме брату укажем исту част. Опет сам морао да га послушам! И овај је заблистао. Приближујући му се, мислио сам: „Смеј се ти, смеј. Показаћу ти ја кол'ко си велики човек и већи од мене. Горди се ти и дичи се, видећеш како ћеш проћи!"

Узео сам његову десну руку и чврсто је стегао; уместо да пољубим, угризао сам његову надланицу из све снаге. Слатко сам га цапнуо! Јаукнуо је од бола.

Владика је затим узео монахову руку и кад је видео дубок отисак зуба и мало крви, окренуо се и рекао ми: „Горд си ти и сујетан човек, Добривоје! Ни за још осам година код мене ти нећеш постати монах!"

„Ако, преосвећени. Овај је добио оно што заслужује. А ти знај да има још епархија осим твоје!"

Брзо сам схватио шта Бог од човека тражи и какав човек треба да буде да би му угодил. У то време много сам се молио и добио од Бога велику благодат, тиме и извесну слободу у понашању. Осећао сам у себи толику снагу да сам том силином духовно владао свим људима око себе. Никога се нисам бојао, иако сам био само искушеник, почетник. Владика је тачно знао какав сам, и мислим да ме је ценио више него друге. Знао је да сам намерно ујео за руку надувеног новајлију, знао је зашто сам то учинио.

Сутрадан је владика пошао у жениски манастир и повео ме са собом. Чим смо стигли, окупиле су се монахиње. Послужиле су нас водом и шећером. Стајао сам уз владика, причао више него што треба, и мало се шепурио и правио важан пред монахињама. Одједном, владика ме ошамарио. Посрнуо сам од ударца, и поцрвенео од срамоте и бруке.

Монахиње су се збуниле и нису знале шта би, како да се понашају; гледале су ме помало са жаљењем. Ћутао сам, али сам у себи пожелео да се отвори земља и да у њу пропаднем да не бих више подносио срамоту.

Издржао сам некако до краја да будем срдчан у разговору, а црвенило ми никако није силазило с лица. Кад смо се враћали у манастир, целим путем сам ћутао, реч нисам хтео да кажем Николају. Знао сам да је он кушао моје смирење и ломио моје самољубље, али ми то знање није помогло да све одмах заборавим и да му опростим. Није ми било тешко што ме је ударио и нанео ми физички бол, већ што је то учинио пред монахињама. Спопала ме велика мука, био сам колико љут на њега, толико тужан, не знајући како да се према њему понашам.

У том расположењу смо стигли у манастир. Онако нерасположен отишао сам право у своју собу. Није прошло много времена, кад ме позвао један монах, кога сам волео, да изађем напоље. Стајао је наспред дворишта. Чим сам му пришао, ошамарио ме тако јако да сам у трену угледао све звезде. Не схватајући зашто то чини, нити се трудећи да то сазнам, у магновењу сам му окренуо и други образ. Није ме ударио други пут. Нисам био љут, нити сам осетио срамоту. И баш кад сам хтео да га упитам, зашто је то учинио, спазио

сам монахе, свештенике, слуге, свуда око нас, на прозорима и иза зидова.

Тако су владика, игуман и остали, проверавали моје смирење; хтели су да виде колико су ме напустили гордост и самољубље.

После подне, идући у кухињу, прошао сам поред владике; седео је на доксату краљевог одељка. Благонаклоно ме је погледао, насмејао се и позвао ме. Рекао ми је:

„Добривоје, иди одмах игуману и кажи му да ти спреми одело за монашење. А ти се окупај, очешљај, уреди се... Време је да збациш заувек са себе то своје шарено одело!”

Приликом пострига, владика је питао оце и вернике, била их пуна црква, да ли сам достојан да будем монах. Сви су у један глас одговорили:

„Достојан је!” Тако сам постао монах. Добривоје Милуновић постао је Калист Милуновић.

Кад је свечани чин био завршен, а ја већ обучен у монашку одећу, Симеон Милосављевић, звани Жути Ђаво, пришао је владици Николају, унео му се у лице и просиктао:

„Ђаволе црни! Разбојника си произвео у монаха!”

Владика је смирено одговорио:

„Питао сам и оце и браћу да ли је Добривоје достојан монашког чина. Сви рекоше да јесте. Тебе сви зову Ђаво Жути, а ти мени кажеш да сам ја Ђаво Црни. Расуди сам да ли си у праву, и да ли треба веровати теби једноме или овим људима?!”

МОНАШТВО

Обављали смо у манастиру многе послове. Била ми је потребна физичка снага, па сам јео јаку храну; тело ми је било снажно, скоро је надвладало дух. Терани разним потребама, људи су стално долазили к нама, или смо ми к њима одлазили. Одговарао сам на многа питања; изговарао сам подоста непотребних, сувишних речи. Једино сам ноћу остајао сам; али тада због умора нисам био способан за већи духовни напор. Расејан сам био и узнемирен, пробудиле су се разноврсне жеље у мени; тако нисам могао да се предано и с пажњом молим, онако како сам желео.

Многи монаси дошли су у манастир, да би се начином живота и сталном молитвом приближили Богу. То су желели, али су били опуштени, недисциплиновани; зато се њихове душе нису богатиле, и то ми је сметало. Волео сам упорне, вредне, разумне људе, који могу у свакој прилици да се богате духовно. У рату сам навикао на борбу, ред и тачност: хтео сам да тако буде и у манастиру. Зато је понекад долазило до неслагања између браће и мене, а то нисам волео јер нисам желео да се истичем, да се разликујем од других.

Нисам хтео да живим половично, од данас до сутра, да се понашам као светски човек, и да се од других као монах разликујем само по одећи. У срцу сам, као испушеник, осетио топлину и љубав према Богу и људима. Тај осећај пробудио је у мени тежњу, жељу, да у беспопштедној борби продрем у дубину свога бића и сазнам истину о животу, и пут и сврху свога живљења на земљи.

Знао сам да су неки наши преци видели Господа и његове светитеље, и друге бестелесне силе. Нисам хтео, нисам могао, да будем један од оних који само препричавају туђу славу и доживљаје; хтео сам у те приче лично да се уверим.

После дугог учења и размишљања, увидео сам да ћу једино у самоћи, у пустињи, моћи потпуно да извршим све оно што се од мене као монаха тражило. Надао сам се, и веровао сам у то, да ћу, у бескрајном искуству и у честим додирима са духовним ванвременим чистим силама и најдубљим тајнама, стећи сигурност и тако, испуњен неземаљском љубављу, живети животом достојним човека.

Одмах након монашења, отишао сам до владике Николаја и рекао му:

„Преосвећени, одобри ми, и дај ми благослов, да одем у планину. Хоћу да се усамљен, у тишини, похрвем са својим телом, да саберем мисли и да покушам да се очистим и смирим. Ти знаш да сам гладовао, зебао, спавао под ведрим небом, и да сам преживео многе невоље и у рату и овде у манастиру. Верујем да ћу издржати животу самоћи.“

„Знам за твоју жељу, Калисте. Верујем да ће ти користити самоћа; имаш мој благослов. Иди... Али, знај да те пуштам само на годину дана.“

Пре поласка, у Охриду, купио сам менгеле тешке два кила, ренде за глачање дрвета, секиру, тестеру, бургију, лак за дрво, челична слова, шпиц за камен, чекић. Алат ми је био потребан да уредим пећину и за прављење

крстића од дрвета. Понео сам и два ћебета, три пара веша, четири кила пројиног брашна, један лонац и доста сапуна.

У јесен 1922. године кренуо сам у Петриљску планину, која се налази између две реке, Косељске и Големе, да у њој молитвено тихујем.

Ишао сам озарен надом да улазим у живот пун непредвиђених тајни. Слутио сам да ме очекује непозната и велика борба, и са самим собом и са природом, са тајанственим у мени и око мене. Нисам се плашио. Било је то као да сам ишао према новом рођењу у неком другом, бољем свету.

Било је много пећина у планини. Одабрао сам једну која је била пространа, сунчана, сува и, како ми је изгледало, погодна за живот. Налазила се изнад потока, између села Велгошта и Болна. Унутра је била једна греда, у близини свода, постављена попречно од зида до зида. На њој су вероватно, некада давно, чобани сушили месо на диму. По измету, било га је за двоја добра кола, утврдио сам да су у пећини ноћивале птице. Прионуо сам на посао и одмах очистио своје будуће боравиште.

До мрака сам се већ уморио и седох у кут пећине. Уто су долетела два орла. Вили су се мало пред улазом, затим су улетели и спустили се на греду. Били су то перистерски орлови, велики као ћурани. Утишао сам дах; нисам се мицао, да бих остао непримећен, и видео шта ће се догодити. Иако је било мрачно, убрзо су ме приметили. Гледали су ме одозго, климали главом, као да кљуцају, испуштајући неке шуштаве гласове. Био сам уљез у њиховом боравишту, непознати гост, али ме нису нападали нити су ме се плашили.

Кад се сасвим смрачило, ухватио сам једног за ноге и полако га спустио на под. Није се бранио. Али чим је стао на ноге, почео је да ме удара огромним крилима. Да сам био нешто слабији, сигурно би ме оборио на под и ко зна шта ми учинио. Ослободио сам га се некако, и упалио свећу. Одмах је склопио крила и умирио се; стајао је збуњен, као да не зна шта ће. Орао је био слеп при светлости свеће.

Гледао сам га још мало; онда сам га опет ухватио за ноге и вратио на греду. Није се бранио. Преспавао сам ту ноћ у пећини заједно са орловима.

Устао сам рано да припремим грађу за затварање улаза у пећину. Орлови су већ били одлетели. Одабрао сам неколико борова, оборио их, окресао и исекао на потребне дужине. Око подне орлови су се појавили. Један је у кљуну носио дугачку змију; змија се увијала, покушавајући да се ослободи. Када је орао стао на греду, испустио је змију на под. Затим је и други слетео, убили су змију и појели је. Потом су одлетели. Никад их више нисам видео.

До краја дана добро сам утврдио улаз. Оставио сам само мали отвор, широк колико да се провучем, који сам затварао посебним облицама. Журио сам да завршим посао до мрака, како бих се заштитио од звери, јер сам у близини већ био опазио стопе медведа. Поравнао сам шпицом под и зидове, блатом и каменом преградио пећину, тако да је изгледала као добра и пространа соба. Уз десни зид побио сам четири соје, служиле су ми као ногари кревета. Између две јаке мотке разапео сам ћебе /као што се праве носила/,

мотке сам онда ставио на соје, и кревет је био готов. За покривање служило ми је одело и друго ћебе. Ватру сам палио кресивом и трудом, а дрва је било у изобиљу свуда окол.

За три дана сам тако добро оспособио пећину да сам у њој могао удобно да живим. Касније сам подножје кревета оплео прућем, као и сто и столицу које сам у међувремену од дрвета направио.

Док сам уређивао пећину, молио сам се да ми се открије чиме ћу убудуће да се храним. Храна коју сам понео, брзо је нестала. Четвртог дана пошао сам у потрагу за неким јестивим биљем. Идући шумом, избио сам на пропланак; ту сам наишао на боцу која је над земљом имала бодљикаву израслину као лопту. Та биљка је била врло укусна, као жива храна; укус јој је био сличан корену купуса. Набрао сам подоста тих бодљикавих лопти, очистио их ножем и однео у пећину.

Затим сам пошао да разгледам планину. Приметио сам две букве, око њих велику гомилу камења, које су чобани ту бацали склањајући га са пашњака. Међу камењем расле су коприве у великим бокорима. Набрао сам читаво бреме и простро их под дрво да се осуше у хладу.

Касније, кад су се коприве осушиле, узео сам једну кошуљу, везао јој руке и колир, и у њу као у џак потрпао сасушену биљку. Нашао сам и неке дивље крушке, па сам их нанизао на конач у ниске.

Те зиме хранио сам се сувим копривама, крушкама и корењем.

На планини Петрини у првом рату био је фронт; положај око моје пећине држали су Французи. Трагови рата још су били очигледни; свуда наоколо препознавале су се рупе од граната, ровови, сандуци за муницију, поломљене каре, шлемови... Комаде плеха употребио сам као плотну за огњиште /озидао сам га каменом у пећини/, а шлемове као судове за воду и за кување.

У пећини сам имао све услове за нормалан живот. Али у њој нисам волео да се молим. Само напољу, под ведрим небом, био сам способан да саберем мисли и да потпуно, слободно и јасно, изразим своја најдубља осећања. Вероватно ми је то остало из рата, када сам се навикао на такав однос према молитви.

Ипак, првих дана мога боравка у планини, нисам смео да се молим ван пећине. Плашио сам се медведа; могао је неопажен да ми приђе, а да га ја, будући у екстази, не осетим. Зато сам морао у планини да нађем неко сигурно и згодно место. Изнад пећине наишао сам на једну стену; изгледала је као расцепљена. Врхови су јој били прилично одвојени, а подножје скоро састављено. Од једног до другог врха пружала се широка плоча, била је као каква надстрешница. Подножје равно и пространо за стајање. Место ми се веома допало јер је стена била на великој висини, па медведи и вукови нису могли да ме нападну. А широком плочом, надстрешницом, био сам заштићен од кише.

Са те висине, сатима и данима сам посматрао природу око себе: земљу, васиону, сунце, звезде; птице, животиње, биље. Понекад сам дрхтао од

неизвесне будућности, од оног непознатог што ме чекало, од слутњи да можда нећу моћи да издржим борбу са својим чулима, жељама, навикама, сећањима.

У почетку сам јео једном у три дана, касније једном у седам дана. Кувао сам коприве, јео корен боце или понеку суву крушку; со намерно нисам био понео. Како су дани пролазили, све сам мање осећао потребу за храном; већ после месец дана, јео сам врло мало. Велику нужду сам вршио једном у седам дана.

Због такве исхране појавила ми се страшна прљавштина на телу; био сам сав прекривен смрдљивом штроком. Кожа се љуштила као после дугог сунчања у лето. То је трајало око два месеца. Никад нисам могао да поднесем нечистоћу, трпео сам је само кад сам морао. Ово сада било је неподношљиво; свакога дана сам се купао по неколико пута. Воду сам доносио са потока, грејао је на ватри, и прао се дуго. Да нисам био понео доста спуна, и да није било потока у близини, морао бих да идем чак до Охридског језера, да сперем смрад са себе.

Помишљао сам да напустим планину и да се вратим у манастир. Моје обитавалиште понекад ми није бивало баш по вољи. Јављала ми се жеља за укусном храном и добрим пићем; нарочито сам се сећао вруће проје, коју је мајка некад спремала, печеног кромпира, мяса, гибанице, вина, вруће ракије. Па и девојака сам се сећао, оних које су ме волеле и којих сам се добровољно одрекао. Жеље и сећања из ранијег живота нису ми даноноћно давали мира. Тело је тражило да му испуним старе прохтеве.

Да се одбраним, дуго сам се молио да заволим живот у планини и у самоћи. После неколико дана упорне молитве, у зору, одједном, на мене се излила небеска светлост, обасјала ме целог, и у трену растурила облаке сећања и жеља. Испунио сам се неисказивом радошћу и великим, дотад недоживљеним весељем. Био сам срећан што сам ту, на тој планини, баш на том месту, и сасвим сам.

Борио сам се јуначки. Међутим, иако сам гладовао, мало спавао и дуго се молио, једном ми се у сну ипак просуло семе.

Свако би могао да живи дуго у планини, готово без проблема; ништа му се ружно не би десило, само би му можда било досадно. И мени је било кадикад досадно, све док нисам почео дуго и истрајно да се молим. Чим сам донекле успео да продрем у своју нутрину и да ум приближим срцу, све у мени се узбуркало, јавила се силовита негативна енергија која је изазивала страх и у сну и на јави. Осећао сам наилазак тога зла по немиру и паници што су ме целог обузимали, а опипљивог разлога није било. Бивао сам узнемирен и преплашен више него кад су ми на фронту наређивали да јуришам на ровове, на наперене пушке и митраљезе. Жежила ми се коса на глави и подилазили ме ледени жмарци кад бих, на коленима у молитви, чуо да нешто из мене трупће и лупа у мраку пећине. Тај страх ми је јео кости!

У свету, зло се на човека излива углавном преко другог човека, посредно. Треба се непосредно срести са злом силом, јер се тада види колико је она

лукава и ужасно јака! Ако ниси храбар и немаш животно и монашко искуство, не треба ни да помислиш да живиш молитвено у самоћи. Изложио би се, сигурно, многим душевним и телесним опасностима.

У прво време молио сам се по вас целу ноћ, касније по три или четири сата. Усамљен духовни човек нема с ким да разговара, па се и зато, хтео или не, непрекидно моли. Молио сам се онолико колико ми је било довољно да осетим радост у срцу. Остало време користио сам за читање и размишљање, а преко дана правио сам дрвене крстиће, читао Нови завет, Псалтир и друге духовне књиге.

Опет је био почео, и то често, да ми се јавља онај глас /као пре рата, у рату и по рату/, али је сада био јаснији и одређенији. Дозвољавано ми је и да постављам питања, да разговарам. Обавештавао ме о свему што сам желео да знам, и више од тога. Знао сам да то није добро за мене, па сам се дуго молио да га се ослободим. Знао сам да могу да будем преварен и заведен тим малим истинама које унапред сазнајем, уколико бих се поуздао само у то што ми се каже, а не у Бога и у себе. Могао сам лако да се погордим, да помислим да сам постао велика личност, да могу да сазнам све што хоћу и да сам достојан да разговарам са свевидећом вишњом силом. Међутим, увек сам имао на уму да сам слаб и ништаван и држао сам се провереног пута строго, оног пута који води очишћењу тела, душе и савести. Зато сам се молио да више не чујем тај глас. Уздао сам се у Бога, у своју савест, у своје срце и у свој разум.

Многе сам месеце провео на стени, од истока до захода сунца, и дању и ноћу, са рукама према небу, и са мислима Богу усмереним. Уздржавао сам се од хране, мало сам спавао, молио сам се. Радио сам све што сам од других сазнао, и користио лично искуство, а све у жељи да стекнем смирење и просветлим свој разум. Знао сам да мој духовни напредак не зависи само од моје воље и мојих напора, већ више од воље и помоћи Божје.

У току дана молио сам се по седам пута. Нисам говорио молитве напамет. Богу сам саопштавао оно што ми је навирало из дубине душе. У слободно време правио сам крстиће од шимшировог дрвета: чистио сам дрво, рендисао га, утискивао слова, лакирао. Истовремено сам посматрао природу и живот око себе и уживао. Тада сам видео јасно да се цео живот, у сваком трену, свим својим силама, упиње да буде што ближе светлости, да се сједини с њом, да постане светлост.

Најистинитије сам се ипак радовао својим виђењима и унутрашним доживљајима. То је био мој пут ка светлости, ка извору живота.

Кад бих, обично пред зору, после свеноћне молитве, добијао благодат или доживео виђење, срце ми се пунило неземаљском лепотом, а уста слашћу слађом од сласти меда. Данима после тога нисам имао никакву жељу за храном, нити сам је узимао, а није ми се ни спавало. Био сам лак, бодар. Шетао сам планином као да сам на небу; у мени је цветало обиље лепоте и ништа није могло да помути то моје стање радости.

Код дуготрајних унутрашњих молитава, кад ми се ум спуштао у срце, на

глави сам осећао неки капак, као да ми се неко овлаш наслањао на теме; њега сам осећао у сваком тренутку.

Иако сам био далеко од људи, знао сам, на неки свој посебан начин, шта се све у свету догађа. Упознао сам био суштину својих осећања и нагона; касније сам их лако препознавао на лицима других људи.

Сваки тренутак дана или ноћи био ми је испуњен; осећао сам време, био сам део његовог ритма. Ручни сат сам навијао сваког дана у исто време, тачно у секунду! У исто време сам се будио, почињао са молитвом, радио. Тело ми се чистило, сушило се, постепено се потчињавало духу. Ране и куршум у плућима нисам осећао.

Пећина је зими по природи топла, а ложио сам и ватру; али ми је снег сметао. Нисам могао тада, због снега, да стојим на својој стени, под ведрим небом. Покривао сам се сада само одећом, јер сам ћебе бацио убрзо по доласку. Једне ноћи; било ми је веома угодно јер сам се покривен ћебетом, онако дебелим, топлим и меканим, башкарио сву ноћ у слатком сну и пробудио се тек после шест. Тада сам се озбиљно наљутио на себе. „Ако ти, Калисте, желиш да ленствујеш и уживаш, што си дошао у планину?! Врати се у манастир, спавај у топлем кревету, тамо ће те други будити. Или се врати у свет, па живи и уживај!", рекао сам себи.

Тада сам савио ћебе, онако по војнички, добро га увезао, бацио у поток и гурнуо низ воду.

У пролеће је планина оживела, а мени је лакнуло јер сам се ослободио снега. Олистала је шума, изникла трава, пробудили се медведи, порасле младе коприве. Свега је било у изобиљу, и за животиње и за птице, па и за мене пустињака. Пошто сам се осетио физички јаким, одредио сам себи веће подвиге. Ноћи су биле топле, па сам најчешће био на својој стени у молитви, или сам читао у пећини.

Сваким даном сам постајао тврђи у уверењу да идем добрим путем ка Истини. Све моје мисли биле су усмерене ка оном вишем и од свега важнијем; само понекад, врло ретко, осетио бих да желим да видим човека.

У лето су сазреле дивље крушке зване сланопође; једно стабло је било близу моје пећине. Чекао сам да крушке добро сазру, па да их оберем и оставим за наредну зиму. Кад је дошло време, пошао сам до крушке, али на њој је већ био засео вреднији домаћин од мене - један овећи медвед.

Сео сам на земљу, зачуђен. Гледао сам га како ломи гране и баца их доле, затим силази и једе, па се опет полако пење... Приметио је и он мене, али није обраћао неку већу пажњу. Нити сам хтео, нити смео, да га узнемиравам. Једва сам дочекао час кад се најео и отишао. Тек сам се тада усудио да приђем; како је остало и за мене довољно крушака, нанизао сам их на конац и оставио за зиму.

Хтео сам ипак ближе да упознам тог медведа. Размишљао сам како да му се приближим. Знао сам да ће он опет доћи, када огладни. Зато сам од стабла до пећине поређао крушке, у низу, на раздаљини око једног метра. Сутрадан,

кад је дошао, угледао је да на гранама нема плодова. Њушио је около, мирисао, плазио језик; онда је наишао на моју крушку, узео је, затим другу. па трећу, и тако се примицао пећини; унутра сам чекао добро заштићен брвнима. Кад је стигао до улаза, пружио сам му кроз отвор једну крушку држећи је врховима прстију. Оклевао је, мирисао издалека; видео му се страх у очима. Али жеља му је била јача од страха.

Издужио се колико год је могао, испружио главу и опрезно узео крушку. Онда се нагло повукао, као да сам га ошинуо. Још неколико пута се то поновило. Сутрадан је опет дошао. Бивао је све слободнији и смелији.

После пет-шест дана сасвим се ослободио. Више није хтео ни да оде, шеткао се около, лешкарио у близини, онда долазио по крушку. Првих дана нисам смео да изађем из пећине. Плашио сам га се, звер увек остаје звер, човек у њу не може да се поузда. Првих дана гађао сам га камењем и викао на њега да бих га отерао. Касније смо се ипак спријатељили. Понашао се као домаћа животиња. Иако сам га био заволео, ипак нисам хтео да га мазим, нити сам му дозвољавао да се са мном игра и да се према мени понаша као да смо равноправни. Животињи се увек мора ставити до знања да је човек изнад ње.

У околини је било и лисица. И оне се нису плашиле кад смо се сусретали. Тако сам сазнао да човек може, ако хоће, да припитоми и медведа и лисицу. Али курјака, не! Кад сретне човека курјак га или одмах нападне, или бежи као да га ветар носи. Сретао сам их често, али ни један није насрнуо на мене.

Да сам почео да предосећам, први пут сам приметио кад сам се једног дана сунчао испод пећине. Одједном сам предосетио да морам да устанем и да се сакријем; глас ми је рекао да брзо побегнем у пећину.

Тек што сам се сакрио, чуо сам гласове људи. Били су то ловци с керовима, пролазили су низ поток. Притајио сам се у пећини све док нису далеко одмакли. Желео сам да будем сам, да нико не зна где живим. А да су ме видели, брзо би се прочуло по околним селима да горе у планини живи пустињак. Долазили би да ме виде, тражили би да се молим за њих, да их лечим, да им предсказујем будућност... А све то нисам желео. Моја душа, моје срце, све је у мени, тада, стремило вишем и вечном.

Унапред сам предосећао кад ће на мене да наиђе неко искушење, а то се догађало често, и спремао сам се за одбрану опробаним начином. Није ми било баш лако да останем смирен. Али после духовне борбе, на мене је силазила велика благодат; добијао сам више него што сам уложио. Да будем јак и да све издржим, помагала су ми честа и јасна разноврсна виђења.

У самоћи сам се често питао како да прославим Бога, ја, мали и ништавни човек. Размишљао сам о томе како је Он природу и човека мудро створио, како је мени дао живот и слободу да ходам овим светом. Донекле сам схватио величину његову и лепоту дела његових, и схватио сам да му се речима не може одати слава и хвала за све. У срцу ми је живело обиље пламене љубави, и пуштао сам да само срце говори и да га слави.

Отворио ми се духовни вид, уселила се у мене свест о лепоти духовне

чистоте. Заиста сам се стидео свега рђавог што сам некада у животу чинио. Сетио сам се свих својих грехова из младости; искрсавали су јасно, у пуној наказности. У таквим тренуцима схватао сам да нисам довољно страдао, да би ми греси били опроштени; а што нисам претрпео заслужену и тешку казну, захваљујући сам само његовој безграничној љубави, и човекољубљу.

Будући потпуно свестан својих рђавих дела, кајао сам се дуго и искрено, и молио у сузама за већу милост. Тражио сам да ме прими онаквог какав сам био и да ме благодаћу својом очисти и спасе. Кад год сам се молио искрено, чиста срца, примао сам увек обиље духовних дарова.

Стекавши велику љубав и светлост у срцу, разумео сам, опипљиво, ко је Онај који нам је потребнији од сунца и ваздуха. И знао сам да немам чега на овом свету да се бојим, док год љубав борави у моме срцу.

У тренуцима молитвеног заноса, кад нисам знао да ли сам у телу или ван тела, добијао сам заповести да останем још у самоћи, да још живим далеко од људи.

Чудио сам се, првих дана, како је могуће да недељама живим без хлеба и воде, без оног што је иначе непоходно сваком живом човеку и створу. Касније сам схватио да су ми она радост, и светлост у срцу, та блага несравњива са било чим земаљским, замењивала сваку телесну потребу, веселили ме и снажили безгранично.

Срце ми је пливало у радости, мекшало, топило се у лепоти. Тада сам безмерно волео Бога и људе. То моје духовно стање није могло да се упореди ни са каквим уживањем у животу посвећеном породици, материјалним добрима, забавама, телесним уживањима.

У планини сам први пут схватао: човек не може да доживи праву природу живота ако живи световно.

За две године само сам два пута отишао међу људе. Први пут, био сам у манастиру светог Наума да измолим од владике одобрење за још годину дана боравка у планини. За продате крстиће које сам правио у планини купио сам одећу. Чуо сам да на острву Преспанског језера преко зиме има мало снега и да се брзо топи. То ме је привукло, па сам озбиљно помишљао да се тамо преселим.

Други пут, ишао сам опет у манастир наредне године. Владика Николај послао је свештеника, који је у младости био чобанин на Петрини, да ме пронађе и доведе у Охрид. Док ме је он тражио по планини, ја сам лежао на својој стени, на асури од траве, сунчао се и размишљао.

Тих дана нисам уопште осећао потребу за храном и пићем, био сам пун благодати и светлости. У таквом духовном и физичком стању обично сам размишљао о човековом животу, о његовој свакодневној борби да угоди стомаку, да се окити раскошном одећом, да стиче материјална блага до бескраја. А шта ће нам све то, кад у себи имамо несравњиво веће богатство?

Свештеник је пронашао моју пећину, али није и мене. Оставио ми је у бошчалуку јабуке и питу. Кад сам пред вече дошао у пећину, зачудио сам се:

одакле јабуке и пита? Спазио сам тада хартију. Владика Николај ми је писао:

„Знам, Калисте, да ти је лепо тамо у планини и да уживаш. Али у манастиру те чекају важни послови. Заповедам ти да одмах дођеш у Охрид!”

По црквеним правилима, морао сам да се одазовем позиву свога старешине. Приликом монашења заветовао сам се и на послушност. Упркос томе, одлучио сам био да не идем. Тврдо сам био решен да останем у самоћи, и да се у свет, међу људе, никад више не вратим. Мислио сам: живећу до краја живота у планини, на језеру, било где. А повремено ћу одлазити у цркву да се причестим. Шта ће мени онда владика? Шта онда имам с њим, и зашто бих га слушао?

Држао сам се тако седам дана. Тада ме спопала велика грижа савести; страх ме неки обузео и сваког часа се појачавао. Борио сам се, али није вредело. Деветог дана, да бих се ослободио гриже савести, одлучио сам да одем у Охрид и сазнам шта владика од мене хоће.

Стигао сам у манастир увече. Ујутру сам биона служби и причестио се. После литургије владика ме увео у олтар, обукао у стихар и произвео у ипођакона. Онда ми је рекао да морам да се одрекнем живота у планини и да сам потребан манастиру. „Немам ја одвише људи, па да их држим у планини!” Опирање ми није помогло, ни молбе да се вратим у самоћу. А без благослова нисам смео да одем.

Разочаран, ишао сам као луд по дворишту; нисам знао шта да урадим. Био сам тужан и утучен, једва бих проговорио коју реч са браћом монасима. И био сам љут на владику, и осећао сам велики отпор према њему.

У нотесу сам носио икону Свете Богородице, извезену у свили. Целе ноћи сам клечао пред иконом и молио Свету Богородицу да ме спасе од владике Николаја. Многе сам сузе пролио те ноћи!

Ујутру смо се опет видели; позвао ме. Тада сам му, на моју велику несрећу, испричао, поред осталог, да сам у планини доживео виђење да ће Југославијом и Србијом ускоро завладати комунисти, и да ће он, Николај, отићи у далеку земљу и у њој касније умрети. Још неке сличне ствари сам му испричао. Одмах сам схватио да је било боље да сам ћутао.

Укорио ме рекавши:

„Ја сам ти, Калисте, одобрио да молитвено тихујеш у планини, мислећи да ћеш постати добар монах и хришћанин. А ти си постао фанатик!”

„Нисам фанатик, владико. Оно што стварно знам, то сам ти рекао. Размотрио сам полако и темељно своје виђење. Не варам се и не лажем.”

Али он је био љут и о томе више није хтео са мном да разговара. Био сам и ја љут на њега што ми није веровао и што није хтео да ме пусти тамо куда сам желео да одем.

Молио сам га и даље да ме пусти у самоћу, и смишљао како да једном заувек одем од њега.

Најзад је поступио и рекао ми:

„Ти си непослушан монах, Калисте! Неки си вајни пустиножитељ, и уместо да будеш бољи од осталих, ти си гори! Иди, кад си толико запео, на ту страну! Али знај: опет ћеш се овде вратити! Још и ово хоћу да ти кажем, да би упамтио: и ја сам имао виђење, и знај, нећеш дочекати старост и умрети у пустињи и у самоћи, онако како си смислио, него међу монасима, у манастиру!"

„Како Бог каже тако ће бити, владико."

Чим сам добио благослов, пошао сам у планину да се спремим за пресељење на острво Преспанског језера. Надао сам се да ћу заувек остати у самоћи.

Са планине Петрине кренуо сам у пролеће 1924. године. Ујутру, после молитве, опростио сам се са својим двогодишњим пребивалиштем, где сам се јуначки борио за очишћење тела и душе.

Био сам уверен да одлазим чистији, са више љубави у срцу и већом вером и надом, него кад сам дошао у планину.

Напуштао сам једно, за мене незаборавно, место, али са вером да одлазим на боље. Стекао сам одређене навике и прилагодио се животу у планини; али сам стремио вишем, савршеном, и то је одређивало моје осећање.

Понео сам своје ствари и алатке, знао сам де ће ми бити потребне на острву.

Док сам силазио низ планину Галичицу, осетио сам чудан страх; обузело ме нешто хладно и непријатно. Нисам одмах могао да установим шта ми предосећање говори. Знао сам да ми предстоји нека опасност, али не и каква. Легао сам да се одморим, и тада сам доживео виђење. Сазнао сам да морам да одем на острво, не обзирући се на страх и на опасности које ме тамо чекају.

Сутрадан сам стигао у село Коњско. Преноћио сам код неких људи. Рекао сам им куда идем. Они су се зачудили што сам намеравао да живим на том острву, и добронамерно ме саветовали да одустанем. Говорили су: „Острво је пуно змија отровница. Не можеш од њих земљу да згазиш. Користимо га само преко зиме, кад змије спавају, за испашу оваца." Слушао сам их пажљиво и мало се прибојавао. Помислио сам у трену да одустанем, али сам се брзо присетио виђења и повиновао се вишњој сили, мада сам знао да сељаци говоре истину.

Одатле сам се чамцем пребацио до војне касарне на Преспанском језеру, где су боравили граничари који су чували границу Југославије према Грчкој и Албанији. Рекао сам морнарима зашто сам дошао. Оклевали су мало да ми кажу шта мисле о томе. Проверавали су, ваљда, јесам ли читав, кад хоћу да живим међу змијама, надомак руке арнаутске. Ја сам им приповедао о првом рату, о мом боравку у планини, и о својим схватањима живота уопште.

Кад су утврдили да је са мојом главом све у реду, и кад су схватили да сам одлучан у својој намери да живим на острву, понудили су ми да сарађујемо. Моје ратно искуство убедило их је да могу у свему да се ослоне на

мене. Предложили су да им шаљем сигнале, ако приметим да се неко приближава из Грчке или Албаније. Пристао сам, па смо се договорили о још неким детаљима. Патролним чамцем пребацили су ме на острво.

У селу сам купио мало хране, а и морнари су ми оставили нешто хлеба. Тако првих дана нисам морао да се бринем за јело. Хлеб сам исекао на комаде и ставио га да се суши на сунцу, да ми што дуже траје.

Био је почетак пролећа и змије се још нису пробудиле из зимског сна; само је понека гмизала острвом, и то тромо, поспано. Ипак сам се уплашио кад сам их видео.

Војници су, кад су ме оставили, пролили неку течност у круг и рекли ми да у круг змије неће улазити пошто им смета овај мирис. Али се ја у ту заштиту нисам много уздао. Два-три дана их није било, онда су слободно пролазиле круг.

Кад сам остао сам, осетио сам поново радост у срцу што сам слободан. Упркос страху од змија, добро сам се осећао, пријао ми је мирис језерске воде и чисто небо над острвом. Предосећао сам да ћу ту проживети лепе дане. Веровао сам да сам се заувек отео владици Николају, и да је мој живот сада само у мојим и Божјим рукама.

Првих ноћи нисам имао мира због страха од змија; иако сам знао да оне ноћу мирују, нисам спавао. Клечао сам и молио се, тражећи од Бога заштиту од змија и Арнаута. Молио сам се дуго и истрајно, као никад раније. После неколико дана, у зору, пре исхода сунца, велика светлост је сишла на мене и испунила ме смирењем и самопоуздањем. Дух је мој тада сазнао да не смем ничега и никога да се плашим, и да ће ми моје живљење на острву веома користити. Осећао сам се као препорођен; петнаест наредних дана припремао сам се за живот и боравак онде, без икакве потребе за јелом и пићем.

Тражио сам место где бих боље био заштићен од змија и Арнаута. Змије су могле да ме нападну дању, а они ноћу. Грка се нисам плашио, будући да су нам увек били пријатељи, и као ми, хришћани.

Овде није било пећина, па сам морао да саградим колибу на земљи, или да се попнем на неко дрво. Усред шуме наишао сам на фоју; била је дебља и виша од другог дрвећа. Сетио сам се приче да се змије на њу не пењу, јер је њена кора храпава и пуна ситних испупчеља, сличних трњу. Одлучио сам да живим на том четинарском дрвету.

Направио сам лотру и помоћу ње пео се и силазио. Држао сам је увек обешену о грану, одигнуту од земље, да се змије уз њу не би успузале. Фоји сам одсекао врх, скратио је, да би била нижа од осталог дрвећа, јер је, онако високу, могао да је погоди гром. Одсечене гране са густим лишћем сложио сам укосе око сабла, као кишобран, или као кров колибе, и тако се заштитио од кише. Кору липе користио сам за везивање грана. Нашао сам и неке даске које је језеро избацило на обалу, попео их на фоју и употребио као лежај. Све сам добро увезао ликом од липе као каишем.

На фоји сам, због змија, проводио већи део дана; на њој сам спавао и

молио се. Многе зоре сам дочекао клечећи на дасци; више сам се молио него што сам спавао.

Живео сам као у планини: спремао сам храну, правио крстиће, молио се, читао. Купао сам се често у језеру. Хранио сам се неким корењем; било је слично главицама црног лука, али горче од пелена. У шест вода сам морао да га кувам, да бих могао да га једем. Другог избора нисам имао. У две године, цело сам острво очистио од тог корења.

Језеро је било богато разноврсном рибом; најкрупнији су били жути и црни шарани. Кад сам улазио у воду, пливале су око мојих ногу, додиривале ме, њушкале, грицкале. Биле су питоме, вероватно зато што их човек није узнемиравао. Чапље су ловиле ситну рибу. Гледао сам како их спретно хватају; догађало се да им велика риба отима улов из кљуна; тако су, у ствари, оне храниле крупну рибу ситном.

Гледао сам јата ситних риба, плашчица, које су у јатима пливале бистром водом; промицале су пред мојим очима као тамне искре. Поред чапљи, плашчицама су се храниле и змије. Улазиле су у воду, вуљале се по пешчаном дну, и доле, под водом, чекале да изнад њих наиђе јато рибица. Чим би се појавиле, змије су хитро дизале главу, хватале их и излазиле на обалу. Виђао сам и више од сто змија одједном како излазе из воде са рибицама у устима.

Понекад сам виђао и зечеве. Вероватно су их ту донели морнари. Нисам сазнао како су се спасавали од змија. Било је и неких птица, сличних ластама, само мало већих, којима не знам име. Виле су се по вас дан над острвом, ћијукале и ловиле муве. Захваљујући њима, муве ми нису досађивале.

Површина језера је најчешће била мирна; мрешкала се на ветру, и пресијавала на сунцу. Рибе су пливале и играле се, као да није било баш никакве опасности, као да је у језеру њихов рај. А на острву, уз мене грешног човека, биле су још чапље и змије. А и оне, безбрижне и лење, сунчале се, париле. Све живо око мене понашало се као да не постоји никаква опасност и зло.

У мени су се, у почетку живота овде, смењивали љубав, радост и страх. Волео сам своја духовна искуства, природу, језеро, небо над острвом, ваздух, а страховао од људи /могли су да ме нападну ноћу/, и од змија /могле су, преко дана, на сваком кораку да ме усмрте/. Био сам једино биће на овом простору, од неколико квадратних километара, које уме да размишља и да воли, и једино биће које је живело у страху.

Понекад сам се осећао као да не припадам овом, земаљском, свету; стремио сам свим бићем да унесем у себе небо, да се уздигнем са земље и ослободим је се заувек, да се утопим у мудрост, истину, и љубав.

На острву су биле зидине порушене цркве, без крова, коју су некад саградили Немањићи и посветили је светом апостолу Петру. Црква је имала двоја врата, западна и јужна. Са обе стране јужних врата назирале су се фреске, два бела орла, грб Немањића. Бршљан је прекрио зид и фреске и тако их сачувао од пропадања. За мене, то је било мало чудо. Унутра није

било иконостаса, нити је постојао свети престо. Пожелео сам у њој да се молим, иако је била порушена; зидовима бих био заштићен од ветра, а пошто црква није имала крова, нада мном би било отворено небо, што сам волео. Али у прво време нисам могао јер је увече у цркву улазило стотину змија, свих врста, да ту преноће. Под је био јак, раван и добро очуван; по њему су милели сплетови змија.

Дуго нисам смео у њу да уђем. У почетку су ми змије биле одвратне, касније сам их пуштао да миле око мене, поред самих стопала. Тек кад сам се привикао на њих и постао слободнији, ушао сам унутра да се молим.

Јутром сам их истеривао из цркве метлом од шибља. Биле су послушне, као мали пилићи; излазиле су кроз врата у гомилама и нису ми се противиле. Дању су остајале напољу, на острву, увече су се враћале. Ипак сам, и поред навике на њих, и знања да ничега не треба да се плашим, у молитви био окренут према западу, ка вратима, а не према истоку као што је ред, јер сам пазио на змије, да ме случајно која не изненади и уједе. Али за две године, ни једна ме није напала.

Судим на основу свог искуства, и тврдим да није истинито наше уверење да су животиње зле. Уверио сам се у то и на планини и на острву, и са медведима и са змијама. Човек би требало да се упита какав је и зашто га се животиње плаше и нападају га.

Према змијама нисам био груб све до пред крај друге године. Тада сам решио да обиђем цело острво. Пошао сам, али од змија нисам скоро могао да станем ногом на земљу. Гурао сам их штапом, али ни тада нису хтеле да се склоне. Био сам принуђен да их ударам и бацам. Било ми је жао, али нисам имао другог избора. А да одустанем нисам хтео. Ми људи смо изнад свих бића овде на земљи. Зато нисам могао да дозволим да ме у нечему ограничава животиња и да она мноме влада.

На острву је било мало гробље Немаца који су погинули у првом рату. Једног дана су дошли рођаци, бродом, ископали кости, ставили у посебне џакове. Имали су дозволу наших власти да однесу остатке својих мртвих. Гледао сам како педантно слажу кости у џакове; понашали су се свечано као да додирују велику светињу. Зашто човек то чини? Зар нам није довољно што покојник у нама живи у делима својим и у љубави?

Хранио сам се две године корењем, а онда сам одлучио да се освежим шаранима. Био сам вешт у ловљењу рибе, научио сам то на Охридском језеру, као искушеник. Шаран је иначе мирна риба, па ми и није било тешко да га ухватим. Одлучио сам се за жутог шарана, мислио сам да је укуснији од црног. Ухватио сам једног за очи и хитро га избацио на обалу. Био је велики и јак; праћакао се на сувом као недоклано прасе.

Надао сам се да ће ми риба пријати после дуготрајне биљне исхране; али сам се преварио. Испекао сам шарана, али није ваљао. Скувао сам га, опет ми није био добар. Месо ми је било бљутаво; непосољену рибу нисам могао да једем.

Када су дошли морнари да ме обиђу, рекли су ми да је црни шаран укуснији. Ја сам, пак, мислио да је бољи жути, због светлије боје. Морнари су ми оставили хлеб и два кила соли. Једно краће време сам јео рибу. У почетку ми је пријала, али ми се брзо огадила.

Риба и хлеб, за неколико дана су ме ојачали, и страсти ми се пробудиле, и многе жеље. Дотад сам у самоћи и испосништву провео четири пуне године, али су у мени притајено и даље живеле телесне жеље.

Тврдим да страсти могу да се врате, у пуној снази, и највећем испоснику! Могу да ослабе, може њима да се влада, могу да се потчине, али не могу испосништвом да се униште!

Молио сам се умно и дању и ноћу; зато сам и био у самоћи. У почетку сам се присиљавао да у току дана изговорим по дванаест хиљада Исусових молитава. Тако сам чинио, упорно, све док молитва није сама од себе почела да се одвија у мојим грудима, у срцу. Тада, кад ми се ум везао са срцем, за мене је настао рај на земљи.

Осећао сам се лаким; ишао сам по острву не осећајући да на ногама стојим. Био сам у стању блаженства. Нисам више осећао капак на глави и као да ми се неко лако наслања на теме, као онда у планини. Сада сам на потиљку и на целом горњем делу темена осећао као да ми је глава била отворена.

Лако и јасно сам разумевао Свето писмо и друге књиге, и све оно о чему сам размишљао. Прозирао сам у будућност; сазнавању није било краја, као ни мојој радости. Увидео сам тада колика је величина човекова. Раније нисам могао ни да наслутим за каква је све дела човек способан. Заиста је блаженство бити човек.

Схватио сам: монаштво је велика школа. Али само за онога који живи као монах с вољом, без икаквог или ичијег приморавања. Многи су пожелели да постану добри монаси, али кад су се суочили са својим страстима, кад су повели борбу сами са собом, уплашили су се и малаксали, и нису знали шта би даље. И уместо да омрзну грех и да се против њега боре, жестоко, да од себе одгоне олује страсти, они настављају да живе по старом, да се ваљају у греху, као свиње у блату.

Такви се људи нису очистили, а молитва им није извирала из чистог срца. Будући без снаге и воље да извојују победу до краја, они се покоравају телесним страстима. Такви нису ни хладни, ни врући, већ блутави, млакоње.

На срећу, многи су пребродили животно море, ишли по врху буре земаљског живота, и са силом Божјом високо се узнели. Оставили су рођаке и пријатеље, богатство земаљско и телесна уживања, да би у замену добили неупоредиво више: живот вечни. Постом, молитвом и покајањем укротили су страсти, савладали тело и унели у себе светлост неба и с њом се сјединили. Светлошћу су уништили животно море пролазности. Они су се родили по други пут, и на њих смрт нема право.

Наук Христов, та вода најчистија, појила ме и хранила. Бранио ме од

рђавих мисли и жеља, од свакога духовног зла. Разумно гладујући и упорно се молећи, затегло ми се тело и ојачао дух, па нисам лако подлегао греху нити су у мени могле да нађу места лаж и заблуда. Молитвом сам сабирао ум и просвећивао се, а таквом уму казују се људским језиком неисказљиве тајне.

Ноћу, кад сам се сав предавао умној молитви, у дубоком заносу, Кнез небески је долетао к мени. Од тог сусрета у срцу ми је планула радост, прожет сам био потпуно љубављу. Нисам знао јесам ли на земљи или на небу.

Учио ме да се стално кајем, да тражим опроштај за своје грехове, да радим и од плодова свога рада да живим, да се пристојно одевам. Учио ме да јасно разумевам човека, да имам разум, и снагу, и да зато не смем да будем пасиван, него да стварам.

Молитва ме смиривала, одржавала и бодрила да истрајем. Доводила ме до самог извора најдубљих тајни. Бранила ме од искушења, веселила ме, чинила слободним. Била ми је душевна храна. У њој ми се рађала нада и велика животна стваралачка снага. Она је кључ знања, дом радости, вечног весеља, и скупља је од свега земаљског.

Пред крај друге године мога боравка на острву, стигла ми је порука од владике Николаја, да одмах дођем у Охрид.

Волео сам острво; за мене је то било најдраже место на кугли земаљској. Нисам желео да га напустим. Одлучио сам да не послушам владика.

Осећао сам отпор према помисли да некуда одем. Седам дана сам непрекидно молио Бога да ме спасе владике Николаја и одобри ми да останем на острву. Али било је као и пре две године на планини; осетио сам неиздрживу грижу савести и морао да послушам.

Невољан, тужна срца, покупио сам ствари и кренуо у Охрид. Жао ми је било земље, воде, неба, па чак и змија. Ту сам доживео нешто заиста дубоко и величанствено; за тим сам жалио, као и за оним што сам очекивао и надао се да тек доживим.

По доласку у манастир, владика ме унапредио у ђакона. Моје молбе да се вратим на острво није хтео ни да чује. Једва сам га умолио да ми дозволи да боравим у испосници Свети Заум у којој сам и раније живео, са Симеоном званом Жути Ђаво. Испосница је била празна; Жути Ђаво је после мог монашења отишао у Пећку епархију.

Некако сам обезбедио слободу, мада та самоћа није могла да се упореди са миром у планини и на острву. У околини је било људи; чуо сам њихове гласове, понекад су долазили да разговарамо.

У првим данима бавио сам се, углавном, прављењем крстића и умном молитвом. И овде сам се молио под ведрим небом.

Из манастира сам једном недељно добијао осамсто грама хлеба. Хранио сам се искључиво хлебом и водом. Испосница се налазила на обали Охридског језера. Скобаљи и кленови, нарочито у време кад се мресте, искакали су на обалу; могао сам, да сам хтео, руком да их хватам. Али сам се сећао рђавог искуства са острва, и одбацио сам их као храну. Нисам смео да дозволим да

ми се тело оснажи и надјача дух, ни за тренутак.

По вољи и наговору владике Николаја, и под његовим руководством, почео сам да учим из књига. Изучавао сам Конфуција, индијску и грчку филозофију, будизам, Кур'ан, православне и римокатоличке догмате и живот светитеља. Такође, упознао сам се са делима домаћих и светских писаца. Читао сам приповетке, романе, есеје, драме. Налазио сам да су поједини писци дубоко загледи у човека, у наш живот. У многима сам налазио животне истине; о онима, који нису били близу истине, мислио сам да је ипак добро што пишу, јер читаоцима ипак бистре ум, просветљују их.

По природи сам био радознао човек. Није ми било тешко, нити заморно, да читам. Сматрам читање корисним, чак неопходним за човека који живи у свету, међу људима, без других личних духовних подвига.

Учење ми се није допадало; осећао сам да владика има неке планове са мном, који су сигурно били супротни мојој жељи да заувек живим у самоћи. Хтео сам да се посветим личном усавршавању, да сазнајем духовне тајне, а не да будем човек образован, који је своју главу испунио туђим знањима и мислима. На живот у свету, међу људима, тада нисам ни помишљао; иако ми се чинило да ме владика за тако нешто спрема. Присиљавао ме да учим, несебично ме упућивао у светска знања, и често преслишавао, као студента.

Осећао сам Бога у себи, а плашио сам се да ће ме напустити ако живим противно заповестима, и да ће ме оставити безнађу и смрти. Без роптања сам био послушан владици, иако то нисам желео.

Преко дана сам учио, а ноћу, кад сам остајао сам, дуго сам се молио. Тежио сам савршеном и чистом; кајао сам се за заблуде свога бившег живота, искрено. Те молитве су одлазиле у небо лаке као перо. После суза долазило је озарење целог мог бића, затим сам осећао безграничну лепоту. Стидео сам се и гadio саме помисли да учиним нешто ружно и грешно. Борио сам се да ми срце увек буде чисто и савест мирна. Био сам сав окренут лепоти и истини, спреман да се као дрво, кад се баци у огањ, претворим у жар. Осећао сам велику радост и сласт духовну, и присуство Онога кога срце жели непрестано да следи.

Док сам боравио у испосници, упознао сам оца Макарија. Био је на Солунском фронту, после рата жандар, на крају монах. Није слушао, изузев владике, никога, нити је пристајао да ради физичке послове. Био је прождрљив. Без јела није могао да издржи ни два дана. Волео је и вино да попије. Увек је носио гвоздено ђуле, тешко кило и по; и у цркву је с њим ишао. У соби је држао мртвачки сандук и у њему спавао.

У почетку га нисам волео. Кад смо косили ливаде, вешто се извлачио, сакривао се у жбуње, нестајао. Кад се поздрављао, или кад би коме закуцао на врата, или после било каквог питања, увек је говорио: Господи помилуј. Није хтео да ради, али је волео да служи у цркви.

Бирали смо га за игумана у неколико манастира, али је одбијао. Говорио је: „Ако ме присилите да будем игуман, одгришћу себи језик, па кад не будем

могао да говорим, ни игуман нећу моћи да будем!"

Али кад је одређен да буде духовник једном женском манастиру, дужност је прихватио. Монахиње су о њему говориле све најлепше. Био је примеран духовник и веома су га поштовале. За нас је то било право чудо. Знали смо да у женском манастиру ретки могу да буду духовници, а да изађу чисти. Зато су се монаси нерадо прихватили да буду духовници међу монахињама. А он је ту дужност обављао успешно!

У манастиру смо имали болесних људи, лудака. Тако је неки богат човек довео к нама оболелог сина и добро нам платио да му читамо молитву јелеосвећења, за оздрављење. Знали смо да Бог плаћену молитву неће да услиши. Трудили смо се, али никаквог побољшања није било.

Неколико дана касније, Макарије Миловановић замолио ме да му помогнем да он прочита молитву истом том младићу. Пристао сам, а он је тражио од мене да не изговорим ни реч, ни у себи, на јектенијама, ни „Господи помилуј“; само да му додајем кадиониду кад је потребно.

Вршио је свету тајну потпуно сам. При крају молитве, на моје велико чуђење, болесник је био исцељен, освестио се. Као да се тог тренутка пробудио из сна, узвикнуо је: „Мајко моја, где се налазимо?“ Напустио је манастир здрав.

Нас седморица нисмо ништа учинили, а он, Макарије, сам је излечио човека за мање од два часа! Тада сам променио мишљење о њему.

Пред крај друге године мога борава у испосници, владика ме позове у Митрополију. Позвао је још неколико монаха, и одредио нас да код грађевинског инжењера Чечењева, Руса, изучимо грађевинарство.

Тако је мој живот у Светом Науму почео да се одвија по владичиној вољи, и према потреби цркве. Нисам био задовољан, али сам морао да се покорим старешини и савесно сам извршавао све што се од мене тражило. Добро је за човека кад уме да зида разне грађевине, тунеле, мостове. Али ја сам опипљиво и искуствено упознао оно што је далеко лепше: градити и усавршавати себе и уживати у незамисливим сладостима и лепотама духовним, на путу ка вечности.

Чечењев нас је учио, сваког дана у току целе године, изузев недељом и у празничне дане, како се праве планови, постављају фундаменти и све остало што захтева ова наука.

Што се учења тиче, никаквих потешкоћа није било; лако и брзо сам схватао, разумевао и добро памтио. Инжењер Чечењев се чудило и дивио мојим способностима. Такав сам био јер ми свест ничим није била замућена. А такав сам постао у планини Петрини и на острву Преспанског језера.

Изучавао сам грађевинарство, религију, филозофију, књижевност, али и присуствовао светим литургијама заједно са осталим монасима. Избегавао сам дуже и празне разговоре; једино сам, у слободно време, остајао са владиком Николајем. Подучавао ме владика и објашњавао оно што нисам могао да разумем. Осећао сам да ми је то што он говори духовно корисно.

Сећам се неких догађаја из тог времена, који су ми се дубоко урезали у свест.

На дан двадесетог јуна, прве године мог боравка у испосници, манастир Свети Наум је славио своју славу. Славље се сутрадан настављено у испосници. Рано ујутру превезли смо се чамцима из Светог Наума у Свети Заум; понели смо све што је било потребно за ручак. Било је много народа, међу њима и представници месне власти, као и два краљева министра.

После службе, приређен је ручак. Поред других монаха, и ја сам служио госте за столом. Владика је сео у чело стола; с његове десне стране министри, затим се даље седело по старешинству. Било је јела и пића као на свакој српској слави. Владика ми је после завршеног ручка рекао да се одморим и да поједем што год хоћу од онога што је преостало. А било је бораније, пасуља, супе, и поврх свега неколико повећих пастрмки.

Узео сам две пастрмке и појео их на брзину. Дозволио сам себи тог дана, јер је био празник, да једем шта желим и колико хоћу. Пастрмке су ми пријале, али сам нешто касније осетио тегобе у желуцу.

Владика се за то време повукао да одспава, а народ се размилео унаоколо тражећи погодна места за одмор. И министри су полегали и покрили се преко стомака танким ћебетом. Било је лето и дивно, лепо време.

Наш кувар у манастиру, Хаџи—Светозар, био је пргав човек, рђаве нарави. Кад је видео да сам појео рибу, викнуо је на мене:

„Ко ти је дозволио да поједеш рибу? Како си смео!"

„Владика ми је одобрио да једем шта хоћу и колико хоћу", рекао сам мирно.

„Ја сам, бре, овде газда! Који владика, мајку ли му његову!", викао је и даље Светозар.

Запрепастиле су ме те речи; сви су одједном ућутали и оборили очи. И министри су остали збуњени не верујући у оно што су чули. Владика још није био заспао. Чуо је и он Светозара; изашао је на прозор, погледао га и рекао му мурно:

„Добро, добро, Хаџија. Не љути се на мене. Појео је човек рибу јер је био гладан. Шта ту није у реду?"

Светозар му ништа није одговорио; прао је судове, као да ништа није чуо. Кад се владика повукао у собу, остали смо још више збуњени.

Пришао сам министрима. Трудио сам се да им објасним да је Хаџија особењак, али да није рђав, само је плаховите нарави. Правдао сам га пред министрима како сам знао и умео, али нисам много веровао својим речима.

Одмарали смо се дуго. Кад смо се пробудили, видели смо да је Хаџија свима скувао кафу. Чим смо сели за сто, послужио је прво владику, затим остале. Владика му ништа није рекао. Кад се Хаџија удаљио, министри су упитали владику што трпи таквог човека. Сећам се добро шта им је рекао:

„Ви знате да сам плаховит, могу бити и пргавији од Хаџије. Тражио сам човека сличног себи, да бих према њему одређивао степен свога смирења. И,

ево, нашао сам."

Друге године мога боравка у испосници, дошли су к мени владика Николај и грађевински мајстор Була Македонац. Детаљно су разгледали испосницу и погодили се око цене за њену обнову. Брзо су се погодили; сећам се да је била у питању велика сума новца. Була је тражио предујам у висини половине уговорене цене; владика је прихватио и одмах му дао паре.

На жалост, већ сутрадан смо чули да је Була с новцем побегао у Албанију.

Владика ме одмах позвао. Затекао сам га замишљеног и потиштеног. Рекао ми је:

„Ето, оче Калисте, чуо си шта ми је учинио Була... Те паре сам годинама скупљао. Моли се Богу за њега да се врати и да нам паре донесе. Али немој да се молиш да га Бог казни! Забрањујем ти! Моли се само да му Бог да разум да се врати, и да му у свему помогне." Ја сам му у шали рекао:

„Па Бог му је већ помогао, владико." „Како? Како му је Бог помогао?" „Тако лепо. Дао му је доста пара, преосвећени." „Калисте! Не дирај ме, Калисте! Ако ми само још једну реч кажеш, наредићу ти да спаваш у оној влажној пећини горе у планини! А сад иди и моли се како сам ти рекао!"

Молио сам се Богу да се Була врати с парама. Пролазили су дани, месеци, о њему није било гласа. Након пола године ипак се вратио. Дошао је у манастир, право до владике Николаја; предао му је новац. Чим је измолио опроштај, хтео је опет да му се повери обнова испоснице. Владика је без размишљања пристао и понудио му новац унапред. Али Була није хтео. „Дајте Ви мени по мало, само да имам за материјал. Иначе може да се деси да опет побегнем!"

Владика га није прекоревао, нити га је питао зашто је онако поступио. Тек доста касније Була је рекао: „Плашио сам се, преосвећени, да ћеш ме проклетити. Зато сам дошао!"

„Какве клетве, Було! Молио сам Бога да те уразуми, да се вратиш, да оправимо цркву", рекао је владика.

Помагао сам Були у раду на обнови испоснице; од њега сам научио да зидам кречане и да печем креч.

Живећи у Светом Науму, долазио сам у додир са људима разних професија. У Охриду су мајстори, калфе и шегрти давали нама монасима летке у којима се говорило о радничким правима, о искоришћавању људи од стране капиталиста и богаташа. Читао сам пажљиво сваки летак и свидело ми се то што је у њима писало. Свуда око себе виђао сам многу сиротињу и беду, на другој страни богатство и раскош мањег броја људи. То нисам волео да видим још док сам био дете, а сада сам, испуњен љубављу за све људе, мрзео такве односе у свету. Размишљао сам често како би могло да се помогне сиромасима. Давао сам милостињу, али сам знао да то није довољно.

У манастиру се није са благонаклоношћу говорило о тим лецима, нити се расправљало о радницима и њиховим захтевима. Једном, било је и људи из владе, блиских краљу, повео се разговор о томе. Владика Николај је ћутао; ја

сам рекао да не видим ништа рђаво у томе што се сиромашни људи боре за бољи и праведнији живот, и да срцем осећам да су у праву, да поступају у духу Еванђеља.

„Не знаш ти Калисте, шта радници хоће и шта се иза свега тога крије“, рекли су ми.

„Како не бих знао кад сам и ја радник? Ето, сад сам грађевинар, изучио сам да зидам куће, цркве, да правим путеве, мостове, тунеле. Шта сам ја друго него радник? Чега у томе има рђавог?“

„Они се боре против Бога!“ Одговорио ми је један високи краљев чиновник.

„Господине, ја сам човек који добро познаје људску душу. Посматрао сам пажљиво те људе и у њима нисам видео никакво зло“, рекао сам.

„Није наша дужност да мислимо о политици и о државним пословима, Калисте. Монах си, моли се Богу, шири науку Христову и гледај своја посла“, прекинуо ме је владика.

Нисам више ништа питао, нити сам даље учествовао у разговору. Слушао сам их и нисам разумео како се то сиротиња бори против Бога кад тражи праведнији живот; поготово што сам из искуства знао да се сиротиња с Богом дружи, а богаташи са свештенством. Тада сам веровао да је човеку дат разум да га користи и на своје и на опште добро; и свака памет, и свака снага, све способности једнога човека, треба да служе свима. И да се ради само људски, поштено и са љубављу. Где је себичност, љубав према новцу, гордост, ту нема ни Бога ни разума, свеједно је ли друштво социјалистичко или капиталистичко.

Те су ме мисли поново вратиле жељи за самоћом, вратиле ме планини и острву; желео сам да тамо одем и да живим међу медведима и змијама.

Пошто сам код Чечењева изучио грађевинарство, владика ме произвео у јеромонаха и одредио ме за старешину манастира у изградњи, у месту Требишки ханови /касније је то место прозвано Манастирац/. Од манастира, који је некад на том месту постојао, остала је само чесма од камена; на камену је писало да је ту био манастир, да га је подигао цар Душан а посветио га светом Архангелу Гаврилу. Турци су га до темеља срушили.

Према плану градње, који је направио Чечењев, требало је саградити цркву са три олтара; из прве цркве улазило би се у главну цркву између седам стубова од тесаног камена и кроз осам врата.

Ливада, на којој је требало да подигнем манастир, припадала је некад Албанцу Алији. Он се после првог рата одметнуо у хајдуке, а ливаду му је потом одузела држава. Био је Алија страх и трепет за сва околна села. Отимао је овце сељацима и терао у Албанију. Већ је био поубијао преко педесет људи; једном подофициру из граничне чете, одсекао је главу и пренео је преко границе у Албанију, а тело му оставио у Југославији.

Кад је Алија чуо да се на ливади гради црква православна, подивљао је од беса. А кад је дознао да сам ја старешина и да руководим извођењем

радова, заклео се пред људима да ће ме ухватити и уморити страшним мукама. Поручио ми је да то знам.

Жандари у Требишким хановима били су задужени да чувају и мене и раднике, све док не саградимо цркву. Али било ми је јасно да ће ми они бити од мале помоћи кад је у питању такав хајдук као Алија; за обрачун с њим били су потребни људи равни њему, или бољи.

Црква је морала да се гради. Владика Николај је одредио мене да зидам цркву јер је оцено да једино ја могу да истрајем на том послу и да изађем на крај са Алијом.

Раднике сам нашао у Лукову и околини и одмах сам почео са извођењем радова. Од самог почетка, један жандар је био међу нама, шеткао се градилиштем, с пушком о рамену; а, као што рекох, није нам био потребан, бадава смо га хранили и појили.

Алија ми је стално претио; слао је поруке по свом рођаку, који је био међу радницима, да ће ме убити ако наставим са радом. Говорио је да ће ми космату главу одсећи и набити на колац, или да ће ме обесити о неко дрво.

На педесетак метара од градилишта била је густа шума; са те даљине и осредњи стрелац би могао да скине човека као јабуку, а хајдук сигурно као од шале. Био сам стварно у грдној неприлици.

Тако је тада било са мном; с једне стране владика, присиљавао ме да радим што не желим, а с друге стране Алија, прети да ме убије, а у мени, с треће стране, велика жеља да напустим живот међу људима и да се вратим на острво, у самоћу.

Покушавао сам да нађем неко решење, али нисам успео; одлучио сам да разговарам са владиком, и отишао сам у Охрид.

„Преосвећени, није требало да ме шаљеш да градим манастир на овом месту. Убиће ме Алија! Нешто би требало да се предузме, морало би, догодиће се велико зло!"

Владика је знао зашто сам дошао; док сам му говорио о својој муци, гледао ме строго. Био је љут на мене због моје малодушности. Рекао ми је:

„Ко је, Калисте, јачи? Бог или Алија?"

„Бог, владико."

„Где је твој Бог, Калисте? Колика је твоја вера? Мичи ми се са очију!"

Враћао сам се на градилиште несигуран и збуњен. Успут ми је пала на памет опака мисао: да набавим пиштољ и убијем Алију, па да мирно наставим са радовима. Ликвидирао бих га у шуми, нико не би сазнао ко је то учинио. Али сам се одмах покајао и молио Бога за опроштај; знао сам да нисам ја тај који треба да суди Алији, нити да имам право да му узимам живот који му нисам ни дао. И молио сам се Богу да ми помогне да нађем добар начин како да се ослободим Алије, а да не упрљам ни своје срце, ни своју савест.

На градилиште сам стигао ноћу; увукао сам се у бараку, дао упуства мајсторима како и шта сутра да раде, затим се повукао у двориште и сакрио међу камење и грађевински материјал.

Направио сам био склониште тако вешто, ни мајстори нису могли да га примете. Јер Алија је могао ноћу да бане и неког од радника да принуди да му каже где се налазим. Ту сам ноћивао, а већ у рано јутро одлазио сам у шуму и тамо проводио дан.

Таквим животом сам живео, грозничаво и у дугим молитвама Богу да се некако извучем.

Алија је и даље претио, и пред људима се заклињао да ће ме ускоро убити, као пса. Осећао сам стално његово присуство у шуми и знао сам да ме вреба, мада нисам могао да га видим. Али нисам дуго могао да шетам шумом, да се завлачим међу камење као твор и ништа да не радим; схватио сам да одуговлачење нема смисла, скривање не може вечито да траје. Он није хтео да одустане; зато сам знао да ћемо се једном сигурно срести. Нисам имао другог избора. Одлучио сам да ја њега потражим.

Једног дана, у зору, зашао сам дубоко у шуму и тамо нашао његове трагове; ишао сам његовим трагом и тако му се примицао кријући се иза дрвећа и жбуња. Употребрио сам био све своје знање и вештину, да не направим неку грешку и не откријем се; хајдук је био опрезан и лукав. Није било за шалу: преда мном је био наоружан човек, који жели да ме убије.

Тек око подне сам га опазио; испод дрвета, у хладу, лежао је и осматрао градилиште, које се одатле видело јасно као на длану. Пушка му је била положена на камен, служио му је као наслон за нишањење; био је спреман да у сваком часу принесе пушку оку и опали.

Пришао сам му на десетак метара; иза заклона сам га гледао и размишљао. Био је висок, обучен у албанску народну ношњу, с кечетом на глави, грубих и оштрих црта лица. Посматрао сам га док ме је стрпљиво чекао, мене, своју жртву.

Намера ми је била да се насамо у шуми суочимо и да тада покушам да га приволим да као људи разговарамо. Надао сам се да ћу моћи да га уразумим и да одвратим од намере да ме убије, кад му будем рекао да не градим манастир по својој вољи, што ја тако хоћу, већ по туђој наредби.

Али сам брзо одустао; било ми је јасно да му речи ништа неће вредети; сили би се он покорио, она би га опаметила и излечила, као љута трава љуту рану!

Док сам ја тако размишљао, он се окренуо, ставио пушку на груди, кече навукао на очи и спремао се да спава. У шуми је владала тишина. Био сам му близу. Чуо сам његов дах.

Могао сам у трен ока да се створим крај њега, да му узмем пушку и да га усмртим; могао сам да му разбијем главу каменом; могао сам да одем до жандармеријске станице, да позовем жандаре да га опколе и убију као дивљег вепра. Али ништа од тога нисам учинио. Све је у мени говорило да треба да се повучем, да га оставим на миру да спава.

Мој Бог, Господ Исус Христос, који је љубав, и кога сам осећао у срцу, дао ми је свест да разумем да је грехота убити човека, и да пресуду и спасење

треба препустити ономе који нам је дао живот.

Кад сам се уверио да од разговора с њим неће бити ништа, сем зла по мене, повукао сам се дубоко у шуму и до мрака сам тамо размишљао шта даље да радим. Увече сам отишао на грађевину, позвао Алијиног рођака и рекао му:

„У шуми сам данас видео Алију. Спавао је. Вечерас га нађи како знаш и реци му да сам му опростио живот и да му препоручујем да ме убудуће остави на миру. Ако неће да ме остави на миру, кажи му да ћу морати да га убијем или ћу га предати жандарима! Објасни му да нисам на овом месту и на овом послу по својој вољи, већ да су ми наредили да манастир саградим, а да ћу ја наређење у потпуности да извршим, свиђало се то њему или не!"

Затим сам му описао место где сам нашао Алију, и предочио му како је лако могао да страда.

„Добро, оче. Наћи ћу га и све ћу му рећи. Али те молим као Бога, немој да причаш никоме да си га овде видео. Ако неком кажеш, онда ће се знати да је Алија свраћао код мене, јер сам ожењен његовом сестром. Могао бих зато да имам непријатности са властима."

„Да сам хтео, рекао бих жандарима", одговорио сам.

Те ноћи сам спавао са радницима у бараци; нисам више хтео да се кријем. Знао сам да је Алија већ чуо оно што сам му поручио. Надао сам се да ће учинити нешто, и то веома брзо; веровао сам да ће ми узвратити милост. Ујутру сам слободно шетао међу радницима, упућивао их на посао, издавао наредбе. Они су се чудили што се не кријем; нису знали шта се десило, нити сам им ја објашњавао промену свога понашања.

Око поднева су дошли неки Албанци, јашући на коњима. На магарету су донели дарове манастиру. Замолили су ме, као свештено лице и старешину, да с њима пођем у оближње село и прочитам молитву за здравље младе девојке која је била тешко болесна, непокретна. Изгледали су скрушени и као утучени тугом. Али сам предосетио да њима није потребна моја молитва.

Ипак сам прихватио позив и почео да се спремам за пут, али су ме радници одвраћали говорећи ми да ће ме негде на путу пресрести Алија и убити. Нисам их послушао; гледали су за мном у чуду, нису разумели зашто то чиним.

Јахали смо око сат времена, до у село Џепиште. Уз пут сам био опрезан, мислећи на Алију, али сам журио да што пре стигнем; желео сам да се већ једном оконча моја неизвесност.

Чим смо стигли у двориште, сјахао сам с коња, ушао и призвао мир кући овој, благословио присутне и упитао их:

„Где је девојка?"

Они су се насмејали и рекли ми да нема никакве девојке, већ да Алија хоће лично да ме види, да разговарамо. Алија се појавио у вратима. Држао је карабин, за појасом пиштољ, ханџар и три бомбе. Гледао ме и смешкао се неодређено.

„Јеси ли се уплашио, попе?" „И да, и не... Сретао сам и боље и горе него што си ти", одговорио сам.

„Не бој се. Нисам ја нечовек." „Предао сам ти се у руке. Желим да разговарамо као људи. А какав си човек, то ћемо видети!"

Он ми је благонаклоно обећао да ми се ништа ружно неће десити, јер сам му поштедео живот, па ће и он мене да остави у животу... Затим сам му надугачко, преко два сата, приповедао о шуми где сам га видео, о зидању цркве, о мом ратовању. Истицао сам своју храброст у рату, увеличавао подвиге, не бих ли придобио његово поштовање; оценио сам да он вреднује човека по сулудом јунаштву.

Покушавао сам да га одвратим од рђавог живота, који га води у смрт душе и тела, говорећи му изабраним речима о божанском, о људском, о лепом. Али моје речи су се одбијале од њега, као од стене. Очи му нису заискриле, није затреперило у њему разумевање кад сам му говорио о љубави и истини. Његова свест је била још прожета учињеним злом; као да је тежио још већем злу и сопственој смрти, да се тако ослободи свог неприродног живота.

Једино људско што сам у њему тада видео, било је поштовање традиције дате речи, бесе; ничега, изузев сулуде гордости, таме и зла, у њему није било.

Али ја нисам хтео да се предам и да одустанем од намере да продрем до људске душе. Обухватио сам био свешћу и духом његов заблудели разум, и правим речима погађао сам његову људску савест.

Њему се некуд журило; као да се плашио жандара. Након разговора обећао је да ме убудуће неће дирати. Пружио ми је руку и поздравили смо се срдечно, као стари ратници, јунаци. На вратима је застао, као да се нечега сетио, окренуо се, извадио три златника из џепа и пружио ми.

„Узми ово, попе. Нека то буде мој прилог за зидање цркве... Не бој ме се више, и помоли се за спас моје душе."

Наш сусрет био је завршен.

Домаћин куће пренео ми је његову поруку да још три сата не крећем на пут. Ипак се плашио да га не издам жандарима.

Тог дана сам одахнуо; ослободио сам се велике беде. Вест о моме „обрачуну" са Алијом пронела се муњевито по околним селима и варошицама. Било је то нечувено чудо: један монах укротио је речима разбојника Алију, који је толике људе побио, и потом још од њега добио злато за зидање цркве! Неки су ми се након тога и клањали, као да сам светац.

Убрзо је стигао глас о Алији, да је погинуо у селу Волино, више Охрида. Убили су га жандари. Молио сам се Богу за спас његове душе.

Тај манастир сам зидао близу четири године. Црква је имала два одељења и три олтара. Била је велика и добро урађена. Темељ јој је био дебљине два метра, зидови метар и по. Била је висока, споља мерено, двадесет девет метара, тридесет и два метра дугачка, а осамнаест метара широка.

/Али јој није било суђено да траје вековима. У другом рату, триста

Шиптара, житеља Требишта и околине, склонише се у цркву од бомбардовања. Пала је велика бомба и сви су изгинули... Касније сам отишао да видим шта је било са мојим првим делом. На цркви је био срушен кров. Зидови су остали читави; видели су се трагови експлозије бомбе. Након другог рата, црква је била покривена кровом од кестеновог дрвета.

Кад се Македонска црква одвојила од Српске, неко је минирао цркву динамитом и срушио је. Као да је и на тај начин желео да избрише оно што подсећа на Србе на том подручју/.

Баш кад сам завршио цркву, остало ми било још да ставим крст, дошао је владика Николај са инжењером Чечењевом. Разгледали су цркву, разговарали са нама, прегледали рачуне и остало што је потребно да грађевина буде примљена. Тада је Чечењев рекао владици:

„Калисту можеш слободно да повериш градњу најтежих грађевина. Практични испит је положио са највишом оценом!"

Онда ми је Николај наредио да купим своје ствари и да пођем с њим у Охрид. На моје место старешине манастира поставио је монаха Тадију.

Спремио сам се и пошао, не питајући га зашто сам му потребан; био сам у његовој власти и морао сам без поговора да га слушам. Путовали смо аутомобилом. Владика је према мени био љубазан и пажљив, као никад раније. То ме је зачудило јер сам знао да ме није увек радо трпео крај себе. Познавао је моју вредност и поштовао ме као човека, можда ме мало и волео, али се није благонаклоно и с љубављу увек односио према мени.

Разлог за промену његовог односа сам ми је открио. Испричао ми је да је и сам доживео виђење: о скором доласку комунизма у Југославију и о својој смрти у иностранству. Баш као што сам му и ја испричао пре више од шест година.

Ето зашто је променио мишљење о мени; више ме није сматрао фанатиком. Похвалио ме што сам цркву добро урадио и што сам је пре рока завршио, упркос Алији и материјалним тешкоћама. Напоменуо је да зна и то да ме монаси и мајстори, са којима сам четири године радио и живео, веома цене, али да су се неки жалили да сам понекад био строг, да сам их терао превише да раде.

„Не трпим лењост, нерад, аљкавост и недисциплину, владико", рекао сам.

Чим смо стигли у Свети Наум, отишли смо заједно са свештеницима и монасима у цркву да се помолимо Богу. Старешина манастира био је тада свештеник Стеван Ђорђевић.

После службе сазнао сам да је обијена манастирска каса и да су лопови однели доста новца. То ми је лично владика саопштио, и рекао ми да ме је зато и довео, да учиним нешто како би се новац пронашао и вратио, и да сачувам оно што је преостало. Обратио ми се овим речима:

„Ради како мислиш да је најбоље и како хоћеш, али врати манастиру новац што пре и доведи у ред монахе и свештенике јер су доста опуштени и немарни. У свему ћеш имати моју подршку!"

Зачудио сам се и упитао: „Како је лопов могао, поред толиких људи, да обије касу и оде слободно, а да га нико не примети?"

Стајао сам уз владику; он ми је ставио руку на раме, погледао присутне монахе и свештенике и упитао их:

„Познајете ли овог човека што стоји поред мене? Знате ли га?" „Познајемо га, преосвећени. Како га не бисмо знали кад је поникао међу нама!"

„А знате ли зашто сам га међу вас опет довео?"

„Не знамо, владико..." „Довео сам га да вас научи како се моли и ради и како се чува имовина манастирска!"

Завладала је одједном потпуна тишина. Нису знали шта би казали, ћутали су и избегавали да ме погледају. И мени је било непријатно; оборио сам очи. Владика је продужио да говори:

„Свештеник Ђорђевић и даље остаје ваш старешина, а Калиста постављам да буде над њим!"

Људи су се ускомешали; видело се да им није била мила оваква влаичина одлука, јер су знали за моју строгост и дисциплину.

Било ми је неугодно да и даље стојим уз владику, пред људима који су били посрамљени и збуњени. Да бих прекинуо мучну тишину, одмах сам затражио од старешине Ђорђевића да ми покаже касу. Кад смо нас двојица пошли, и остали су кренули за нама. Отворио сам касу и видео још доста папирних новчаница. Затражио сам да ми се донесе дугачка игла за плетење. На иглу сам нанизао новчанице, и забио је у перваз на вратима. Касу сам оставио широм отворену, а кључеве предао свештенику Ђорђевићу. Сви су били збуњени; неки су се крстили од чуда.

„Дајем на знање вама и лоповима: од сада Калист чува манастирски новац! Каса нам више није потребна", рекао сам.

На дужности старешине манастира Свети Наум остао сам четири месеца. Лопови су похватани и сав новац је враћен манастиру.

Нисам волео што су ме се људи плашили. Знали су да сам миљеник Николајев, да сам школован, инжењер, да сам ратник са одликовањима, да сам четири године провео у пустињи, две у испосници, да сам имао велика виђења и откровења. Чули су за мој „обрачун" са разбојником Алијом и монахом Симеоном, званим Жути Ђаво. У међувремену приче о мени биле су, наравно, улепшаване и увеличаване, па су биле далеко од истине и стварности. Преувеличавали су моју строгост, и заслуге, и склањали се од мене.

Али ја сам се стварно љутио кад бих видео да се олако односе према свом монашком животу. Поштовали су они манастирска правила, али правила нису била довољна. Мислио сам: Кад су се одвојили од света и дошли овде да се боре за своје спасење, кад хоће да још за време земаљског живота виде царство небеско, зашто су малодушни и аљкави на том путу? Где су им даноноћне молитве и подвизи? Зашто губе време?

Позивао сам их на молитву да би се продуховили; тражио сам

безрезервно послушање да би се ослободили самовоље. Само сам ту био строг. Дуго сам био војник и подвижник у самоћи, па сам знао колико су ред и дисциплина корисни човеку за одржавање живота и за стицање како земаљских тако и небеских блага. Можда сам и претеривао; нису сви исти и не могу сви исто. Али сам поступао по свом знању и по свом искуству. Био бих непоштен да сам радио друкчије.

Док сам у манастиру вршио свакодневне послове и бринуо се о другима, у себи сам осећао радост од благодати коју сам био добио по завршетку цркве у Требишким хановима. Међутим, то није било ни близу оној лепоти коју сам осећао у самоћи, свакодневно. Зато ме јако жеља вукла да поново одем на острво. Молио сам владику да ме ослободи дужности старешине и да ме пусти, али о томе није хтео ни да ме саслуша.

Тада сам одлучио да се супроставим владици. У погодној прилици, рекао сам му:

„Владико, кад ми не даш благослов за самовање, а ти знај: више нећу да управљам овим манастиром и о њему да бринем. Готово!"

Дуго смо се расправљали. На крају је морао да ме ослободи дужности старешине. Није био мек човек, напротив! Прекинуо је препирку тако што ми је рекао да о самоћи не мислим, никад ме више неће пустити да живим у пустињи, него ћу зидати и поправљати манастире и њима управљати.

Наредио ми је да размислим, брзо да одлучим, куда бих желео да ме упути за старешину: у Кичевску Свету Богородицу, чији је игуман осуђен на четири године робије због презадужености, а све због жене, сукања, или у преспанске манастире, који су такође били презадужени.

Морао сам да се покорим вољи владичиној. Успео сам да се ослободим дужности старешине манастира Свети Наум; али овај његов други предлог нисам успео, нити сам смео, да одбијем.

После дужег размишљања, одлучио сам се за преспанске манастире. Одмах сам био одређен за старешину манастира: Света Богородица, Света Петка Брајчинска и Света Богородица доњодупенска, која је била поред саме грчке границе. У исти састав ушло је и шест мањих манастира, метоха у срезу преспанском.

Имао сам, значи, на управи девет манастира: три главна и шест метоха.

Располагао сам манастирском имовином, која се састојала од двеста седамдесет парчади земље, са двадесет и седам винограда, тридесет хектара ливада, шест стотина хектара букове шуме. Монаха и искушеника, без слугу, било је преко тридесет.

Чим сам стигао, игуман Вучетић ми је предао инвентар; затим је он премештен. Нисмо га предали суду због презадужености. Прионуо сам на посао да доведем у ред поверене ми манастире. Радио сам како сам знао и молио сам се да ми се да разум, да што боље управљам тако великом имовином. За три месеца сам се ослободио дугова; продао сам поред осталог и педесет храстових стабала пинтерима битољским и ресанским, за бурад.

Нешто ми је и преостало, па сам могао да почнем са уређивањем манастира.

Започео сам са умножавањем стоке. У обору сам затекао само три свиње и петнаест оваца. Купио сам тридесет женских и пет мушких прасади. За годину и по у обору је било преко педесет. Од галичких чобана, овчара, добио сам на поклон педесет женских јагањаца, а још педесет сам купио. Купио сам и пет крава и четири добра коња, банатска.

Радио сам даноноћно; зидао сам кречане, пекао креч и продавао га, израђивао планове за градњу школа, болница, кућа, путева. У то време инжењера није било много, па је за мене било посла колико сам хтео. Сав новац улагао сам у обнову манастира.

Стари сам конак срушио и погодио мајсторе да сазидају нови. За два месеца конак је био завршен. Дужина му је била четрдесет и четири метра; био је у облику слова Т. А онда сам у селу Препору, код метоха Светог Саве Освећеног, саградио шталу тридесет метара дугачку, осам широку; била ми је неопходна јер сам развио сточарство у манастиру.

Брајчевски манастир Свете Петке био је добро опремљен, у њему је била Богословија битољска; али црква није била саграђена од тврдог материјала. Ту сам боравио краће време, затим сам отишао на чифлук светог Саве Освећеног. И ту сам, брзо, подигао конак, на два спрата, од тврдог материјала. Јеромонах Лукијан је био добар економ; изриљао је земљу око цркве, сам је накалемио више хиљада калемова лозе и подигао виноград, који и данас постоји.

Затим је дошла на ред, за обнову, црква посвећена св. апостолу Петру, на острву Преспанског језера. О њој сам стално мислио и једва сам дочекао дан када сам почео да је обнављам. Још кад сам био у самоћи, на том острву, желео сам да ми се пружи прилика да је ја лично обновим. Божије провиђење ми је жељу испунило. Поред осталог, и због ње сам прихватио управу над преспанским манастирима.

Те године 1938, црквене власти из Битоља довеле су добре мајсторе из Србије и доделиле их мени, да радимо на обнови цркве. У то време смо знали да ће ускоро избити рат, као што само знали и за многе друге предстојеће догађаје. Имајући у виду утицај пробугарских снага у Македонији, цркву смо обнављали у тајности, због опасности да буде порушена, уколико се сазна да су је обновили Срби.

Били смо принуђени да радове изводимо зими; лети није било могућно због змија. Цркву сам обнављао са великом љубављу. Два бела орла, са обе стране врата, које је бршљан сачувао, оставио сам нетакнуте.

Поред цркве сам сазидао кућицу на спрат са два одељења. Мислио сам на будућег пустињака, да има где главу да склони, а не као ја да се пење на фоју.

Моја колиба је још увек стајала на фоји. Пео сам се и, као некада, молио. Ловио сам шаране, гледао познато небо, слушао питце. Показивао сам мајсторима моје боравиште, а они се чудили и тешко веровали да сам ту

живео две године, раније. Радостан сам био као дете, али сам и туговао; слутио сам да никад више овде нећу доћи.

По завршеном послу, исплатио сам мајсторе и они су се вратили у Србију.

Управу манастиром нисам држао престога, нити сам захтевао од монаха да ме баш за све питају. Манастирска правила су морала да се поштују; на првом месту била је молитва. Научио сам их сваком послу и пуштао сам их да по својој вољи и памети раде. Трудио сам се да међу њима, у свим односима, влада братска љубав. И доста сам у томе успевао. Само сам једном пренаглио.

Био сам, тада, дуже одсутан из манастира. Кад сам пошао, скренуо сам пажњу монасима да пазе шта и како раде, док нисам међу њима. Мислио сам да могу на њих да се ослоним, били су стварно добри и вредни људи. Кад сам се вратио, приметио сам одмах да су раздрагани и да једва чекају да ми саопште радосну вест. И тада сам чуо да су, у мом одсуству, поред осталог, ишли у народ и у име Христово просили за манастир. Неко их је томе раније научио.

„Ко вам је дозволио да просите? Зар не знате да свега имамо!“, повикао сам запрепашћен.

„Оче Калисте, за те паре купили смо дивног коња!“, рекао је један верујући да ће ме тако одобробољити, јер сам заиста волео коње.

„Коња сте купили? То ми саопштавате? Па знате ли да имамо коња и више него што нам треба!“ Био сам ван себе од љутине.

Зграбио сам једну летву и ударио онога монаха. На моју и његову несрећу, из летве је штрчао ексер који га је раскрварио.

Сви су се разбежали. Дуго после тога нико није смео да ми изађе на очи. А овај кога сам ударио, отишао је од нас и не знам шта је после с њим било. Можда је, мојом кривицом, заувек напустио манастир и монаштво. Али наљутио сам се био јер су ишли у прошњу без икакве нужде. Није срамота просити онда када се стварно нема, и кад не може да се заради; просити онда кад се има, исто је што и крађа! За оним монахом и данас жалим, али што је било, било је.

Као игуман преспанских манастира живео сам добро. Хране је било довољно, као и просторија за спавање и пријем гостију, ни новца није недостајало. Носио сам мантије од свиле, јахао расне коње. Посећивали су ме знаменити људи.

Тада сам био у најбољим годинама живота. Жене су облетале око мене. Надале се да ћу их прихватити, као пређашњи игуман, да уживам и трошим манастирско благо.

Још пре него што сам дошао, до њих је стигао глас о мени. Знале су до детаља мој претходни живот. У почетку су биле опрезне, али кад су виделе како брзо уређујем манастир и да кроз моје руке пролази велико богатство, изгубиле су стрпљење и кренуле отворено да ми се приближе.

Долазиле су чешће у цркву, сачекивале ме и тражиле да их ја исповедам, причешћујем.

Нисам их грубо одбијао. Остављао сам им извесну наду. Добро сам знао како се жене разгоропаде кад им се не оствари жеља: могле би и цркву да напусте, и Бога, и о мени да смисле страшне приче. И не би ме оставиле на миру док ми врат не сломе. Говорио сам им, као у шали: „Биће нечега међу нама; биће, сигурно! Сачекај још мало док се пролепшаш...”

Одрекао сам се био заувек и новца и жене, онога часа кад сам ступио у манастир и постао монах. У тој одлуци био сам тврд без икаквог попуштања. А као за инат, могао сам и једно и друго да имам колико ми душа жели. Жене су ми се нудиле, а новац је одасвуд пристизао и готово ускачао у џепове. Али се ни у једном тренутку нисам поколебао, и једно и друго сам сматрао за прашину.

Имао сам иза себе многе духовне подвиге и виђења, многа признања, и уважавања. И даље сам се дуго молио, уздржавао од јаке хране и пића, па сам имао у себи снагу и сигурност, а према људима и Богу велику слободу и љубав. Мислио сам да могу да учиним што год хоћу и да добијем све што ми треба. Са таквим мислима почео сам да се дивим себи, као да су моје тадашње духовно стање и учињена дела били искључиво последица моје воље и моје памети.

Те године, Николај Велимировић је прешао из Охридске у Жичку епархију, за епархијског архијереја. Кад је пошао, позвао ме и рекао ми:

„Хајде у Жичу, Калисте. Ионако без мене не можеш да живиш.”

Плануо сам, био сам љут на њега због таквих речи.

„Видећемо, владико, да ли могу или не могу без тебе! Не идем с тобом!”

„Ја ти кажем, Калисте, да се пакујеш и да пођеш са мном. Сети се, већ ме једном ниси послушао, кад ниси хтео да останеш у Светом Науму као старешина. Ако сада не пођеш, биће то други пут како одбијаш да послушаш свога владика. Размисли мало о томе, па ми одлуку касније реци.”

„Оно што ћу ти рећи после, могу и сада: не идем с тобом! Могу без тебе да живим... Ето, чуо си моју одлуку, владико!”

Николај је отишао у Жичу и повео многе монахе и монахиње. Његов наследник био је епископ Платон Јовановић. Николај и Платон нису били у најбољим односима, па нови епископ није баш радо гледао Николајеве бивше ученике и присталице.

Чим је владика Николај отишао, Платон је затражио да му покажем све рачуне, за протекле четири године, од дана кад сам био постављен за игумана преспанских манастира. Рачуни су били уредни; прегледао их је пажљиво и полако. Нашао је да нисам био измирио нешто мало пореза држави. Одмах ме позвао и оштро припретио да ће ме суду предати, јер не испуњавам законске обавезе.

Знао сам ја зашто је викао, и колико се брине за државну касу! Али му ништа нисам говорио, замолио сам га само да ми да рачуне, да их средим, па ћу опет да му их понесем.

Дозволио ми је. Узео сам рачуне, изнео их из његове канцеларије и

оставио на сред дворишта митрополије. Отишао сам у продавницу и купио гаса. Прелио сам гомилу рачуна, и запалио.

Пламен се дизао високо у небо; стајао сам крај ватре и дугачким штапом царао и превртао папире да би што боље горели. Довикнуо сам епископу Платону:

„Изађи, преосвећени, на прозор да видиш како Калист сређује рачуне!"

Погледао је с прозора доле у двориште, у мене и ватру, прекрстио се, затворио прозор и нестао.

Кад је од рачуна остао само пепео, попео сам се до владике Платона и куцнуо му на врата. Не сачекавши одобрење, ушао сам и рекао му:

„Сад сам ти, владико, предао своје рачуне. Изволите, дајте ме на суд да због њих одговарам!"

Гледао ме љутито и мало збуњено, прогунђао је:

„Опасан си ти човек, Калисте! Далеко те било од мене!"

Затим је додао:

„Оче, молим те, седни да у миру поразговарамо."

Тада ми је понудио управу над осам великих манастира у епархији охридској. Обећао ми је, ако прихватим, да ће ми дозволити да имам коња само за себе, да ћу моћи да дајем манастирску земљу у закуп, и да никоме другоме нећу полагати рачуне, осим њему. На крају ми је рекао:

„Дошло је до нежељених речи између мене и Николаја. Он је отишао и одвео многе монахе и монахиње. Ти си један од ретких који су остали. Не узимам ти за грех рачуне које си спалио и не љутим се на тебе. Знам ја, игумане Калисте, да си ти тачан и исправан човек."

Нисам био поласкан његовим предлогом; сматрао сам да по вредности и знању то заслужујем, и више од тога. Тада сам сав био прожет гордошћу и самоувереношћу; сматрао сам себе веома великим човеком. Никога нисам радо слушао; био сам отпоран и на наређења виших црквених власти.

Из Охрида сам се вратио у преспанске манастире, да размислим о предлогу епископа Платона и о свом будућем животу. Мислио сам да епископ Платон ни по чему не може да се мери са владиком Николајем. Ни трећину мојих подвига и откривења није доживео, а постављен је за епископа!

Помишљао сам да све оставим и без благослова одем у самоћу. Желео сам да одем, не толико да бих се у самоћи усавршавао, колико да се уклоним од људске несавршености.

Сматрао сам да сам најсавршенији монах на Балкану, у Европи, можда и у свету!

Са таквим мислима ишао сам манастирским бостаништем и тражио највећу и најбољу лубеницу.

Сећам се, као да је данас то било. Осетио сам, док сам пролазио бостаништем, лаки ветрић. Али убрзо је постао јачи; обухватио ме вихор хладне струје. Кроз мене је прострујала ледена језа; почео сам да дрхтим. Од неког страха најежила ми се коса на глави. Осећао сам велику муку. Нагло

сам упао у безнађе. Од патњи, хтео сам да урликнем.

Крајњим напором подигао сам руке према небу и гласно завапио:

„Господе! Спаси ме, Господе! Немоћан сам!"

Одговора није било; осећао сам своје срце у грудима као смрзнут камен.

Одједном, до мене је допро неподношљив смрад. Као да се нешто у мојој близини распадало. /И данас, кад помислим на то, пожелим да откинем свој нос!/.

Уплашен и очајан пао сам на земљу. Знао сам зашто страдам. Самом себи сам рекао:

„Калисте, био си непослушан и горд си, Калисте. Зато те је Бог напустио!"

Три месеца сам се опорављао у манастиру Лакочерка крај Охридског језера. Велике сам муке претрпео и много сам се намучио молећи Бога да ми опрости гордост, самовољност и непослушност. Како ми је стварно било, боље о томе да ћутим. Кајао сам се; пролио сам потоке суза. Тек после три месеца успео сам некако да се смирим. Никад нећу моћи да заборавим ону хладноћу у срцу, смрад, безнађе и очај; те часове кад ме је Господ напустио, памтићу док сам жив.

Из манастира Лакочерка отишао сам у Охрид и тамо остао краће време. Нисам примио управу над охридско—битољским манастирима; нисам хтео да будем старешина под управом епископа Платона. У манастиру Свети Наум живео сам као обичан монах. Ту сам добио канонски отпуст из Охридске и премештај у Жичку епрахију. Премештај нисам тражио, учинио је то на своју руку владика Николај. Волео сам што долазим у Србију.

Тако се завршио мој живот у Македонији, где сам провео деветнаест година, од 1920. до 1939. године. У Македонији сам провео најлепше године свога живота.

Владика Николај се обрадовао кад ме је видео. Многе године смо провели заједно, поштовали смо се и, рекао бих, донекле били пријатељи. Тада сам већ био прилично смирен; после оног што ми се догодило у бостаништу, нисам више био горд и својеглав.

Већ након неколико дана боравка у Жичи, изразио сам пред владиком жељу да идем у планину. Објаснио сам му, обазриво, да сам још одмалена својеглав и прек, и пошто ми је таква природа, не одговара ми да живим међу монасима, јер се погордим. И додао сам да моје искуство јасно показује да сам ја од оне врсте монаха којима једино усамљеност погодује.

Кад сам завршио, затражио сам благослов за одлазак. Али је он био непопустљив; одговорио ми да се не надмам самоћи, већ да размислим, и одлучим, у којем манастиру желим да будем старешина.

Није ми било право што сам наишао на неразумевање и што нисам могао да живим по својој вољи; али сам се сећао последица своје пређашње непослушности, па сам прихватио владичин предлог покорно.

Помишљао сам да преузмем управу над манастиром Никоље у Овчарско—кабларској клисури. Али ми није одговарао због брдовитог терена, затим због

тога што је у њему био један мој ближи рођак, као и због још неких непогодности.

Определио сам се за манастир света Руденица у Жупи александровачкој, парохија ратајска, који је био у рушевинама више од триста година.

Манастир сам затекао пуст, разваљен. Кроз пропале зидове његовог конака провлачили су се пси и свиње. Схватио сам да ме чека велики посао. Али сам знао да морам, што пре, себи да сазидам дом и народу да обновим цркву.

Сутрадан по мом доласку, после молитве, седео сам испред цркве и гледао рушевине; размишљао сам одакле прво да почнем са поправком. Уто је наишао неки човек, назвао ми Бога и одмах рекао:

„Потребна ми је кошуља. Дај ми једну!”

Говорио је оштро и захтевао да га послушам. Гледао сам га и чудио се шта му би да ми тражи кошуљу! Кад сам се прибрао, помислио сам:

„Како баш мене нађе? Имам једну једину кошуљу, и то ову на себи.”

„Имам само једну, а њу не могу да ти дам”, рекао сам гласно.

„Мени је потребна кошуља”, био је упоран.

„Е не могу да ти дам једину кошуљу”, одговорио сам.

„Ти ћеш лакше од мене да дођеш до друге кошуље. За тебе ће бити боље, ако ми је даш”, рекао је.

Сетио сам се речи Господњих: „Ко ти затражи кошуљу, подај му и хаљину...” Ипак, није ми се давала кошуља. Преда мном су биле рушевине, чекао ме посао и голем труд; знао сам да ћу спавати на даскама, без покривача, изузев ове одеће што имам на себи. Па како да му дам кошуљу?

„Е не дам ти је! Да си анђеоло Божји, не могу ти је дати. Сад можеш да идеш. Готово!”

Човек се окренуо и упутио према излазу. Говорио је идући:

„Добро Калисте. Кад ми не даш добровољно, силом ти је нећу узети.”

Кад сам чуо његове речи, тргао сам се. Ко је овај човек? Одакле зна моје име? Истовремено сам осетио да се са мном нешто необично дешава. Као да унутра у мени нешто гори. Срце ми је убрзано играло, био сам радостан и смирен. Одједном сам одлучио да му дам кошуљу.

„Еј, човече! Врати се, даћу ти што си тражио”, викнуо сам.

Затим сам отишао у конак, свукао сам се и донео му своју једину кошуљу. Узео ју је и одмах отишао, без речи. Кад је изашао на капију, потрчао сам за њим да видим куда ће, на коју ће страну да крене. Али кад сам стигао до капије, њега више није било. Куда ли тако брзо оде? Гледао сам низ пут, улазио у њиве, тражио сам га иза дрвећа. Али га нисам видео. Вратио сам се, сео у хлад и још дуго размишљао о њему. Тако ме је и мрак затекао.

Ујутру, рано, дошао је човек из села и рекао ми да ме зове сеоски свештеник да му помогнем код неке сахране. Одговорио сам му да немам опрему која је за ту прилику свештенику потребна. Али он је рекао да не бринем, да ће ми свештеник дати све што ми треба.

Тако сам отишао у село. Муж покојнице био је богат човек. Од добијеног новца за опело купио сам неколико кошуља и доњи веш, као и храну за више дана.

Та парохија, у коју сам ступио 1940. године, бројала је око хиљаду домова. По мом доласку, владика је одредио моју рођену братаницу, монахињу Аквилину из Љубостиње, и једну искушеницу, коју сам касније замонашио под именом Евгенија, да ми помажу у пословима око парохије и манастира.

Прионуо сам својски на посао, да обновим порушену светињу. Позвао сам парохијане и објаснио им шта намеравам да учиним. Они су ме подржали и свесрдно ми помогли. Све је ишло у најбољем реду, и преко мог очекивања.

У то време, у манастиру Жичи припремано је крунисање Петра Карађорђевића за краља. Због постојећих политичких околности, патријарх Дожић благословио је владикау Николаја да изврши тај чин. Позвао ме да присуствујем тој свечаности.

По крунисању, остао сам у Жичи неколико дана, онда сам се вратио да наставим започети посао. Дани су ми пролазили у упознавању са људима, у раду и молитви. Веровао сам да ћу овде провести многе године живота, све док се не отргнем од црквених власти и одем у неку планину, у самоћу.

Европом је тада пламтео други светски рат.

У време рата, у том манастиру сам проживео многе тешке тренутке. Одмах пошто смо окупирани, једног дана, дотрчала је монахиња из суседног манастира да ми јави да ка Руденици долазе Бугари и Немци у пет камиона, и да мене траже. Испричала ми је да су се у њеном манастиру распитивали о мени, и да су од неких сељака сазнали где се налазим. Осетила је, рекла ми је, да ми ти људи желе зло, па је дотрчала пречицом да ми јави како бих се склонио.

Одмах сам разумео да ме Бугари траже јер желе да ми се освете за оно што сам им учинио у првом рату. Нису били заборавили ни мене ни мога брата.

Бугари и Немци су ишли заобилазним путем. Велика је срећа што је монахиња стигла у Руденицу пре њих. Чим сам сазнао о чему је реч, узео сам мало хлеба и пожурио у шуму.

Међутим, једва сам се кретао; од изненадног страха, пресекло ме нешто преко пола. Као да сам остао без душе, ноге су ми биле тешке као олово. Молио сам Бога да ми да снаге да потрчим, да што пре стигнем у склониште, али ми то није помогло. Уплашио сам се да нећу моћи да утекнем.

Пред очима су ми лепршале слике са ратишта, они тренуци кад сам журишао као суманут и тукао Бугаре. Много сам се тада јуначио и у свему се понашао као страшни осветник и једини немилосрдни судија убицама свога брата. Из рова сам им поручивао да ће запамтити Добривоја Милуновића из Каоника. И запамтили су ме ти људи, па су дошли, или су послали своје синове, да сведемо старе рачуне.

Запињао сам из све снаге уз брдо, али ми се чинило да сам одмицао спорије од пужа. Мислио сам шта ме чека ако ме Бугари ухвате живог, добро сам знао какви су. Тек што сам претрчао пут и стигао до првог дрвећа, угледао сам прашину на путу и чуо камионе који су се примицали манастиру. У шуми је био неки сељак, гледао ме је док сам бежао. Упитао ме:

„Много ти мантија ландара, попе. Шта ти је? Много си се уплашио и задувао.“

„Умакох им у задњи час“, рекох једва дишући.

Гледао сам из шуме колону камиона; ушли су у порту. Војници су искочили из камиона и опколили манастир. Разговарали су са монахињама, затим су улазили у зграде и завиривали у свако ћоше у дворишту. Било је очигледно да баш мене траже. После претреса мало су се одморили, затим су сели у камионе и отишли.

Кад сам се увече вратио, монахиње су ми причале да су Бугари претили и заклињали се да ће ме наћи и убити. Оне су им рекле да сам отишао неким послом у суседно село. Поверовали су и упутили се тамо да ме траже.

Месецима сам живео на опрезу; и дању и ноћу био сам спреман да на звук мотора бежим у шуму. Долазила је немачка патрола, али није питала за мене. Пролазили су четници, партизани, недићевци, љотићевци, за све њих ја сам био само поп и нико и ништа више.

Тек кад су четници преузели управу и команду у своје руке, мени више није претила опасност од Бугара. Тад ми је лакнуло, почео сам опет нормално да живим и наставио сам са уређивањем цркве.

Баш у то време, кад сам био помислио да ћу одсад живети пристojно, остављен од свих на миру, почело је све из почетка, и мој положај постао је црњи и гори.

Осмог августа, на велики празник свете Петке Трновске, црква је била препуна народа, тако да је већина била у дворишту. После свете литургије изашао сам и разговарао са људима. Одједном сам осетио да ми се примиче неко духовно биће. Ућутао сам и помислио: Зашто баш сада?

Тек што сам то помислио, видео сам, изнад себе, мало укосо, на око четири метра висине, мог брата кога су обесили Бугари у првом рату! Био је исти као док је био жив. Лебдећи горе у ваздуху, гледао ме, поћутао мало, онда рекао: „Верујем, брате, да ћеш ноћас да дођеш код мене.“

Пошто је то изговорио, удаљио се, нестао. Преблдео сам; хладан ме је зној облио. То су приметили људи око мене. Нису видели мога брата, али су добро видели бледило и зној на мом лицу.

Остао сам код цркве још мало, док је моје присуство било неопходно, затим сам отишао у манастир. Одмах сам позвао Аквилину и показао сам јој место где сам желео да ме сахране кад умрем. Она се уплашила. Рекао сам јој да је она млађа од мене и да треба то да зна. Онда сам се повукао на молитву.

Предосећање ми је говорило да не оклевај, да одмах с тог места бежим у шуму, да узмем све што ми је потребно за живот и да се сакријем од људи

неколико дана. Викао је глас у мени: „Бежи, Калисте, у шуму.“ Али ја сам се био заинатио, нисам хтео никуд даље од манастира. Бугара се више нисам плашио јер нису више долазили. Па ко ми други шта може?

Много би било боље да сам послушао, и поступио како ми је речено. Опет сам био својеглав и самоуверен, понашао сам се по својој памети и вољи и по свом неком инату.

Повише цркве, на узвишици, било је манастирско бостаниште; лубенице су у то време већ биле зреле. Најмио сам био човека да чува бостан. Пошто нисам могао, нити сам хтео да спавам, шетао сам по црквеној порти. Нешто касније отишао сам да видим да ли онај човек ваљано ради свој посао.

Поздравио сам се с њим, мало смо причали, затим сам се удаљио и легао; одатле се, према месечини, лепо видела црква. Било ми је тешко што нисам могао да се склоним од људи и да у самоћи нађем свој мир. Пун неке горчине, гледао сам са узвишице кубе цркве која је посвећена светом Илији и шапутао: „Свети Илијо, треба ово да знаш: кад би се сад срушило кубе на твојој цркви, никад ти га више не бих подигао! Твоме имену служим, зашто ме ти не штитиш? Зашто дозвољаваш да се овакво зло са мном ради? Зашто сад, кад сам у најбољим годинама, да умрем? Још ми се живи! И хоћу да живим!“

Лежао сам тако, а онда сам видео два човека који су пришли чувару бостана. Како нисам био далеко, чуо сам их кад су упитали: „Знаш ли где је Калист?“

„Ено га тамо, лежи у бостану“, одговорио је и показао руком.

Пошли су према мени. И даље сам лежао, нисам се ни померио, нити помислио да устанем. Нисам се плашио. Мислио сам на светог Илију, био разочаран и помало љут. Кад су дошли до мене, видео сам да су четници.

„Јеси ли ти Калист?“

„Тај сам“, одговорио сам.

И даље сам лежао, с рукама под главом. Један ме одједном мучки ударио кундаком, у груди, тако јако да ми је истерао ваздух из плућа.

„Устај!“, наредио ми је.

„Не могу, немам даха“, одговорио сам.

Наставио је да ме удара кундаком, све док нисам устао. Други је држао откочену пушку, уперену у мене.

Потерали су ме према конаку. Кад смо тамо стигли, истерали су из кревета Аквилину и Евгенију; потом су уперили пушке у нас, и тражили паре. Дао сам им одмах све што сам имао, без речи протеста, и рекао да немам више ни динара. Нису веровали да имам само толико пара, очекивали су много више. Мислили су да сам милионер, да спавам на парама, па су ме зато и одабрали.

Наставили су да ме ударају кундаком; Евгенија је кукала, грдила их, називала их свакојаким именима. На то ју је један четник шутнуо у стомак, тако јако да је одлетела до зида и пала. Али она је била велика испосница; лагана као перо и врло жилава, убрзо је устала; само што више није смела да

их напада.

Наставили су да ме муче. Скинули су ми мантију, затим ципеле и чарапе; претили су ми да ће ме терати кроз село само у гаћама, босог и голог, ако им не дам још новаца. Нисам могао да им удовољим, стварно нисам више имао.

„Добро, попе. Ако немаш ти, имаће неко други у селу. Ми знамо да те људи поштују зато што си побожан и исправан, од њих ћеш ти лако да добијеш новац на зајам. После се ви равнајте и раздужујте. Снађи се како умеш и знаш", рекао ми је један од њих.

Затим су натерали обе монахиње да легну у кревет. Један је остао да их чува, други ме је потерао у село; био сам бос и само у гаћама. Сећам се, ноћ је била блага, с месечином, видело се као по дану. Ишао сам послушан испред њега, и смишљао шта да учиним.

По томе како је држао пушку и ишао близу иза мене, оценио сам да, осим зла у себи, нема неко знање и вештину ратну. За трен ока сам могао да му одузmem пушку и да га, да сам хтео, убијем. Помишљао сам да му одузmem оружје, али сам знао да не бих могао да га убијем. Са убијањем сам одавно у себи био раскрстио.

О себи нисам мислио што толико патим и страдам; страховао сам за монахиње, мислио сам само на то како да их сачувам неповређене.

Свраћали смо код оних људи за које сам знао да су богати. Кад би видео у каквој сам муци, свако је давао, онолико колико је имао. Да би измамио што више, четник ме је пред људима крвнички ударао кундаком у ребра, у леђа, где стигне.

Тражећи начина како да га се ослободим, смислио сам да га поведем до Исаила Минића. Исаило је имао пет синова, пет љутих рисова. Мислио сам: средиће га, а и помоћи ми да ослободим монахиње. Кад смо дошли пред њихову кућу, позвао сам га по имену; одазвао се и одмах изашао пред нас. Рекао сам му шта је и како је и замолио га да ми да што више пара за откуп. Исаило је подвикнуо на четника, али се одмах умирио чим је угледао уперен карабин. Отишао је у кућу и донео новац. Четник није био задовољан сумом, па ме је пред њим још неколико пута ударио кундаком. Али кад се Исаило заклео да нема више, поверовао му је; ипак га није пустио, већ му је наредио да пође са нама да заједно тражимо паре.

Гледао сам у прозоре куће Исаила Минића. Синови су провиривали иза завеса, али ниједан није изашао.

Ишли смо даље и скупљали новац. Мислио сам, и мислио, али нисам могао да смислим како да се ослободим четника. Сетио сам се опет једног човека, знао сам да је био већи хајдук од свих хајдука заједно. Дошли смо пред његову кућу; надао сам се да ће се он снаћи. Зовнуо сам га по имену, али се он није одазвао. Имао је опасног пса. Био сам сигуран да нас посматра кроз прозор. Очекивао сам сваког часа да плане пушка, и да се четник скљока на земљу. Али пас није остављао четника на миру. Исаила и мене није дирао, познавао нас. Онда је четник потегао карабин и на месту усмртио пса. Исаило

Минић је искористио прилику и побегао иза ћошка, затим је искочио на пут и нестао. Четник није могао да га јури, није смео мене да остави.

Викнуо сам још два—три пута домаћина и, како одговора није било, кренули смо даље. Кад и овај хајдук ћути, мислио сам, онда ми нема друге него да идем од куће до куће, док не сакупим довољно.

Све ме је болело од удараца; табани су ми били пуни трња и рањави. Помирио сам се био са судбином и ишао сам решен да том зликовцу набавим пара колико му треба. Нека му се насити зла и похлепна душа, мислио сам. Он ми, пак, никако није давао мира, већ ме је стално ударао и претио ми. Ишао је иза мене осион и немилосрдан.

На помоћ од људи више нисам мислио. Опет сам се сетио светог Илије и љутио се на њега што ми не помогне и не заштити ме.

Кад смо се из једне њиве спуштали на пут, искрсла је пред нама стрмина, покривена сувим лишћем и травом. Преко ње смо морали да сиђемо, ако смо хтели даље. Био сам бос и лако ми је било да сиђем. А четник је био у цокулама дебелих и глатких ћонова. Чим је закорачио на суво лишће, оклизнуо се и пао. При паду је испустио пушку и она се докотрљала до мене.

Зграбио сам пушку и рекао гласно: „Хвала ти, свети Илијо!”

Како је лако клизнула кроз моје шаке и одмах се, као сама од себе, уперила у четника! Дуго сам упражњавао тај проклети занат ратовања, нисам могао да заборавим како се рукује оружјем. Држао сам пушку сигурно; као да је никада из руку нисам испуштао.

Упитао сам га:

„Где желиш да пуцам: међу очи, или у срце?”

Прво се зачудио, збунио, затим се престашио. Нестало је у њему дрскости и безобзирности. Молио је:

„Немој, оче Калисте! Кумим те, не пуцај! Имам породицу, деца су ми ситна. Смилуј се!”

Покренуо се био у намери да ми загрли и пољуби ноге; пушком сам га одгурнуо.

„Сети се, несрећниче, шта си ми ноћас учинио у колико си ме мучио. Сам реци: да ли могу према теби да будем милостив?”

„Опростите ми, оче.”

„Видиш ли шта је од тебе учинила похлепа и докле те довела? Сад ћеш умрети, а ни сам нећеш знати зашто. Постао си животиња, и гори си од скота! Живот свој полажеш за новац!”

Плакао је, ридао, лежећи ницице преда мном у прабини. Споминђао је породицу, свој млади живот, подсетио ме и на милосрђе Божје!

Више од пола часа сам му говорио о човечности и љубави људској, држећи га на нишану. Потом сам му рекао да устане. Кад се дигао са земље, бацио сам му пушку у руке и наредио му да пође за мном. Ишао је иза мене ћутећи и погнуте главе, послушан као дете, носећи пушку преко рамена, као колац.

Још сам од неких људи узео паре у зајам и дао му их. Стидео се, али је узимао новац. Похлепа је била јача од стида. Нисам знао, и ко би могао то да зна, шта се у његовој души у тим тренуцима догађало.

Кад смо стигли близу манастира, наредио сам му да позове свога друга и да се обојица што пре изгубе из села. Отишао је поспушно; звизнуо је уговорени знак, он је изашао, састали су се и одмах кренули низ пут. Одлазили су брзо; освртали су се, као да се нечега плаше или од некога беже.

Радовао сам се што се моје страдање завршило без проливане крви. Још више што су монахиње биле поштеђене мучења.

Двадесет дана сам лежао у болници због задобијених повреда. Лечио ме доктор Филиповић, у Александровцу жупском.

Парохијани су се згражавали над оним што ми је четник учинио. Кад су за то сазнале више црквене власти, протествовале су код владе. Недић је одмах послао свог потпуковника, који је са Костом Пећанцем дошао код мене да целу ствар провере лично. Саслушали су ме у присуству војводе Роде из Велућа; претпостављали су да су четници из његове чете. Пошто је утврђено да су то били његови људи, хтели су да га убију на лицу места, преда мном. Он их је молио да га поштеде, а спасао се смрти обећањем да ће пронаћи ко ме је мучио и да ће га убити својом руком.

Кад га је пронашао, Рода је у њега пуцао; али га није убио, само ранио у обе ноге. Рањеног четника донели су пред Недићевог потпуковника и Косту Пећанца. Позвали су ме да потврдим да је то тај четник. Чим сам потврдио, наредили су да се стреља.

Иако тешко рањен, зграбио ме за мантију, привукао к себи и љубио ми ноге. Плачући и горко се кајући, преклињао ме да му опростим и да молим да га не стрељају. Био је преплашен, очајан, и до у прашину понизан. Сузе су му лиле потоцима, претворио се био сав у молбу за спас свога живота.

Нисам био љут на њега; већ сам му био опростио за мучење. Нисам га мрзео. Онако рањеног и уплашеног, пожелео сам да узмем у заштиту и да га одбраним. Знао сам и осећао, да не би било добро пред Богом, ни пред људима, да због мене, монаха, изгуби живот.

Одлучио сам и свесрдно молио потпуковника, Пећанца и Роду да га не стрељају, али они на то нису хтели да пристану. Тада сам клекнуо пред њих и тако их умолио. Послали су га на лечење, а по оздрављењу предали Окружном суду у Крушевцу.

Позвали су ме на суђење, као и Исаила Минића и неког Јанка Раденковића из Ратаје /Јанка је четник напао на путу за Стопање и опљачкао га/.

Одлучио сам био да учиним све да га не стрељају због мене. Он јесте био крив, али сам мислио да смртну казну није заслужио. Зато сам, пре суђења, у разговору рекао судији: „Уколико ви, судијо, сматрате да овога човека треба да осудите на смрт, и то намеравате да учините, молим вас да ми то сад кажете. Ако је ваша намера таква, онда знајте да вам нећу рећи ни речи од

онога шта је са мном радио те ноћи овај човек. Ако ми, пак, обећате да ћете бити блажи, онда ћу вам рећи све по реду."

Дуго смо се препирали. На крају ми је судија обећао, невољно, да ће настојати да му се не досуди смртна казна.

Тако се и завршило: осуђен је на двадесет година робије. Додуше, помогао му је много адвокат, неки Македонац из Скопља.

Том човеку сам опростио зато што сам сматрао да је несрећни и заблудели човек. Али сам био киван на четничко руководство и организацију; поред Немаца и Бугара, о којима сам имао своје мишљење још из првог рата, и њих сам на свој начин намрзао. Каква је то војска која пљачка и мучи свој народ! Каква им је то дисциплина и ред, кад је појединцима омогућено да чине ружна дела над људима! Исте смо вере, крви и језика, и као такви требало би да се штитимо а не да се међусобно пљачкамо и мучимо. Нисам четницима могао да опростим, нити сам могао да им заборавим онолике батине, нити ћу икад заборавити шта су радили са мном у том рату. Да је њихово руководство било добро, и на свом месту, онај човек не би могао да чини са мном шта хоће.

Знао сам тада, као и сада што знам, да моја дужност и мој посао није да се бавим државним стварима и политиком, већ да духовно исправљам и усавршавам и себе и друге. Али ђаво ми тада није давао мира, пред народом сам причао више него што треба и што се сме.

Говорио сам људима, у цркви и где стигнем, да треба да се помажу, да међу њима не сме да буде сиротиње и оних који су побеснели од богатства. Зато неким нисам био по вољи, па су покушавали да ме прогласе противником тадашњег друштвеног уређења. Али ми нису ништа могли, говорио сам и делао у сагласности са Еванђељем.

Но једне недеље, био је празник, држао сам проповед пред народом у цркви у Ратаји; тада сам мало претерао. Говорио сам о Богу, Богородици, светитељима, о нашој вери православној, о Србији, првом рату, и на крају рекао: „Нека да Бог да Немци и Бугари пропадну у овом рату, па макар комунисти победили!"

Неко је /увек се нађе/ пренео четницима да сам јавно говорио народу у цркви да је боље да комунисти победе, а сви остали да изгубе рат.

Одмах су ме стражарно привели код четовође Николе Гордића. Чим ме видео, рекао је:

„Зато ли теби, попе, служи црква православна, да у њој пропагираш комунизам! Богу се молиш да победе партизани, а? Олтару се клањаш, за ђавола се молиш!"

Бранио сам се говорећи му да то што је чуо и што говори уопште није тачно. Али ми ништа није помогло; није хтео да ме слуша.

„Водите га!", викнуо је. Оптуживали су ме због проповеди, али мислим да су ми више памтили то што се преко мене о њиховим недељима чуло чак до Београда, и што је због мене један од њихових осуђен на робију. Били су

кивни на мене и чекали прилику да ми се освете.

Руке су ми приметили на леђа и везали их конопцем; затим су ме повели у Ђорђевички поток, на клање. За мном су ишли двојица четника са запетим пушкама, као стража, а поред мене кољаш с камом за појасом.

О, Боже мој! Не могу речима да искажем колико ми је тада било мучно и тешко. Никада у животу нисам се осећао тако беспомоћно и јадно.

Иако је смрт највећи непријатељ човеку, нисам је се плашио, али је нисам ни желео. Умрети онако како су ми они били спремили, заиста није било људски. Преживео сам био страшне борбе, а дошао сам дотле да ме мој брат Србин закоље!

Водили су ме везаног, према потоку који је био у близини. Обузела су ме тмурна сећања. Тражио сам у мислима неки свој грех, због којег ме Господ препустио нељудима на милост и немилост. Сећао сам се рата, борби по Србији, пута преко Албаније, Солунског фронта. Помислио сам: То је због оних који су пали од моје руке док сам бранио своју земљу и светио свога брата.

Али одмах сам се присетио планине Петрине и острва Преспанског језера, и да ми је Господ тада откривао дивна дела своја и велике тајне, које се показују само онима који су окајали грехе и који су чиста срца. У мени се јавила нада да ћу некако бити избављен.

Скренули смо с пута и силазили преко ливаде ка потоку. Обузела ме била паника. Осећао сам тога кољаша /био је близу, уз само моје тело/ као смртну сен. Он је био смирен, чак на неки начин блажен. Корачао је лагано. Понашао се према мени заштитнички; гледао ме милостиво, имао сам утисак да ме је волео неком изопаченом љубављу, и да се радовао што је уз мене и што сам ја у његовим рукама.

Помислио сам да ми више нема помоћи, и да ми је дошао крај. Тада сам погледао у небо и из дубине срца, безгласно, проговорио: „Господе Исусе Христе! Зашто ме, Господе, ниси оставио у планини међу зверовима, на острву међу змијама? Него си ме довео међу људе, да ме везаних руку и ногу кољу као јагње!”

Уто се на путу зачуло добовање копита. Кад сам погледао на ту страну, видео сам на коњу старешину манастира Велућа, свештеника Душана Поповића. Обрадовао сам му се као брату рођеном.

Али он се препао кад ме је видео везаних руку међу наоружаним четницима. Ипак је повикао:

„Куда водите тога човека, несрећници?!”

Погледао је оштро кољаша; овај је мало устукнуо и процедио кроз зубе:

„Гордић ми је наредио да га закољем.”

„Кога да кољеш, зликовче! Знаш ли ти да Калист носи Медаљу Обилића, и Белог орла Немањиха, и Албанску споменицу. Он се борио за ову земљу и крв проливао за твоју слободу, крвопијо!”, викао је свештеник.

„Гордић је тако наредио...”, снебивао се кољаш.

Пошто смо били близу четничког штаба, Душан је позвао Николу Гордића. Кад се овај одазвао, рекао му је:

„Никола, Бог с тобом, зар си ти наредио да се Калист закоље? Јеси ли полудео!"

„Добро, де. Не вичи... Чудна ми чуда: један поп мање! Ако ти је баш много стало до њега, дођи да видимо шта може за њега да се учини..."

Свештеник је наредио кољашу да ме одреши и да ме пусти. Али овај није хтео да га послуша. Препирали су се и једва је на крају пристао да ме не води на клање, већ да на ливади сачекамо Душана и Николу док се договоре.

Кољаш је био у црној кошуљи, поврнутих рукава до лаката. Руке су му биле длакаве, лице нежно, женскасто, брада коврџава. Коса дуга и уредно очешљана. На глави му је била шајкача, а за појасом кама.

Кад је свештеник отишао, он ми је пришао, ухватио ме за руку и приљубио се уз мене. Као да жели да ме од неког зла одбрани. Уплашио се био да ме не изгуби, па ме снажно привлачио к себи. Били смо истог раста. Гледао сам у његове сулуде, сјајне, грозничаве очи и осетио хладну језу у себи.

„Јадна си мајко кад си оваквог сина родила", помислио сам и отргао се од њега.

Гордић је ускоро, након разговора са свештеником Душаном, наредио да се вратимо назад. Опет су ме саслушавали. Рекао сам им да сам био љут због оног четника који ме је целе ноћи тукао, и да сам оно о партизанима рекао овлаш вероватно из мржње према Немцима и Бугарима. Никола Гордић је одлучио да ми поклони живот. И запретио ми да ће ме други пут, ако опет о мени чује нешто слично, сигурно ликвидирати. Наредио ми је и то да сутра у манастиру спремим богат ручак за њега и још десет особа, и да му тако захвалим што ме спасао сигурне смрти.

Чим су ме пустили, отишао сам у манастир. Монахиње сам посаветовао да беже у село Руденицу код Драже Терзића, да се тамо сакрију и чекају док се ја не вратим. А ја сам узео потребне ствари и утекао право у Београд. Отишао сам код митрополита Јосифа. Примео ме лепо и саслушао пажљиво оно што сам имао да му кажем. Обећао ми је да ће предузети све што је у његовој моћи да ме заштити од четника.

У Београду сам остао три месеца, а онда сам се вратио у Руденицу. Митрополит ми је рекао да ми је осигурана безбедност. Али ја сам добро познавао четнике, знао сам с ким имам посла. Морао сам да се вратим, али сам одлучио да се ноћу кријем. У манастиру сам чуо да су четници кивни на мене због оног мог говора у цркви, а још више зато што сам путовао у Београд и тамо говорио о њиховим неделима.

Дању сам слободно обављао свештеничку дужност, знао сам да пред народом неће ништа предузимати; ноћу сам се крио у потоку. У шуми је био велики пањ, а око њега густо трње. Седео сам на том пању и, огрнут ћебадима, целе ноћи сам размишљао, молио се и тако проводио време до

јутра. Ноћу су ме у манастиру најчешће тражили четници; али су долазили и партизани. Први зато што су мислили да симпатишем партизане, а други су нас сумњичаво гледали сматрајући да смо, јер верујемо у Бога, против њих.

Моје одсуство из манастира користили су лопови. Једног јутра, док сам још био на потоку, чуо сам кукњаву монахиња у манастиру. Скочио сам и потрчао. Помислио сам да их је неко напао. Али су кукале јер је неко украо кукуруз. Лопови су били дошли ноћу колима и однели нам скоро сву летину. Кад сам видео колика је штета, и мени је било жао. Целог лета смо се мучили на њиви, орали, сејали, копали, брали... То је био наш хлеб, и храна за стоку, до идуће јесени.

Пошао сам у потрагу за њима, али лопови су већ били далеко одмакли. Сутрадан сам крађу пријавио полицији. Лопови су били брзо ухваћени.

У потоку сам се крио и преко зиме. Сва земља наоколо била је прекривена снегом. Једне ноћи, пред зору, док сам био потпуно предан молитви, одједном сам чуо ломљаву; тргнуо сам се, отворио очи и угледао курјака. „Ајооој!..." повикао сам из све снаге.

Уплашио сам се, али се и он мене уплашио. Нисам му се надао, а није ни он очекивао да ме сусретне баш ту. Погледали смо се. На моју срећу, није ме напао. Скочио је и као стрела прелетео преко трња; нестао је у шуми.

Одмах сам се покупио и отишао у манастир. Монахиње су се зачудиле. Рекао сам им:

„Или ће ме четници заклати, или партизани стрељати, или вуци растргнути! Спаваћу одсад овде и никуд више из манастира нећу да идем. Како Бог да, тако ће са мном бити!"

У потоку сам, кријући се, проводио ноћи током седам месеци.

Већи део рата преживео сам у јурњави, бежању, стрепњи. Мислим да би ми било лакше, да сам се латио пушке и отишао у шуму. Али ја сам се определио за рат против рата, и та борба је била тешка.

Кад су руске трупе, гонећи Немце, дошле у Крушевац, партизани су тада надвладали четнике. Једног сам дана био баш код цркве у Ратаји кад је Кесеровић прошао кроз порту, недалеко од мене. Био је преврнуо капут, натакао неку шеширчину на главу, и тако се прерушио да га неко од комуниста не позна. Знали смо се још из првог рата. Али се није зауставио да ме поздрави, само ми је у пролазу рекао: „Ето ти, Калисте, твојих партизана. Живи сад с њима."

Кад су комунисти завладали, и кад је установљена држава, нова Југославија, одахнуо сам мислећи да је дошао крај убијању и да је за мене прошло највеће зло. Народ је и даље долазио у цркву, и то у већем броју него икад раније. За време рата четници су неке силом терали у цркву. А кад су дошли комунисти, који нису благонаклоно гледали на оне који се Богу моле, сви су долазили без изузетка, и то најчешће из ината. Такав је наш човек... Говорио сам људима о правди Божјој, љубави, истини; саветовао сам им да помажу једни другима и да живе у љубави... Политиком нисам хтео да се

бавим; морал, вера, љубав међу народом, то је мени било важно. Изнад свега сам ценио у њима љубав и слогу.

Али тај мир за мене није дуго трајао.

И даље је било четника; крили су се по околним шумама и планинама. Један од њих, неки Николица Јовановић, звани Цумфлингер, који је многе људе убио, и даље је вребао да ме ликвидира. Једном, кад сам пошао да читам молитву болесној жени, он је из заседе пуцао у мене, али ме промашио. Бацио сам се у поток и сав се поквасио. Кад су за то чули људи код којих сам био пошао, узели су пушке и јурили Цумфлингера цео дан; али им је умакао. Нешто касније, у Станишинцу, код дечјег одмаралишта, убили су га милиционери.

Исто тако, једном су ме, кад сам се враћао из села у манастир, у близини Ћуприје, сачекала двојица. Узели су ми котарицу са храном и ставили је у трње. Везали су ми марамом очи и наредили ми да пођем с њима.

Ишли смо скоро два часа. После су ми наредили да сиђем низ неке степенице. Кад смо сишли, скинули су ми мараму; били смо у некој пространој земуници; угледао сам неке људе. Касније сам утврдио да су то биле највеће четничке главешине.

„Зашто нас мрзиш, Калисте? Како можеш да будеш против нас, ти који си стари ратник и свештеник?“, упитали су ме.

„Никога ја не мрзим... Ви сте ме током рата мучили, па и сада покушавате да ме убијете. Како да вас волим и како да не зазирем од вас?“, одговорио сам.

Питали су ме ко је тај што хоће да ме убије, зашто сам раније мучен и какво је сада стање у народу. Испричао сам им све отворено, како је било. И рекао сам им још да је народ ратом намучен, да му је доста страдања, и да су људи у већини срећни што је настао мир.

Слушали су ме пажљиво. Али сам видео да и сами све то знају. Тек смо касније прешли на разговор о ономе ради чега су ме позвали. Наговарали су ме да сарађујем с њима. Будући да сам био у њиховој земуници, нисам смео отворено да их одбијем, већ сам рекао да сам немоћан, да на мене као свештеника мотре комунисти, и да од мене не могу да очекују нешто велико. Морао сам да им обећам да ћу их обавестити, ако нешто значајно сазнам.

Кад су ме пустили, рекли су ми да ме ни један четник убудуће неће напасти, и да их се више не плашим.

У међувремену сам, кроз отвор земунице, видео небо. Иако је био дан, приметио сам неке звезде и по њима сам лако одредио где се земуница налази. За оријентацију сам био добро оспособљен још у првом рату.

Затим су ми опет везали очи, извели ме из земунице и вратили тамо одакле смо пошли. Нашао сам своју котарицу са храном на истом месту недирнуту. Радовао сам се што опет гледам свет својим очима, што сам слободан. И што ме четници више неће нападати. Ипак сам мало стрепео, јер су они очекивали обавештења, а ја сам знао да им нећу одати никакву тајну.

Било ми је јасно да ћу морати да се сналазим и спасавам како знам и умам.

Власти нису имале зашто да сумњају у мене; знале су да су ме четници водили на клање, да су ме тукли и да вребају на мене. О мом одласку у земуницу комунисти нису могли да сазнају ни од кога, јер ме нико није видео. Ипак сам streпео јер сам знао да нема тајне на земљи која се неће открити. Био сам на великој муци!

Месец дана након тога, кад сам се враћао из села, на истом месту одакле су ме четници одвели везаних очију, сусрео ме наоружан човек. Чим ме видео, почео је да ме вређа као свештеника и као човека, и да ми прети. Био је поднапит. Бранио сам се и покушавао да га речима смирим и уразумим. Али је он постајао све јароснији, говорећи да у новој држави нема места за попове и Бога.

Одједном ме је снажно ударио. Пао сам као покошен на земљу. Ударао ме кундаком, рукама, ногама, чиме стигне, режећи као бесан пас... Престао је да ме туче кад је помислио да сам мртав.

Кад сам се освестио нисам могао дуго да се покренем; болео ме сваки делић тела, сваки жглабац; свест ми се мутила; помислио сам да нећу преживети.

Тада се нешто из дубине мога бића побунило; пожелео сам да пружим отпор понижавању и насиљу. Могао сам много да трпим, окретао сам и други образ кад би ме по једном ударили, али за ово ипак нисам имао снаге. Ослабљен сам био ударцима и великим боловима, па ме љутина савладала. Нисам могао у тој муци да се смирим и да опростим том сулудом човеку.

Нисам хтео физички с њим да се обрачунавам; на такву одлуку љутина није могла да ме наведе. Први и последњи путу животу учинио сам нешто због чега и данас жалим. Клекнуо сам на колена и подигнутих руку и главе према небу, из дубине срца, затражио од Господа Исуса Христа, чији сам слуга, да посредује, да пресуди између нас двојице, да ме освети.

Проклео сам га!

У манастиру сам лежао непокретан три дана; лечио сам се народним лековима. Кад сам четвртог дана изашао да се прошетам, видео сам своју камилавку у потоку, близу места где ме тукао онај човек. Зауоставило ју је неко грање, вода је није однела; али је била упропашћена. Дуго сам гледао у њу и жалио над собом.

Чуо сам да је тај човек ускоро напао неког младог благајника, скојевца, Ударио га металном шипком, убио и опљачкао. Брзо је ухваћен; суђено му је у Београду, пред вишим судом. Родитељи су тражили смрт за убицу свога сина. Суд је био истог мишљења.

После тог догађаја на сваки могући начин избегавао сам сусрете и с једнима и с другима. Све своје снаге уложио сам у сређивање цркве у Ратаји; иконописао сам је још 1944. године. Половином 1945. године купио сам шездесет хиљада цигала и подигао велику зграду од тврдог материјала, са анкерима; у згради је била просторија за народ и канцеларија за свештеника.

Радио сам, молио се, говорио народу о миру, о провиђењу Божјем, о вечном животу. Сећао сам се често виђења из планине; тада ми је показано да ће Југославијом да завладају комунисти и да ће владика Николај отићи из земље и тамо умрети.

Трудио сам се у свему да испуним свој завет, чистотом живота, сиромаштвом, послушношћу и другим монашким дужностима. Мисли су моје даноноћно биле у Богу. На уснама, и у мом срцу, живела је Исусова молитва. Једанпут у току месеца, у најгорем случају у три месеца, одлазио сам у планину, или сам се затварао у неку собу, и остајао у молитви по три дана без хлеба, воде и сна. Тада сам тражио од Бога да ме просветли и уразуми, да ме утврди још више у вери, да ми објасни оно што не разумем и разреши оно што ме мучило.

Недостојала ми је самоћа. У мом позиву свештенмонаха, тешило ме једино то што су после читања мојих молитава болесници осећали побољшање здравља, а многи су потпуно оздравили.

Нисам се штедео ни у раду, ни у молитви. Материјална добит ме није занимала. Шта ће ми новац? Да зидам себи кућу? Да путујем светом и да се проводим? Да обезбедим породицу? Манастир је био мој дом, свега осталог сам се заувек одрекао. Волео сам људе и силно желео да их научим чистом животу; да им јавим Истину и обрадујем; да их подстакнем да крену путем спасења.

Пред мојим очима одвијао се блудни живот, преједање, опијање; то ме је болело. И жалио сам кад мрзе једни друге, кад себе потпуно улажу у стицање имовине и прибављање богатства. Против опуштености, похлепе и блуда у њима борио сам се речима и делима, колико сам могао. Моје аскетско искуство, у планини и на језеру, показало ми је колика су непроцењива блага моралан живот и чиста савест, као основа за стицање бесмртне љубави.

Жалио сам оне који су се удавали или женили без своје воље. Избегавао сам, и често одбијао такве да венчам. Знао сам да тамо где нема љубави, нема ни Бога, ни срећног живота.

И поред свега што ми се десило, захваљивао сам Богу што ме оставио у животу и што ми је даровао добро здравље. Тело ми је било затегнуто и послушно, дух ојачан, па сам малтретирање подносио јуначки. За мене тада више нису били опасни четници из шуме, ни народна власт у виду полиције и суда, него дволични људи; а њих је, у то време, у народу било превише. Неки који су у рату били четници, кад су комунисти победили хтели су да буду уз њих, не би ли и даље остали прваци у народу. Покоривши се тој жељи у себи, постали су улизице и потказивачи. Због таквих су непотребно падале главе, масовно се одлазило на робију. Неки од њих измишљали су дела, постојећа увеличавали, само да се представе бољим и оданијим. Плашио сам их се и молио Бога да ме од њих спасе.

Нисам имао разлога да се плашим народне власти, ништа јој рђаво нисам урадио. Али дошло је време кад се више није смело веровати ни брату, а

камоли првом комшији. Све је на изглед било мирно, али ми је предосећање говорило да ми однекуд ипак прети опасност. Милиционери су често пролазили поред манастира, посматрали нас и распитивали се код људи о мени. Бивао сам узнемирен; најлакше је било набедити свештеника да одржава везу с четницима.

Почели су да ме позивају у станицу милиције ради саслушавања, иако сам био без кривице. Време је пролазило, саслушања су била учестала. Чешћи су били и изненадни доласци милиционера у манастир. Видео сам да ми се нешто спрема. Ноћу сам се молио Богу да ме заштити; и да ми омогући да одем у планину, у самоћу. Тешко ми је било и при помисли на хапшење, или на малтретирање, било с чије стране. Нисам више могао то да трпим.

Једног дана кроз прозор своје собе угледао сам милиционере како пристижу. Било ми је јасно да долазе по мене, да ме одведу. Изашао сам им у сусрет; наредили су ми да се спреим и пођем. Упитао сам их, треба ли нешто од ствари да понесем, да ли ћу дуже остати; а они су ми одговорили да ми ништа више не треба, осим тог што имам на себи.

Повели су ме у Александровац жупски на саслушање. Ишли смо полако, као да смо пошли у шетњу. Док смо пролазили кроз насељена места, милиционери су заостајали далеко иза мене, да народ не види како стражарно спроводе свештеника. Скренули су ми већ били пажњу да ће пуцати у мене, ако покушам да бежим. А кроз поља и ливаде ишли смо упоредо.

По томе што су ме повели чак у Александровац, и били уздржани у говору, и спремни да пуцају ако бежим, видео сам да овог пута није у питању само обично, рутинско саслушање.

Идући ка Александровцу, био сам узнемирен. Нисам желео да страдам, нити сам могао више да дозволим да будем мучен. На претходним саслушањима одговорио сам им на сва питања и рекао све што сам имао да кажем, па нисам знао шта још од мене хоће.

О својој одбрани на саслушању нисам мислио; нисам ни био крив, да бих се бранио. Ни са ким нисам добровољно сарађивао, нити се сусретао; нисам по својој вољи ни у ону земуницу отишао!

На том путу у мени се родила одлука да никоме више не подносим рачуне, и да не трпим више да ме свако вуче на своју страну и удара. Одлучио сам да људима јасно у лице кажем кога поштујем, чијег се суда плашим, и коме једином служим и верујем. Нека сви знају и разумеју у својим главама да сам се одрекао света и предао Богу!

Та одлука ми је у грудима разбуктала огањ радости. Осетио сам у себи велико олакшање; био сам срећан и поносан због такве одлуке, далеко више него кад ми се као дечаку први пут пружио прилика да узјашем доброг коња.

Нисам више обраћао пажњу на милиционере, нити сам мислио шта ћу одговорити иследницима. Молио сам се у себи да добијем вољу да истрајем у својој намери и да поднесем до краја свако мучење.

У Александровцу су милиционери, по обичају, заостали. У центру града,

неприметно су ми пришли и наредили да уђем у једну зграду.

Тамо су ме чекали иследници. Било их је тројица; двојица из Александровца, трећи, Драгиша, био је шеф Управе државне безбедности из Београда. Испитивали су ме, наизменично сваки, пуних девет часова. У очи су ми усмерили јаку сијалицу, једва сам могао да им разазнам лица. Тражили су од мене да им кажем многе ствари о четницима, углавном оно што нисам знао. А оно што сам знао не бих ни рекао, и да су ме питали. Мислио сам: „Нека они сами рашчишћавају своје сукобе и своде своје рачуне, кад се већ боре за добре плате и за власт над народом!"

Трудили су се да ме непрекидним испитивањем уморе. Нису знали, мученици, да сам ја, својевољно, издржавао далеко веће подвиге у стрпљењу, концентрацији мисли и трпљењу, него што су ми они спремили. Одговарао сам полако, смирено, тачно, и то само оно што сам хтео.

У себи сам се молио Богу да ми помогне да им се одлучно супроставим. Пустио сам их да ми досађују све док у себи нисам осетио да сам добио велику вољу и снагу и сигурност да могу да поднесем сваку муку, и физичку и психичку. Тада сам устао и рекао им:

„Доста је било мучења. Нисам крив, не желим више да вам одговарам!"

Испред главног иследника на столу лежао је пиштољ. Иследник је устао, узео пиштољ и подвикнуо:

„Овде ја одлучујем!... Знаш ли ти, попе, да могу да те убијем и да ти тако пресудим овде на лицу места!"

Ослонио сам се рукама о сто, загледао му се право у очи и повишеним гласом, али разборито, рекао му:

„Ко си, бре, ти, да мени судиш? И која си ти сила да мене убијеш! Лажеш кад велиш да можеш то да учиниш! Чикам те да то учиниш!"

Иследник је побледео; задрхтала му је рука у којој је држао пиштољ.

„Јеси ли свестан, попе, шта си рекао?!"

„Свестан сам ја свега. А ти ово знај: Суд Христов признајем... Ако Он дозволи, само тад ме можеш убити. Баци ту гвожђурију из руке!"

Рекавши то, окренуо сам се и изашао. Пошао сам низ степенице ка излазу из зграде. Ишао сам полако. Очекивао сам да сваког тренутка плане пушка. Мислио сам да ће ме убити на степеништу.

Али је главни иследник наредио милиционерима да ме зауставе и врате ме горе. Опирао сам се, отимао из њихових руку, и очекивао да пуцају. Присилили су ме да се вратим. Иследник је нервозно шетао; ја сам седео. Провели смо једно време у ћутању. Затим су у канцеларију донели кафу и понудили ме. Закључио сам да више неће бити саслушавања.

Пошто смо попили кафу, иследник је устао, ставио је пиштољ у футролу и пружио ми руку.

„Игумане, више те никад нећемо узнемиравати. Заиста, ти верујеш у Бога. Не бојиш се смрти!"

Идући ка манастиру осећао сам у телу умор. Био сам мало разочаран.

Припремио сам се да страдам за веру у Господа, а испало је: са противницима се мало споречкао, попио кафу и пријатељски се с њима руковао на растанку. Ипак ми је било лако на души јер су моја страдања окончана.

Око цркве манастира Руденица сазидао сам три мале зграде; једна је била на два спрата. Подигао сам и зид од камена око манастира. У међувремену сам ископао два бунара, и вратио манастиру пет хектара и шеснаест ари земље, која му је била раније одузета.

Такође, испекао сам сто двадесет хиљада комада цигала и подигао зид око цркве у Ратаји; зид је био висок два и по метра, а на свака три метра стуб дебљине седамдесет сантиметара. Темелј је био од камена што сам га довукао из Змијарника. Зид сам покрио црепом. Потом сам поравнао двориште. Парохијани су ми издашно помагали у раду. Слагали смо се у свему.

Али се догодило неколико пута да су људи развалили врата и разбили прозоре на цркви. Знао сам да то чине четници, само да народ помисли како то комунисти раде јер су против вере у Бога. Никоме о томе нисам говорио, ћутао сам и поправљао уништено.

Нисам своме телу давао да предахне, нисам се предавао лењости и опуштености. Благодаран сам био људима са којима сам живео; они су показивали поштовање и љубав према мени, а ја сам се трудио да им узвратим. И данас многе од њих спомињем у молитвама.

У сећању су ми остали многи догађаји из живота у Руденици. Нарочито се сећам две сестре, из моје ратајске парохије. Још док су биле девојчице, размишљале су да оду у манастир и да се замонаше. Једном кад сам пролазио поред њихове куће, угледао сам старију сву уплакану. Упитао сам је зашто плаче, и она им је одговорила: „Жалосна сам зато што је моја млађа сестра побегла у манастир. Није хтела да сачека да ја прва одем, а тако смо се договориле. Сад ја не знам шта да радим, да одем у манастир, или да останем код родитеља и да се удам. Плашим се да ме родитељи неће пустити да одем.”

Гледао сам је и размишљао како да је утешим. Била је млада и веома лепа девојка. Кад ме замолила да је поучим шта да ради, рекао сам јој да се моли и да од Бога тражи савет, да прихвати оно што Он буде одлучио.

Питала ме како да се моли и како да сазна вољу Божју. Предложио сам јој да и она и ја не једемо и не пијемо три дана и три ноћи, и да се молимо да нам се открије да ли да се замонаши, или да се уда. Пристала је. Укућанима није рекла шта намерава да учини.

Били смо удаљени, физички, седам километара. Али у духу смо били заједно.

Била је смирена и девојачки чиста. Молио сам се за њу непрекидно и од срца. Молитва ми је текла лако, није ми се враћала у груди... Тек треће ноћи, кад сам био у дубокој екстази, не знам да ли сам био у телу или ван тела, она се појавила. Она је прва дошла к мени, а не ја к њој. И поред мог великог искуства, била је боља.

Питао сам је:

„Шта си одлучила, Марија?"

„Оче Калисте, одлучила сам да идем у манастир", одговорила ми је и нестала.

Сутрадан, била је недеља, дошла је у цркву на службу. Упитао сам је:

„Где си била ноћас?"

„Тамо где сте и ви били", одговорила ми је.

Питао сам је зна ли заиста где је била. Рекла је да не зна.

„Знам, рекла сам вам да сам одлучила да идем у манастир. Кад сам отворила очи, била сам у својој соби."

Сећам се још једног случаја док сам живео у том манастиру. Разболео се био један човек од неке врсте водене болести; лекари су му вадили по петнаест литара воде из стомака. Није му било спаса. Туговао сам и молио се за његово здравље; био је карактеран и вредан човек. Размишљао сам како да му помогнем и одлучио да покушам да га излечим аскетским методама, онако како смо то радили у Светом Науму. Ближио му се крај, није му било помоћи, па сам хтео да опробам све што знам, ионако нисам могао да му нашкодим.

Довео сам га у манастир. По договору, прочитао сам му молитву јелеосвећења и забранио му да једе и пије седам дана. И ја сам, упоредо с њим, постио и молио се за њега. Седмога дана узео сам мало хлеба; мислио сам, с моје стране је доста; а њему сам саветовао да издржи бар још два дана; али он није могао више да трпи.

Одмах се приметило да му иде на боље. После је ишао још два пута у болницу, да му изваде још само мало течности, и вода је потпуно нестала. Да је издржао још само један дан, у болницу не би ни ишао. Брзо је оздравио и никад му се више та болест није вратила. Наравно, новац нисам хтео да примим, иначе би молитва била узалудна... Тада сам, по ко зна који пут, утврдио своје уверење да је повремено гладовање уз молитву велика корист за људски организам. Али неискусни људи не смеју то да раде на своју руку; гладовање без молитве може да им причини велику штету.

У манастиру Руденица провео сам седамнаест година, као старешина. Мислио сам да ту останем све док не будем могао да одем у неку планину, у самоћу. Чекао сам погодан тренутак да затражим замену, да на моје место дође неки млађи човек, свештеник или монах. Али сам смењен по наређењу његове светости патријарха Германа, и одређен да у Станишинцу обновим запаљени дом и цркву препуклу од експлозије динамита.

Кад ми је саопштено да ускоро треба да идем у Станишинац, примио сам то с неверицом. Али кад сам утврдио да ћу морати да послушам црквене власти, осетио сам отпор према њима. Мислио сам да њихов однос према мени није био добар. Утрошио сам много снаге на обнови манастира Руденица и цркве у Ратаји, па сам очекивао, с обзиром на своје године и дотадашњи рад, да ме одатле никуда више неће премештати, да је дошло време да се одморим и живим по својој вољи.

Помишљао сам да не извршим наређење старешине, али сам се плашио гриже савести. После дужег размишљања, увидео сам и сам да је то било у интересу цркве. У Станишинцу је требало сазидати храм и конак, а за то сам ја имао потребно стручно знање.

Прихватио сам задатак. Донео сам био одлуку да нађем снаге и да будем послушан док још и ту цркву саградим, па да онда оставим све, свидело се то некоме или не, и одем у неку планину и тамо дочекам крај свога живота на земљи.

На моје место, у ту уређену и богату парохију, дошао је Велибор Карић, свештеник. Он је, па скоро чим је дошао, срушио зграду коју сам ја био направио и сазидао другу, мању, без анкера и армиране плоче. Развалио је и зид око порте, а циглу и камен је продао.

Парохијани из Ратаје долазили су у Станишинац, жалили су ми се на њега и тражили да им одобрим да свештеника истуку и да га најуре. Нисам им то дозволио. Ипак је Велибор долијао. Ахијерејски намесник из Александровца, уз подршку епископа жичког, избацио га је из ратајске парохије и одредио му једну сиромашну. А ових дана сам чуо да је направио кућу у Крушевцу и да је опет добио добру и богату парохију.

У Станишинац сам дошао 1958. године. Затекао сам велики неред: црква је била озбиљно напукла од динамита који је експлодирао у непосредној близини. Кров на конаку је био спаљен, зидови порушени, цигла однета. Звонара се љуљала, па звоно није ни смело да се употребљава. И шума је била одузета цркви.

Тада сам имао око шездесет година живота. Поред свих мука које сам проживео, ипак сам био крепак и лак, као младић. Видео сам, одмах по доласку, да ме чека тежак посао и да ми предстоје године напорног рада.

Једног дана легао сам на камени зид, окренут лицем сунцу, да се сунчам и поразмислим одакле да почнем. Као да сам био пао у екстазу, или да сам заспао. Одједном сам се пробудио. Али нисам више био на зиду, већ високо дигнут од земље, чак изнад кубета цркве. Гледао сам одозго: храм, двориште, спаљен конак, своје тело на каменом зиду. Лебдео сам краће време, а онда сам чуо глас: „Калисте, ти си сам себе заклао..." Убрзо је све нестало; пробудио сам се на зиду. Сео сам и размишљао о виђењу, о гласу, питајући се шта то значи.

Тек што сам почео са уређивањем храма, добио сам наређење од црквених власти да идем у манастир Јовање. Тада се градила хидроцентрала у Међувршју, код Каблара, па се пресељавао манастир, од корита Мораве, горе на брег, да не би био потопљен. Игуман манастира Јовања нешто је мутио са новцем, мало и са женама, па ме је патријарх Герман одредио да ја изводим радове и бринем се о свему осталом. По дужности сам прихватио тај посао, мада га нисам желео. Морао сам опет да идем међу људе, да се надмудрујем и препирем. У Станишинцу сам био сам.

Кад сам дошао у манастир Јовање, пред свима монасима рекао сам

господину Герману, који је управо био у посети: „Ви знате, ваша светости, да сам ја оштар човек и да тражим велико послушање и дисциплину у раду. Ови монаси ће сигурно због тога да вам се жале...”

Патријарх се окренуо према њима и рекао им:

„Ко се буде жалио на Калиста, нека зна да себе код мене оптужује!”

Као носилац Албанске споменице, имао сам бесплатну возњу железницом, тако да цркву није коштао мој превоз од Станишинца до Овчарско-кабларске клисуре. Сваке друге недеље сам долазио у Станишинац да обавим своју свештеничку дужност, па сам се опет враћао у Јовање. Све паре које сам добијао у парохији станишиначкој, давао сам за градњу Јовања, као и храну и пиће за раднике. За време радова сестринство манастира Јовање било је пресељено у манастир Никоље.

Поред радова на цркви, откопавали смо гробове, и тела преминулих монаха преносили на безбедно место. Кад смо дошли до гроба јеромонаха Макарија Миловановића, мог старог познаника из Светог Наума /умро је у Јовању, у шездесетој години/, наишли смо на мало чудо. То је био онај Макарије који је увек говорио „Господи помилуј”, спавао у мртвачком сандуку, носио стално гвоздеио ђуле и није хтео да ради физичке послове... Кад смо га откопали, тело му је било цело, нетрулежно, жуто као восак. Чак му ни очи нису биле упале дубоко у дупље, нити је на капцима било мемле.

Позвали смо лекаре из Чачка да утврде шта је утицало на то да његово тело толике године не иструли у земљи. Дошли су, погледали га и рекли нам да га оставимо дан и ноћ на ваздуху, па ће онда сигурно да се распадне. Међутим, стајао је откривен три дана, али се ништа није десило. Потом смо га пренели у метох манастира Јовања, где је лежао закопан у земљи све док су трајали радови.

Кад смо завршили са пресељењем цркве и других зграда, поново смо откопали Макарија да га вратимо у новоподигнути манастир. Нашли смо га онаквог какав је и био. Оставили смо га на ваздуху још седам дана, али се није распао.

Али никаквих чудеса, у виду исцељења болесних, од његових моштију није било. Неки монаси су причали да им се јављао у сну. Мени се није јављао. Сахранили смо га у цркви, где и сада лежи.

Живећи по манастирима, видео сам више таквих случајева. Како се то догађа и како је могуће да тело не трули, не знам. Многи неупућени у духовне ствари, мисле да је то нека поповска ујдурма, подвала. Али многа таква тела и дан—данас могу да се виде по нашим црквама и манастирима.

О томе ја размишљавам овако: да је нека ујдурма, тајну би давно сазнали владари. Ко би од њих могао да сакрије тајну? Ту привилегију би они имали, па би данас земаљска кугла била препуна нетрулежних тела изабраних људи. У црквеном реду користили би то епископи, патријарси. Али ту нема утицаја ни власт, ни слава, ни новац... Како то настаје, не знам. Остаје ми да све припишем вољи Божјој.

Док сам радио на изградњи манастира Јовања, добио сам пензију као ратник у првом рату, са одликовањима и Албанском споменицом.

Шест и по година сам радио на рушењу старе и на изградњи и уређењу нове цркве у Станишинцу. Пола године сам равнао двориште и подзиђивао га окол, три и по године сам зидао парохиски дом, а две и по године подизао цркву. У међувремену сам падину око цркве пошумио борићима.

Преко дана сам обављао свештеничке послове, а до један час по поноћи клесао камен. Лети сам радио напољу, зими унутра уз фуруну. Од један по поноћи до три молио сам се Богу, а од три до шест сам спавао. Сам, без ичије помоћи, својим рукама, исклесао сам сваки камен за целу цркву и сложио га у зидове.

Појавио се био неки исељеник, мештанин, из Аустралије, и понудио огроман новац за градњу цркве, под условом да у цркви буде његова слика у виду фреске.

Али ја сам хтео да та црква буде моја задужбина. Понуду сам одбио.

Кад је владика чуо шта сам учинио, наљутио се; а ја сам му рекао: „Ако ти, владико, примиш тај новац, онда дођи па зидај цркву сам! Ја је градити нећу!”

За тај посао била ми је потребна физичка снага, зато сам морао да једем више него што ми је као монаху било корисно. Мислим да сам се и ту снашао: набавио сам добро црно вино, које сам у тањиру мешао са водом, и у то дроблио хлеб; храна је била изванредна. Понекад сам стављао мало шећера да неутралишем киселину. Та храна ми је давала снагу, као да сам јео месо или сланину, али ми је дух остајао чист и бодар.

Кад сам већ до пола одмакао у послу, дошли су неки људи и представили се као главешине из Александровца. Био сам баш на зиду, високо од земље, кад су они стигли.

„Од кога си, Калисте, добио дозволу да зидаш цркву?”, упитали су ме. „Овде је била црква, и опет ће бити. Шта ће ми дозвола?” „Не може тако да се ради, попе. Прво мора да се добије дозвола од надлежних власти, па тек онда да се нешто гради...”

Тада се у мени нешто окренуло, не знам шта ми је било. Досадиле ми црквене старешине, јер ми нису дозволиле да живим како ја хоћу, у самоћи. Њих сам морао да слушам, али ове овде не морам, и нећу. Плануо сам, махиално дохватио овећи камен и потегао онога који ме питао.

„Ево ти дозвола!”, викнуо сам.

„Ти си луд! Чуо сам за тебе да си наopak човек, а сада видим да си и луд!”

„Луд сам, него шта! Зар бих иначе отишао у монахе!”

Отишли су брже него што су дошли. Гледао сам за њима, смејао сам се и питао се шта ми би да тако поступим. Али ми није било лако, целог сам живота зидао по Македонији и Србији, а желео сам да будем сам у некој планини или на острву. Сваког дана, као и тада кад су они дошли, сећао сам се свог усамљеничког живота и желео сам да опет тако живим.

Више нико није дошао да ме пита имам ли дозволу. Са парохијанима сам се лепо слагао; поштовали су ме и редовно долазили на свету литургију, да се заједно молимо Богу и да га слаavimo.

Ноћу сам остајао сам. Тада сам сабирао мисли молитвом и размишљањем. Ваздух је у Станишинцу чист, околна брда пошумљена, небо ведро. Одлазио сам често да се шетам по Митровом пољу, и размишљао сам како ћу, по завршетку цркве, вешто да се ишчупам од црквених власти и да одем у самоћу да тамо сачекам свој крај.

Кад су радови на изградњи цркве били завршени, стекли су се услови за мој нормалан живот. Ослободио сам се физичког рада и посветио се духовном узрастању. Чекао сам да се на моје место постави нови свештеник, то сам тражио од владике, а ја да одем где ми срце жели. Тих дана сам живео прилично добро. Али, како народ паметно каже: Ђаво не оре и не копа...

Једног дана дошла је код мене нека жена из даљег комшилука са ћерком. Пре њиховог доласка, осетио сам у себи немир, предосећање ме упозоравало да ми се приближава нека опасност. Али сам мислио да опасност нема одакле да дође, рат је давно био завршен, а људи су добри. Зато и нисам нарочито обраћао пажњу на то унутрашње упозорење.

Ушле су и затражиле благослов. На моје питање зашто су дошле, жена је почела да плаче и да ми се жали како са ћерком није све у реду. Лекар им је рекао да је ћерка на самој граници свести, и да ће, ако се одмах не уда, убрзо да страда од младалачког лудила. И рекла је да не може да учини онако како јој је лекар саветовао јер има старију ћерку и мора да пази на ред, пред народом би била срамота ако се прво млађа уда.

„Добро, жено, читаћу јој молитву. Ако има вере, Бог ће помоћи...”

„Оче Калисте, њој треба мушкарац. И то одмах! Ако јој не нађем човека, полудеће!” рекла је мајка.

„Па удај је! Нећеш ваљда да дозволиш да та дете полуди?”

„Не могу тако прекореда, оче! Свет ће ми се смејати док год будем жива! Не могу да је удам, а не смем да дозволим да полуди...”

„Па да јој читамо молитву.”

„Можеш и молитву да јој читаш, није то рђаво, али нешто боље ја имам на памети, оче. Нешто прече и много важније би требало за њу одмах учинити.

Снебивала се, кукала, увијала се. Није смела да ми каже оно што је смислила.

„Говори шта имаш, жено. Не отежи...”, рекао сам.

„Оче! Тебе људи веома цене и поштују те зато што живиш исправним животом, и што стварно верујеш у Бога. То зна свако и људи зато у тебе имају поверења... Узми моју ћерку да ти буде куварица! Пред светом нека тако буде, а ти живи с њом! Тако ће то што с њом мора да буде заувек остати тајна. Чим удам старију ћерку, удаћу и ову. Другог решења немам!... Помози нам, оче! Спаси ми дете да не полуди!”

Удаљио сам се од ње и хтео одмах да је најурим. Но, била је у великој

невољи и муци, па сам се уздржао.

Девојци је тада било осамнаест година. Имала је црне очи, из њих је, док ме гледала, сипала ватра. Гутала ме очима... Чинило ми се да су јој руке биле спремне да ме сваког часа, на мој најмањи миг, загрле, зграбе. Обучена је била у лаку хаљину на раскопчавање, испод су се оцртавале све облине. Склонио сам очи с ње, осетио сам немир и неспокојство. Био сам у великој неприлици; ужурбано сам размишљао како да се из тога извучем, али и да им помогнем. Онда сам рекао смирено:

„Не мисли о томе више, то не може бити, жено! Читаћу ти молитву. Бог је милостив, помоћи ће.”

„Оче, спаси нас! Бог, па ти. Помози нам...”

Чим је жена изашла, девојка је хитро раскопчала хаљину и збацила је са себе на земљу. Стајала је испод мене потпуно гола; гледала ме пожудно. Осећао сам како су од ње према мени допирали врели, опојни таласи. Чекала је мој миг, па да ми крене у загрљај.

Одмах ми је било јасно да су се оне унапред договориле шта да ураде, како би ме навеле да поступим по њиховим замислима. Матора лисица је све била смислила и на то наговорила несрећну девојку, која је то једва чекала.

Стар сам човек па могу слободно да причам о свему што сам тада осећао како ми је било. Срце ми се више не узбуђује на те мисли и сећање.

Била је лепа. Љуљале су јој се велике и чврсте груди, биле су некако нестварно беле; на брадавицама руменим као јагоде као да је треперила по кап неке слатке омамљујуће росе. Витка је била у пасу, кукова нешто ширих, правилно обликованог пупка. А читава шума црних и коврџавих маља прекрила јој доњи стомак. Прожимала ме блудна ватра, а у стомаку сам осећао сладуњавао дрхтање.

У мени се пробудила пожуда, можда још жешћа него њена. Горео сам, тело ми је било затегнуто и напето као челик. Стајао сам према њој, луд од жеље, и гледао је, опчињен том лепотом.

Морам рећи истину, да се не лажемо: млад човек таквој жени не би могао да одоли! Никакав завет на чистоту и целомудреност у таквој ситуацији не би му помогао... Нисам се сачувао што сам био стар, већ само захваљујући безбројним мојим подвизима, испосничким и другим одрицањима. Успео сам да се приберем и да се упитам: „Калисте, зар цео свој духовни свет и живот да даш за један тренутак телесног уживања? Зар сад у старости да упропастиш оно што си годинама стицао?”

Можда ме спасла моја вера, воља, убеђење; али верујем да ме само Бог спасао да не постанем дволичан, лицемеран пред собом, пред људима и пред њим.

Крајњим напором воље одвојио сам очи од ње и отрчао у цркву. Пао сам на колена пред иконом Господа Исуса Христа. Молио сам му се за спас као ретко кад пре тога. Обраћао сам му се искрено, као најрођенијем; говорио сам му у каквом се стању налазим и молио га да ме избави из те опасности. Али

ватра у мени споро се стишавала... Тек после једног часа молитве, на мене се сручила бујица хладноће, као да ме неко полио кофом воде. Брзо сам се прибрао, био сам у стању да разумно мислим и исправно да се понашам. Опет сам био стари Калист. У тим тренуцима родила ми се и мисао како да помогнем несрећној девојци.

Из цркве сам се вратио у конак, где су ме чекале жена и њена ћерка. Као да су се још надале да ћу да прихватим њихов предлог. Али ја сам им одмах рекао да ако желе моју помоћ, да девојка оздрави, онда морају да ме послушају у свему што им будем рекао. Пристале су да ми се препусте; ионако нису имале другог избора.

Наредио сам строг пост за девојку у наредних седам дана. Сутрадан сам је довео у цркву и исповедио је. У почетку исповести било ми је тешко да јој се духовно приближим; она на моја питања углавном није одговарала, гледала ме очима пуним телесне жудње. Око нас у цркви влада је тишина; мирисао је тамјан, а испред, посматрале су нас иконе. Говорио сам јој смирено, полако; благим речима тражио сам од ње да исповеди оно што је гризе и мучи. Како је пролазило време она се по мало опуштала, свест јој се бистрила, бивала је приснија са мном јер јој се срце отворило. Почела је да ми говори, непрекиданим реченицама, о својим младалачким тајнама, грцајући од навале јаких осећања.

При крају исповести њене очи су се овлажиле сузама, онда је заридала и плакала дуго. На крају се смирила и погледала ме у очи слободно и разумно.

Након исповести приступио сам молитви за њено оздрављење; у молитви сам остао дуже од два часа. Лепота девојачка покренула је у мени жељу да је спасем. Нисам жалио себе; зној ми је лио са лица на груди, а ноге ме болеле од дугог стајања. Свака моја реч била је јасна и усрдна, изговорена са осећањем, из дубине срца.

Наложио сам мајци да седам дана девојку држи у засебној соби, без хлеба и воде, и да се сама моли Богу за њу.

Кад су отишле, вратио сам се у цркву, клекнуо пред иконе и молио се за спас те девојке, величанствене лепоте Божје. Постио сам упоредо са њом, мислио на њу, трпео са њом и молио се.

Након истека седам дана отишао сам њиховој кући, девојка се била смирила; у очима јој више није било оне ватре. Ослабила је и једва је говорила од исцрпљености и слабости. Прошло је још неколико дана и она се окрепила, оздравила. Више јој се та бопест у животу није враћала.

И данас је жива, има децу, мужа и породицу. Поштује ме као оца. Кад ме сретне, поклони ми се и пољуби ме у руку. И њена мајка ме је поштовала, али, кад год би ме срела, од стида није смела у очи да ме погледа.

По завршетку храма у Станишинцу, тражио сам од црквених власти да ми дозволе да одем у неки манастир. Молба је прихваћена и постављен сам за духовника у женском манастиру Љубостиња. Отишао сам, иако нисам желео да управљам женама и да будем њихов духовник. Жена остаје жена и кад се

замонаши. Не може мушкарац у њеним очима да буде чист, и да је светац Божи! Увек нешто нађу, неки разлог, да нас окаљају; ако нема истине, ту је измишљотина! У Љубостињи сам остао годину и по дана, после сам отишао за духовника у манастир Јовање.

Прихватао сам се разних дужности, премештао се из места у место, склањајући се постепено што даље од очију старешина, јер сам мислио да ћу се тако лакше ослободити и докопати се молитвеног тиховања. Помишљао сам да својевољно оставим црквене послове, да прекршим заклетву на послушност и побегнем од владике без благослова. Али нисам то смео да урадим јер сам знао да бих много пострадао. Из Јовања сам прешао у манастир Вазнесење у нади да сам се приближио свом циљу, самовању.

Баш у то време позвао ме Василије, владика жички, ради неког разговора. Обрадовао сам се његовом позиву, мислио сам да је то добра прилика да затражим дозволу за одлазак. Очекивао сам да ћу лако добити његов пристанак кад му кажем да сам у животу много учинио за цркву, и да је ред да ме пусти да у старости остварим своју животну жељу.

Владика ми је испричао да је свештеник, за тих неколико година по мом одласку, презадужио цркву станишиначку. Тако је, за само један дан, моторном тестером насекао осамдесет кубних метара црквене шуме, и за два дана та дрва продао у бесцење.

Споменуо сам му своју намеру да живим у планини, а он ми је одговорио:

„Разумем те потпуно, Калисте. Слушао си нас, радио си целог живота, и много урадио за цркву. Знам да је ред да и ми учинимо нешто по твојој вољи. Али молим те, оче Калисте, још ово: пођи у Станишинац, раздужи цркву, па онда иди куд год хоћеш! И знај да те пуштам, али да останеш у границама моје епархије.”

Морао сам опет да прихватим његов предлог. Поново сам дошао у Станишинац. А свештеника који је презадужио цркву, црквене власти су преместиле у Нишку епархију; тамо је унапређен у виши чин. Уместо да га казне, наградили га!

По доласку у Станишинац, журио сам се и трудио као никад раније да што пре све завршим, па да најзад почнем да живим по својој вољи. Благослов од владике више нисам морао да тражим, већ ми га је дао. За годину и пет месеци сакупио сам новац и отплатио све дугове; дао сам нешто и од својих пара, од пензије, само да се што пре ослободим те своје последње обавезе.

Коначно сам писмом обавестио владика да сам у потпуности извршио његову наредбу. Напоменуо сам му да ћу ја, кад он буде читао писмо, већ бити на путу у планину и самоћу.

Тако сам и учинио: спаковао сам ствари и сео у први воз за Ђевђелију. Плашио сам се да ми владика опет не да неки задатак, па га нисам послушао и остао у границама његове епрахије. Побегло сам у Македонију, у Могленске планине.

Не могу да искажем сву радост коју сам осећао док сам путовао у

планине. После готово педесет година био сам слободан и свој. Мислио сам да ћу такав остати заувек. Захваљивао сам Богу што ми је омогућио да живим онако како сам знао да ми највише одговара. Гледао сам поља, планине и певушио. Говорио сам себи: ту ћеш живети и ту предати душу Богу.

Радовао сам се што ћу поново живети у чистоти и истини, и што ћу доховним оком гледати небеске тајне и лепоте; што ћу бити далеко од људске заблуде о животу, од лењости и опуштености, злобе и мржње, похлепе и блуда; што нећу бринути о људима и решавати њихове духовне и моралне проблеме; што нећу више зидати цркве, конаке и домове.

Жудио сам за потпуним присуством натприродног у себи и око себе. Као свештеник, кад бих читао молитве за освећење воде уочи славе, добијао сам унутрашња озарења, неку малу благодат, и тако сазнавао да и свештеници примају дар Духа Светога. Али то није било ни близу по лепоти и даровима што су на мене силазили у планини или на острву.

Извесну благодат сам примио и кад сам зидао цркве. Али ово морам рећи: већу благодат сам добијао кад сам седам дана постио и молио се, него кад сам довршавао цркву на којој сам годинама радио. То је истина коју сам у срцу осетио, и уверен сам да је Богу човек много важнији од камене зграде. Добро је бити у цркви у којој служи свештеник који живи по Божјем закону и по речима које проповеда, и када се у њој окупља народ чиста срца и савести. Ако тога нема, узалуд нам је лепа грађевина, никоме она сама не помаже.

Човек освећује место, а не место човека. Тамо где су људи у којима је љубав, ту је Јерусалим, Света Гора и цела васиона.

По доласку у Ђевђелију, повезао сам се камионом до близу југословенско-грчке границе, онда сам се упутио у планину са стварима на леђима. Добро сам запамтио место где сам, у првом рату, провео годину и по дана на положају према Немцима, Швабама и Бугарима. Упутио сам се право до пећине где смо, као војници, једни другима превијали ране, spremали храну, славили славе, певали, туговали. Ту смо живели очекујући дан када ћемо да пробијемо фронт и пођемо кућама у Србију.

Био сам одлучио да у тој пећини проживим остатак свога живота. А хтео сам да будем баш ту и зато што сам знао да околна шума обилује питомим кестеновима и дивљим воћем. У планину Петрину, или на острво Преспанског језера, нисам могао опет да се вратим због старости; више нисам могао да се храним копривама, корењем и травом. Питоме кестенове сам волео и могао сам да их једем. Најбољи су кад се скувају; то сам искуство стекао у рату.

Из даљине сам угледао крошње питомих кестенова, дивљих крушака, глога, оскоруша. Журио сам да што пре стигнем; као да сам летео уз планину. Унаоколо је још увек било трагова првог рата: полузаравњени ровови, комађе граната, котурови за бодљикаву жицу, поломљени точкови кара, зарђали бајонети. Са својим зеленилом и стенама, планина је била права лепотица. Осећао сам се слободан, као соко.

Сећао сам се битака које смо ту водили, другова који су изгинули, и оних

који су преживели, наших надања, жеља, радости, туге... Заборавио сам тада, у тим тренуцима, пређашњи живот међу људима, и своја страдања, и физичке напоре и разочарања. Моја душа је пред тим будућим боравиштем кликтала од радости.

Али кад сам стигао на педесетак метара до пећине, видео сам ознаку државне границе. Моја пећина се налазила на грчкој територији!

Тада ми се смучило. Спустио сам ранце на земљу и упитао се: да ли је могуће да је мој пут опет препречио човек? Затим полугласно: Не да мира, спокоја и слободе другоме, па ни себи самоме, несрећник... О, људи! Докле ћу живети по вашим наређењима, докле ћу слушати ваше патње и наилазити на ваше забране?

У тим тренуцима тврдо сам одлучио да се ослободим људи, заувек!

Решио сам да нађем такво место где ме нико убудуће неће ни у чему ограничавати, до само Бог.

Ипак сам одлучио да видим своју пећину. Узео сам ранце и прешао границу.

На улазу у пећину попречило се стабло велике букве; изгледа да се од старости преломила и пала. Једва сам се провукао испод дебла и дошао до врата која смо, ми војници, направили пре више од педесет година; била су натрула, испуцалих дасака и расклимана. У пећину нико није улазио откад смо је ми напустили.

Кад сам отворио врата, запахнуо ме устајали ваздух и пала паучина на лице. Очи су ми се привикле на полутаму; угледао сам на поду пећине конзерве, ватриште и нагореле пањеве. Била је ту и једна четкица за бријање и један бријач који је, касније сам утврдио, после толиких година још био употребљив! „То је Миланов бријач“, рекао сам гласно. Сетио сам га се; он је, приликом пробоја фронта, заборавио на све своје ствари, и скачући и радујући се, истрчао из Грчке и ушао у нашу земљу.

Сео сам на избочину /некад нам је служила као столица/; прошлост је оживела у мени. У грудима сам осетио слатку радост. Сетио сам се другова које сам волео; и видео сам да у себи имам још љубави према онима који су заувек отишли из мога живота. Тај осећај у мени био је дубок, племенит и леп. И по ко зна који пут, сазнао сам да у човеку не постоји ништа лепше од љубави.

Дотад сам био упознао љубав већу од љубави према људима, љубав према Богу. Али и ову љубав, према бившим друговима и сапатницима, била је велика и достојна да човек ради ње живи, да би је стекао, осетио и с њом живео у дубини свога бића.

Сетио сам се страха које смо, ми мушкарци, починили у првом и другом светском рату, било да смо нападали или се бранили. И јавила ми се у свести песма једног нашег књижевника, Србина, који је писао између два рата: „Тужно је бити мушко...“ И рекао сам себи: Не, није тужно, тужно је не бити мушко у животу. Тужно је бити зликовац, лопов, блудник, ленштина! Дивно је

бити мушкарац чиста срца, пун љубави и мира, и разуман. Постоји ли ишта величанственије на земљи? Шта би се с тим могло поредити?

Изашао сам из пећине; присећао сам се потока, извора... Пошао сам удесно и упутио се према чесми у камену, коју смо у рату направили. Крај чесме сам угледао ново лонче; ланцем је било везано за стену, па сам закључио да у близини има људи. Захватио сам воде и полако пио, а у мени су се ређале успомене. Повремено сам заборављао време које је прошло, осећао сам се као и пре педесет година када сам седео на овом месту.

Из заноса су ме пренули кораци. Били су то грчки војници - граничари, који су пошли на чесму. Изненадили су се кад су ме угледали крај извора. Али видећи ме онако старог, седог и у монашкој одећи, нису били груби према мени. Упитали су ме ко сам и шта радим. Одговорио сам им, али они нису разумели српски. Знао сам по неку грчку реч, али тада нисам могао да се сетим ни једне. Срећом, са њима је био један Македонац, а ја добро говорим македонски, па смо успели да се споразумемо.

Кад су чули да сам на тој планини ратовао, да сам живео у пећини и са друговима направио чесму, веома су се заинтересовали. Дуго сам им причао о рату, борбама, о нашем животу, ратничком.

Одвели су ме потом у своју, грчку караулу. Понели су моје ранце и замолили ме да преноћим код њих, да бих им причао о својим доживљајима. Био сам уморан, никуда нисам журио, па сам пристао и остао. Целе те ноћи ока нисам склопио, провели смо је у разговору. Сутрадан су ме допратили до југословенске карауле.

И са нашим војницима сам се дуго задржао у разговору. Кад сам од њих пошао, нису ми дозволили да идем аутобусом, већ су ме са својим колима довели до Ђевђелије. Растао сам се и са Грцима и са нашим као са својом децом. Радовао сам се, било ми је мило што сам их срео. Драги су ми то момци били, остали су ми у лепој успомени. Али ми се и плакало, што нисам могао да живим у својој пећини у којој сам доживео страшне дане рата и дивне тренутке другарства и љубави.

Тако је, не мојом кривицом, пропала моја замисао, и моја нада, да живот приведем крају у тој планини, међу питомим кестеновима и дивљим животињама.

Из Ђевђелије сам возом путовао, преко Скопља, Ниша и Сталаћа у Чачак. Отишао сам право у Овчар—бању; ствари сам оставио код једног сељака, одмах се упутио према Каблару, да у тој планини потражим погодну пећину себи за живот.

Стајао сам на Ћуприји у Овчар—бањи и дуго посматрао околна брда. Добро сам познавао ту планину; а и иначе сам знао природу планина; видевши обресе и литице једног узвишења, оценио сам да ту мора да буде пећина. Одмах сам се тамо упутио; оријентисао сам се према дрвећу и истуреном камењу. Кад сам се попео тамо где сам био замислио да стигнем, дуго нисам могао да нађем пећину, иако сам је тражио пажљиво. Онда сам

видео један мали отвор у литици, десетак сантиметара широк, иза брежуљка који је врхом заклањао подножје литице и улаз. Кад сам обишао брежуљак, с друге стране сам одмах угледао пећину. Али до ње нисам могао да дођем, испод је била провалија, изнад висока литица, а са стране глатке, окомите стене. Никако нисам могао да јој приђем.

Свиђало ми се веома место где се пећина налазила, па сам хтео баш ту да се настаним. Досетио сам се како да доскочим тој препреци. Одлучио сам да у вертикалну стену, према пећини, забијем гвоздене клинове у два реда: доле, по којима бих газио, и горе за које бих се држао. И то ми, као грађевинару, није било тешко да изведем.

Вратио сам се у Овчар—бању и отишао ковачу. Он ми је направио неколико добрих шпицева за камен и четрнаест гвоздених клинова. У продавници сам купио чекић од једног килограма, а из манастира Никоље узео сам тканице и јаке каише... Кад сам се вратио у планину, прво сам шпирцем удубио стену за клин на који ћу згазити, затим за клин за који ћу се ухватити. Тако сам, редом све до пећине, поставио седам клинова доле, седам горе. Док сам бушио рупе у стени, каишима и тканицама везивао сам се за клинове да не паднем.

Пећина је била погодна за живот. Поравнао сам је и дотерао, тако да изгледа као добра и пристојна соба. Из једне напуклине у стени цурила је вода. Првом приликом кад сам отишао у бању, купио сам цемент и уз саму пукотину направио валов. За непуну два часа у валову би се скупило око шест литара изврсне планинске воде за пиће. Цементним млеком окречио сам зидове пећине. Врата сам направио од дасака. Донео сам боцу плина, ћебад, књиге...

Улепшавао сам тај свој конак стрпљиво и с великом љубављу. Верујем да тада нико на свету није био срећнији од мене. Ни двораци неких није тако мио, као што је мени била моја пећина у стени.

Пода мном се пружала падина Каблара, валовита, зелена. Гледао сам одозго свет, и био сам срећан што сам потпуно свој и сам.

Пензију сам примао у пошти у Овчар—бањи. Кад бих тамо силазио, куповао сам све што ми је било потребно за живот. Јео сам сваког другог дана, хлеб са водом; хлеб сам сушио на сунцу, па ми је трајао преко месец дана. Понекад сам на плину кувао коприве или неко корење. Вода је била чиста, укусна, лака, хладна; такву воду у животу никада раније нисам пио.

На самом почетку живота у планини, једном сам на путу угледао змију шарку. Нисам се био уплашио, на острву Преспанског језера живео сам међу хиљадама змија. Али је ова била друкчија; чим ме угледала, почела је да шишти и да ми прети. Зачудио сам се што је таква, кад је нисам дирао; потом сам јој говорио благим речима, као разумном створењу, да не треба да се свађа са мном, и да ме се плаши, јер јој нећу ништа учинити. Но она је бивала све љућа. Кад моје речи нису помогле, викнуо сам оштро: „Слушај ти, скоте, што ћу ти рећи! Ја сам човек, а ти си змија. Ти мораш мене да слушаш! Ако

нећеш милом, склонићеш ми се с пута силом!"

И даље је шиштала, и то све жешће. Затим сам узео камење и потеглао сам је једном, други пут, трећи... Побегла је у удубљење у стени крај дрвета; завукла се у пукотину, али главу није хтела да склони, оставила је напољу.

Одатле ме је вребала. Чекала је да јој се приближим, да ме зграби за ногу и усмрти. Ударао сам каменом у дрво крај њене главе, али се она није ни померила. Гледала ме светлим очима, испуњеним злом, које се у њој било распалило. И ја сам био љут, па сам је тукао камењем све док се није сасвим завукла у рупу. Више је нисам видео.

По понашању змије закључио сам да сам, боравећи међу људима, изгубио смирење и много од Божје благодати, јер змија не би насрнула на мене да је у мени било љубави. На острву сам две године живео међу хиљадама змија и ни једна ме није љутито погледала. Разумео сам да више нисам онај који живи у сагласности и у миру са собом, животињама и људима. И знао сам да ми предстоји борба за очишћење душе и тела, како бих из себе избацио земаљске страсти и заменио их небеском хармонијом и љубављу. Међутим, био сам већ искусан подвижник и молитвеник, па сам био уверен да ћу се брзо винуту у велике висине.

Пред пећином сам се молио од истока сунца до једанаест или до дванаест часова; ноћу сам се молио до после поноћи. Знао сам и дуже да се молим, онда када бих осетио да ми се примиче негативна енергија, она која смера да ми раслаби вољу и тело страхом и млитавошћу. Молитву сам вршио својим речима, или из минеја. Имао сам свих дванаест минеја и оба октоиха. Преко дана сам правио крстиће од шимшировог дрвета, шетао планином, размишљао. Иако сам био прилично стар, борио сам се јуначки.

Највише сам волео да се молим у поноћ. Обично сам стајао на стени испред пећине. У тренутку када је престајала ноћ, а рађао се дан, природа се смиривала, птице престајале да певају, зријавци да зричу, па и ветар као да се утишавао. Над земљом би завладао неисказиви мир. У тим тренуцима осећао сам да земљу походи Бог.

Нисам допуштао да ми нешто недостаје од оног што ми је потребно за живот. Имао сам све: кревет, ћебад, боцу плина, осушени хлеб, коприва, воде, одела, молитвене књиге, алат... Време ми је пролазило у труду и напору; сваким даном постајао сам све смиренији, и са више тоpline и радости у срцу. Око мене, и у мени, били су надземаљски мир и чистота. Неких ноћи чинило ми се да се небо спустило на земљу, или да је земља, и ја с њом, на небу.

За само петнаест дана откако сам дошао, вратио сам се у духовно стање у каквом сам био на острву Преспанског језера.

При уласку у пећину, и при изласку, вадио сам клинове из стене, тако да нису могли да ми дођу ни људи ни животиње. Био сам сигуран од свакога, и од свачега док сам жив, а моје тело и по смрти... Свој крај сам овако замишљао: кад дође час одвајања душе од тела, у молитви ћу предати душу

Богу, а тело ће ми заувек почивати у пећини.

Прошло је пола године како сам био у планини, кад сам отишао у Овчар—бању да примим пензију и купим што ми треба. Тамо ме сачекала монахиња из манастира Сретење и предала ми акт са потписом владике Василија; наређивао ми је да му се одмах јавим. У акту је још писало, да сам на своју руку, без благослова, отишао у планину и да ће ми бити забрањено убудуће да као свештеник вршим службу у многим манастирима, ако се одмах не одазовем позиву.

Наљутио сам се на владикау због неистинитих речи. Вратио сам се у пећину, спремио се, и на брзину, и онако љут, кренуо право у Краљево. Силазећи низ планину сав сам се био предао мислима: шта да кажем владици и како да се од његове неправедне оптужбе одбраним.

Тада се изненада преда мном појавио вук... Било је то за мене неочекивано и нагло, да сам се од изненађења укочио и стао у месту као укопан. Видео сам како се његово велико сиво тело грчи и спрема за скок. Сусрео сам се са његовим погледом. Гледали смо се, и ја у њему нисам видео неку опасност или зло за мене. Напротив, његове су очи биле благе, као да су се смешиле... Трајало је то неколико тренутака. Онда се вук окренуо, окренувши се додирнуо ми је репом колена, прескочио трње крај пута и нестао у шуми брзо као ветром ношен. Остао сам још кратко време напет и помало збуњен, онда сам сео на земљу да се приберем и смирим.

По доласку у Краљево, отишао сам право до владике Василија. Чим ме је примио, одмах сам му рекао:

„Зашто сте написали ону неистину, преосвећени? Рекли сте ми да сам слободан да радим шта хоћу чим раздужим цркву станишиначку. Извршио сам Вашу заповест, и налазим се у границама Ваше епархије...”

Он се мало опирао, говорећи да ми није дао дозволу баш за одлазак у самоћу, да се онда нисмо добро разумели... Ја сам био упоран, па је на крају попустио и признао ми да је хтео само да ме уплаши и подстакне да дођем. Кад смо се обојица смирили, рекао ми је:

„Имам велику муку и тешкоћу, оче Калисте. Потребна ми је твоја помоћ...”

„Каква Вам је помоћ потребна, владико?”

Тада ми је рекао истину зашто ме позвао:

„Свештеник је упропастио цркву станишиначку, и конак. Ни о чему није водио рачуна, ништа није поправљао, а све што је могао да прода, продао је. Својим понашањем је одбио народ од цркве, тако рећи нико више у њу не долази... Донео сам одлуку, и потписао је, да га рашчиним. Молим те, оче Калисте, иди опет у Станишинац, поправи цркву и конак, а ја ћу се тога сећати и убудуће знати за тебе. Нећеш жалити...”

Задржао ме на ручку, и причао ми још о свештенику и цркви.

Разумео сам свога владикау и видео колика је мука, али нисам желео да прихватим његов предлог. Било ми је доста рада и сматрао сам да нисам дужан да сређујем туђе немарлуке. У свом веку, назидео сам се црква и

конака, без плате и признања.

Отишао сам из Краљева не одговоривши владици на његово питање. Нисам га одбио, али нисам ни имао намеру да га послушам.

Нисам отишао ни у пећину ни у Станишинац. Отишао сам право до патријарха Германа, у Врњачку Бању, где је он проводио одмор у својој вили. Састанак са патријархом трајао је прилично дуго. /Први пут сам с патријархом разговарао насамо по његовом повратку из Америке. Владика жички, Николај Велимировић, који је после другог рата живео у Америци, замолио је Германа да ми пренесе поздраве. Сетио се Николај нашег монашког живота, и још много чега што није за причу, па је замолио Германа да ми каже, да знам, да ми он одаје признање, да мисли о мени добро и да ме се радо сећа/.

Испричао сам патријарху шта сам све урадио за цркву и како неки свештеници то растурају. На крају сам му саопштио да не желим да напустим живот у планини. Потом сам га замолио да ме подржи у мојој жељи и да ме не осуди, ако не послушам владику.

На растанку, патријарх ми је рекао да он неће имати ништа против ако не извршим владичину вољу, али ме истовремено саветовао да упитам своју савест и видим да ли ми она то допушта. Ништа и није могао друго да ми каже, и да је хтео.

Данима сам размишљао, да ли сам дужан да у свему и у целости извршим владичину вољу. Љут сам био на црквене власти, и на владику, јер нису имали ни мало разумевања за мене. Знао сам да им је тешко, али нисам ја био једини дужан да смрт дочекам радећи и поправљајући туђе грешке. Мислио сам тако, а стално ми је на памети била моја заклетва на послушност коју сам дао приликом монашења. Знао сам, из искуства, да ћу изгубити мир, ако не извршим владичину вољу, ма побегао и на крај света.

На крају, после велике духовне борбе, закључио сам да је ипак боље да одем у Станишинац и живим с миром, него да останем у планини са грижом савести.

Да не причам колико ми је било тешко у срцу кад сам напустио своју пећину. Нисам заплакао, али сам био веома жалостан.

Оставио сам све у пећини: ћебад, дванаест минеја, оба октоиха... Очистио сам је и уредио; наместио сам кревет, као да ћу ускоро лећи, судове ставио на своје место. Потајно сам се надао да ћу се ипак у њу једном вратити. За собом сам замандалио врата. Клинове сам повадио и добро их сакрио. Не верујем да ће ико икада пронаћи то место. Можда неки планинар, ако случајно набаса. Или ако Бог буде хтео неком да открије моје обитавалиште.

А за случај да се не вратим, оставио сам исписану хартију на столу. Ако неко буде прочитао оно што сам написао, сазнаће оно што сам видео оком духовним, и оком телесним, и вероваће томе што буде прочитао, и имаће користи од мога искуства.

У тој пећини, у самоћи провео сам само шест месеци.

Било је рано пролеће, време великог, часног поста, кад сам дошао у

цркву у Станишинцу. Међу борићима, које сам својом руком посадио, затекао сам краве. Многи борићи били су поломљени. У кухињи сам затекао свештеника Бјелашевића и Спасоја врача за ручком. Јели су кобасице! Поп и врачар, часни пост и кобасице! Нисам могао да се уздржим, подвикнуо сам им и потерао их напоље.

Свештеник се бунио и противио, али кад је видео акт владике Василија којим је био отпуштен, ућутао је, устао и отишао. Краве међу борићима биле су Спасојеве. Изјурio сам стоку заједно с њим и запретио му да ми на очи више не излази, нити се приближава цркви.

Владика је рашчинио свештеника и послао распис свуда по свету, где год је цркве православне, да га нико не прими у службу. Он је, касније сам то сазнао, обишао свих пет континената, али нигде није добио службу. После неколико година опет се појавио у Станишинцу, код свог пријатеља врача. Пошто је убрзо видео да ни у Станишинцу нема више шта да тражи, Бјелашевић се заувек изгубио.

Ја сам, одмах по доласку, набавио потребан материјал и приступио послу да покријем цркву и конак. Помогао ми је мештанин Милан Радичевић, кога сам поштено плаћао.

Црква је прокишњавала; свети престо је пропао. Врачар је врачао са моштима светитеља и тако их оскрнавио. Такође, секао је плаштаницу и завесу, опет због враџбина, и продавао их народу за новац.

Питао сам владiku шта да радим са упропашћеним стварима и оскрнављеном светињом? Рекао ми је да све спалим, да пепео бацим у реку и да набавим ново. Тако сам и поступио. Покривач за свети престо сашила ми је игуманија Варвара и сестре из манастира Љубостиње, а плаштаницу су ми урадили у манастиру Жичи. Владика ми је по свештенику послао антимиc са моштима светитеља.

За кратко време довео сам цркву у ред и оспособио је да се у њој врши служба Божја. Народ ми је у свему помагао. Журио сам да то завршим јер сам се надао да ће ме владика пустити да се опет вратим у самоћу.

Кад год бих га видео, молио сам га да ми нађе замену и разреши ме дужности свештеника. У пролеће ми је обећавао да ће до јесени то уредити, у јесен сигурно до пролећа. У сталном надању и чекању слободе, остао сам у Станишинцу равно седам година. Кад сам навршио осамдесет година живота, опет сам отишао до владике и објаснио му да не могу више да радим јер ми је тешко да се крећем. Рекао ми је да останем још мало, док не нађе погодног човека за моје место.

Једном, враћајући се са неке сахране, нисам стигао да се вратим на време и ухватио ме мрак у путу. Људи, код којих сам био, молили су ме да преноћим код њих. Нисам пристао јер не волим да спавам у туђој кући; опростио сам се од њих и пошао путићем поред реке. Где је било превише тамно, од сенки густог дрвећа, палио сам шибице да некако осветлим себи пут. Али ми је убрзо нестало шибица; ишао сам опрезно, пазећи на сваки корак. Ипак сам се

о нешто саплео и пао на земљу, па сам се откотрљао низ обалу у реку.

Упао сам, на несрећу, баш у најдубљи вир и добро се натопио. Осетио сам велику хладноћу, па сам, што сам брже могао, пожurio према конаку.

Дрва су била припремљена уз фуруну, само је требало да се заложи ватра. Кад су дрва планула, свукао сам се. Био сам од зиме сав помодрео, од стопала па све до појаса.

Покушавајући да се спасем, истрљао сам се добро љутом ракијом. Уто је наишао један мој комшија, случајно, да ме нешто упита, па кад је видео шта ми се догодило, одлучио је да остане поред мене и да ми помогне. До поноћи је било добро, али од поноћи почела је да ме обузима потмула ватра; осећао сам болове у грудима.

Комшија је позвао лекара, и овај је установио запаљење плућа. Одмах су ме колима пренели у болницу у Врњачкој бањи.

Кад сам пошао у болницу, многи су дошли да ме испрате. Опростио сам се са свима, као да се никада више нећемо видети. Једној жени, коју сам добро познавао, дао сам новац и замолио је да га однесе у Краљево и преда владици жичком. Била је прилично велика сума.

Чим су ме однели у болницу, одмах ми је нађена замена.

У првим данима боловања било ми је веома тешко. Ране које нисам осећао пуних шездесет година, одједном су оживеле, пекле ме и болеле. Куршум, од првог рата стално у плућима, у многome је отежавао моје ионако тешко стање. Лекари су рекли да је критично, што сам и сам знао. Владика је дошао у болницу чим је чуо шта ми се десило. Исповедио ме и причестио.

Морам да признам: није ми се још умирало. Иако сам превалио осамдесет, иако сам преживео све што сам преживео, желео сам да поживим макар још мало. Хтео сам у самоћи још да се порвем са собом, да покушам да очистим из себе, поред осталог, и неке човеку недоличне мисли. да трпљењем окајем све ружно што сам учинио у своме животу, и да у себе унесем још који комад неба. И хтео сам још да срећем добре људе.

И поред тога што сам духовним оком гледао лепоте несравњиво лепше од земаљских, често се моје срце радовало док сам песмом хвалио Бога и светиње његове, или док сам на молитви, са рукама дигнутим к небу, чекао да изгреје сунце и обасја земљу и људе на њој, добре и зле. Највише сам се радовао кад бих срео човека чисте савести, смиреног, из чијих очију истиче љубав. На земљи сигурно нема ничег лепшег од доброг и разумног човека.

Питао сам лекаре да ми отворено кажу знају ли, и очекују ли, хоћу ли, преживети. Рекли су ми: „ Да си млађи, да немаш куршум у плућима, сигурно би оздравио. Не знамо шта ће с тобом бити. Надамо се добром." Како су говорили, био сам уверен да за мене спаса нема.

Као што већ рекох, желео сам још да живим. Међутим, осећао сам се сваки даном и часом све слабији. Лекари су употребљавали све своје знање, али побољшања није било. Кад сам видео да ми спаса нема, одлучио сам да се лечим онако као сам знао и умео — аскетски.

Одбио сам сваку храну и пиће. Затворених очију, лежећи у кревету, молио сам Господа и Свету Богородицу да ми продуже живот на земљи још за неко време. Лекари ме у првим тренуцима нису разумели, нису знали шта смерам и шта хоћу. А кад су видели да стварно не једем и не пијем, убеђивали су ме да нема никаквог смисла то што радим, јер ћу себе тако сигурно убити. Нисам их слушао. Зашто бих? Знао сам да може да ме спасе само моја јака воља или чудо Божје...

Трећег дана мога гладовања дошао ми је у посету владика. Позвали су га лекари, да ме он уразуми и убеди да одустанем од своје, по њима сулуде, намере. Владици сам смирено одговорио да имам право, као слободан човек, са својим жовотом да радим шта и како хоћу. „Не смем да се убијем, владико. Али у гладовању и молитви смем да предам душу Богу. У томе нисам обавезан да слушам ни Вас, нити било кога", рекао сам.

Шта се све у болници, међу особљем и болесницима, о мени није тада говорило! Ко је могао да ме разуме и да ме схвати?! Чак је и владика мислио да са мном није баш све у реду.

Болеле су ме ране, мучила ме температура, жеђ... Упркос свему, и дању и ноћу сам се из дубине срца непрекидно молио за продужење свога живота. Био сам у неприличном положају за молитву, али сам се надао да ми се то неће узети за зло.

Борио сам се до навршеног деветог дана. Тада сам, негде после поноћи, доживео јасно и живо виђење, какво ме се нисам надао нити сам га таквог очекивао. Чуо сам истините речи и одмах осетио олакшање.

Кад ме је дежурни болничар обишао, замолио сам га да ми донесе нешто за јело, нешто чорбасто. Он се обрадовао као дете и одмах отрчао; донео ми супу, млеко, виршле. Јео сам супу, мало попио воде, а онда сам замолио болничара да ми помогне да одем до купатила да се окупам. Сметала ми је нечистоћа тела. И у планини сам увек налазио начина како да се окупам.

У болници сам остао четири и по месеца. Тело ми је било прилично ослабило. Излечио сам се од упале плућа, али су ми биле оживеле ратне ране; нарочито ми је сметао куршум у плућима. Осећао сам га сваког трена: шетао се по плућима и подстицао ме на кашаљ. Прорадиле су ми и ране на ногама, и на рамену, као и на десној руци, где су се налазила два парчета метала од експлозивних куршума.

Радовао сам се повратку у Станишинац. Видео сам и на људима да им је мило што сам опет међу њима, жив. Неколико дана сам се одмарао од болнице и примао посете. Онда сам изашао да се прошетам и да гледам природу и околину.

Брзо сам схватио да више нећу моћи сам о себи да се старам, због мојих рана а и због старости. Комшије нисам желео да оптерећујем. Тада сам одлучио да из Станишинца одем у Овчарско—кабларску клисуру у манастир Јовање. Сетио сам се обећања патријарха Германа да могу да бирам манастир по својој жељи. То обећање сам добио приликом премештаја из Руднице,

пошто због сталног премештања нисам могао да имам свој манастир, нити су ми дали дозволу да живим у планини.

Моје је место у манастиру; за тај живот сам се определио. Једног дана, шетао сам путем према Митровом пољу, пред мене је истрчала лисица. Прешла је пут, затим је стала, окренула се и погледала ме. Онда је почела да се ваља и преврће преко главе. Играла се. Уживао сам посматрајући је онако веселу и умиљату. Пустио сам је да се мало поигра, затим сам јој рекао: „Бежи, несрећнице! Ако те види Гавриловић, доћи ће с пушком, па се нећеш добро провести." Као да је разумела шта сам јој рекао, отрчала је уз брдо и нестала у шуми.

Још мало сам остао у Станишинцу. Паковао сам своје ствари и спремао се за одлазак у манастир.

У манастиру Јовању, код сестринства, нисам наишао на пријем какав сам очекивао. Био сам стар, немоћан, па им вероватно није било мило да ме гледају таквог у својој средини. Владика ме затим преместио у манастир Каменац у Грузи. У њему сам остао две и по године. Ту ми није било рђаво, али ми је сметало што је манастир у котлини и што су околна брда пошумљена углавном багреном. У пролеће, кад багрем цвета, од његовог мириса нисам могао да дишем, гушио сам се. Плућа су ми била слаба, нешто због куршума, нешто због прележаног запаљења. Сваким даном све теже сам дисао. Била ми је потребна висина и чист ваздух. Сметале су ми и магле и влажан ваздух у котлини.

Са монасима и монахињама сам се прилично добро слагао. Али сам дошао у сукоб са свештеником. Он није био рђав човек, али је био горд и превише задовољан собом. Становао је у граду, а у манастир долазио аутом. Онако надмен, покушао је да командује монахињама и монасима, као да смо његова својина и као да од њега у свему зависимо. Захтевао је да у конаку издвојимо једну собу, да је уредимо и ставимо њему на располагање.

Једног дана сам га видео кроз прозор кад је долазио аутом. Крај њега, на предњем седишту, седела је сеоска учитељица. Чим је дошао, почео је да се издире на нас. Ћутао сам, сматрао сам да не треба да се свађам са свештеником, иако сам био по чину старији. Али кад ми је директно подвикнуо, нисам више могао да се уздржим. Упитао сам га:

„Оче, где је ваша кућа?"

„Мој стан је у граду. Зашто ме питаш кад знаш?"

„Питам те да бих могао да ти кажем, лепо се окрени и иди одакле си дошао", рекао сам му мирно.

„Шта кажеш!" избечио се.

„Твој стан, твоја жена и твоја имовина су у граду. Овде је мој дом, моја кућа и све што имам! Најбоље ће за тебе бити, ако своју другарицу узмеш под руку и одеш. Викнеш ли на мене само још једном, избацићу те кроз прозор!" Говорио сам му, гледајући га у очи, држећи дебели трнов штап у руци.

Окренуо се и, срдит, одмах отишао. Наљутио сам се био на њега више

него што сам смео да дозволим. Али нисам могао да издржим, колико због себе, толико и због монаха и монахиња.

Није било добро што је викао на нас. Али није било добро ни што сам му ја претио и викао. Мада у свему признајем свештенике, ипак сам мало киван на њих, већина се не придржава онога чему друге уче. Част изузецима, али много мисле на новац и воле угодан земаљски живот.

Као старешина манастира, исповедао сам стотине свештеника и знам шта раде и мисле. Није моје да о њима судим, али сам сигуран да се они, кад бисмо се упоређивали по врлинама, не би могли да мере с нама монасима.

Одмах сам се покајао због свађе са свештеником. А и плашио сам се да ме нешто рђаво с његове стране не снађе. Дуго сам се молио Богу, да он пресуди и да посредује између нас двојице, да нас измири. Желео сам да заборавим нашу свађу. Тек после десетак дана мојих упорних молитава, свештеник је дошао; био је смирен, баш онакав какав би свештеник увек требало да буде. Лепо и срдечно смо поразговарали. Растали смо се као да се ништа рђаво међу нама није збило. Молитва ми је била услишена у потпуности; сукоб се завршио на обострану корист. Зато сам био веома захвалан Богу.

Тих дана, замолио сам владику да ме премести у неко место где је ваздух бољи. Заједно смо размишљали где би за мене било најбоље и распитивали се у манастирима да ме приме. Тамо где се мени свиђало, нису, овако старог, хтели ни да ме виде. Подоста сам се намучио да нађем погодан манастир. И нисам успео.

На крају, био сам принуђен да се вратим у Станишинац. Ваздух ми је тамо одговарао. Конак је био празан, свештеник је становао у Врњачкој Бањи. Али преко зиме нисам могао да останем сам, без нечије помоћи. За храну сам се сналазио; плаћао сам једној жени у комшилуку да ми доноси јело. Јео сам хлеб, супу, биљну храну, и то врло мало. Понекад само појео бих парче пилетине, најчешће крилце или џигерицу.

Иако физички доста слаб, ипак сам се трудио око цркве. Радио сам колико сам могао. Купио сам својим новцем цигле и озидвао нови нужник за потребе народа.

И овај свештеник, који ме је заменио, спријатељио се са врачарем. Народ на то није гледао радо, црква је почела да пропада, а људи да опадају од вере. Нико неће да поштује дволичност и лицемерје. Не може се истовремено служити Богу и ђаволу!

Наравно, нисам то могао да гледам и да останем миран; сукобљавао сам се са обојицом. Врачар се упињао свим силама да ми напаости и да ме отера. Поред осталог, долазио је ноћу и лупао ми у врата и прозоре да ме уплаши; радио је и друге недоличне ствари.

Нисам могао да дозволим да се поред мене живог црква претвори у јазбину разбојничку.

Кад је дошла зима, нисам више могао сам да живим у Станишинцу. Нисам имао куда, па сам морао да се сместим код своје сестричине Драгице у Нишу.

Након краћег времена, отишао сам у војну болницу да ми лекари изваде два парчета заосталог гелера, из подлактице десне руке. У болници су се према мени лепо односили, није им сметало што сам свештено лице. Говорили су ми: „Ти се, оче, брини за душу, а ми ћемо да лечимо твоје тело.“ Поштовали су ме као старог ратника, и у свему се исправно односили према мени.

По изласку из болнице, морао сам опет, све до пролећа, код сестричине. Чим је отоплило, спаковао сам ствари и вратио се у Станишинац. Пошто нисам могао сам да се служим, сестричина ми је долазила скоро сваке недеље, да ми среди собу, опере веш и скува ми храну.

Нас двоје смо се лепо слагали, али смо се мало препирали око моје исхране. Јео сам колико ми треба, а она је сматрала да ми је то мало, недовољно. Из љубави према мени, терала ме да једем што више. Објашњавао сам јој да сам ја аскета и да се тако одувек храним, али њој то није вредело говорити. „Какав аскета! Окани се већ једном тога. Ако желиш још да живиш на земљи, једи!“ Говорила ми је строго. Терала ме и да се утопљавам, да се облачим као да сам мало дете. А она је за сваки оброк имала много меса; без њега није могла да замисли живот. Јела га је и волела као вучица. Тако сам је и звао: Вучица!

Приметио сам да ме сестричина гледа као да сам мало излапео и да не знам шта радим и шта је за мене корисно. Мојих осамдесет и шест година њој је био довољан доказ да нисам сасвим способан да оценим шта је мени на корист. Волео сам је, и волим је; она ми је доста помогла. Али многе муке сам преживео поред ње због хране и облачења.

У међувремену посетио сам више владика и молио их да се заложе за мене и да ме сместе у неки добар манастир. Главна сметња били су игумани и браћа монаси. Сматрао сам, и сада сматрам, да је моје место у манастиру. А што немам свој манастир, није моја кривица; црквене су ме власти целог живота премештале из места у место, да градим цркве, поправљам парохije, и слично. Нису ми дозвољавали да се скрасим и да живим у једном месту, па ни тамо где сам највише желео: у самоћи.

Тражили су од мене да им дајем пензију, или пола, за боравак у манастиру. Нисам хтео на то да пристанем. Нисам пензију стекао служећи цркву, него ратујући! А уверен сам да сам дугогодишњим радом заслужио да живим у неком собичку, бесплатно. Зар ја да у својој старости плаћам да живим у манастиру?!

Хтео сам да располажем оним што ми припада, по својој вољи. Све моје што имам, па и живот, ако треба, припада цркви; и тај проклети новац бих им давао, али не принудно!

Стар сам, мало једем, не пијем, скромно се облачим, колико може да кошта моје издржавање? Потребна ми је туђа помоћ само да се обучем и обујем, јер не могу да се савијем због бола у костима. И да имам где да спавам. А ономе ко ми учини добро, није рђаво дати поклон. И за то ми је био потребан новац.

На крају је испало, као да сам у старости на леп и безболан начин избачен из цркве, без икакве моје кривице.

Додуше, мало сам и сам био крив; нисам се баш исправно понашао према неким владикама. Велико је моје монашко искуство, мало је њих који га имају. Због тога сам се мало гордио и пружао им отпор. Пре неколико година, у разговору с једним владиком, упитао сам га колико се моли, како се храни. Одговорио ми је: „Природи треба дати што је њено, а Богу Божје.“ Значи: може лепа храна, јагњетина, па и прасетина, понеко пиће, и миран, дуг и окрепљујући сан... „Е, мој владико! Ниси ти за владика! Борити се треба и велику битку водити свакодневно, свакога часа, са собом и за веру православну!“ Тако сам му рекао.

Лето сам провео у Станишинцу. Наредну зиму морао сам опет да проведем у Нишу код сестричине Драгице, Болело ме то веома; био сам жалостан што сам ја, који сам за цркву дао све, на крају живота пао на руке светских људи, чијег сам се начина живота одрекао. Знао сам да владика у сваком манастиру има своју собу, нарочито опремљену, која је најчешће празна и закључана. Он ту борави дан-два, једном у години, или можда никад. Немам ништа против, нека има. Али би и Калист могао да има свој кутак, да му неко, од браће или сестара, у старости помогне да се обује и обуче!

На пролеће сам се вратио у Станишинац. Вукло ме нешто неодољиво цркви и самоћи. И тамо, у Нишу, дуго сам се молио; док је моја сестричина спавала, ја сам, у топлом стану са етажним грејањем, већи део ноћи проводио стојећи у молитви и свеноћном бдењу. Кад је била на послу, храну коју ми је остављала давао сам сиромашним комшијама. Кад бих јој касније показивао празне судове, била је срећна што сам појео њено укусно спремљено јело. Али у граду, у оној вреви и гужви, нисам могао да живим.

Тог пролећа, 1982. године, тврдо сам одлучио да се више не вратим у Ниш. Напустио сам био своје рођаке и живот у свету у најбољим годинама живота, зашто бих им се сада враћао? Чиме сам их задужио да брину о мени? Рано сам отишао у рат, а онда сам се замонашио. Држава се одужила за моје заслуге пензијом; на цркви је био ред да покаже своју добру вољу.

Обилазио сам манастире и молио игумане и браћу да ме приме. Пажљиво би ме саслушали, па предлагали да сачекам на одговор који дан док се не договоре. Али увек су одговори били одречни.

Уздао сам се у игумана манастира Студенице. Његовог оца сам познавао, у младости сам му доста помагао, били смо добри пријатељи. И игумана сам лично познавао; као дечаку причао сам му о свом животу са владиком Николајем, о самовању у планини и на острву. Слушао ме тада пажљиво и све је добро запамтио. Чинило ми се да сам му остао у лепој успомени, да ме још увек поштује, и зато сам мислио: млад је и добар као човек и монах, сетиће се свога покојног оца, па ће и мене разумети и сажалиће се на старца...

Студеница је на добром месту и ваздух ми одговара. Просторија има

довољно за све који ту живе, па и за госте; све је сређено, погодно за живот. Надао сам се да ће, будући млади, можда желети од мене и да нешто науче, а знали су да имам велико искуство у духовном животу и монашким подвизима.

Ни у Студеници ме нису примили. Мислио сам: није им лако, мушкарци су, заузети разним пословима, па немају времена да обувају старог Калиста. Али, ипак...

Кад више нисам знао куда бих, одлучим да одем до једног владике, нећу име да му помињем. То ми је била последња нада.

Путовао сам аутобусом. Међу путницима био сам једини монах. Нерасположен и брижан, смишљао сам шта да кажем владици и како да га умолим да ми помогне да се негде сместим.

У аутобусу је један младић много галамио; чуо се само његов глас. Кад ме је приметио, одмах је почео да псује Бога, Богородицу и све светитеље којих се сетио. Смејао се, галамио, псовао. Нисам могао да се уздржим, плануо сам, устао сам и пришао му показујући му свој дебели трнов штап и викнуо на њега:

„Зашто ти, мангупе, вређаш оно што ја поштујем и волим? Ако те чујем само још једном, једну ружну реч да изговориш о Богу, изубијаћу те!"

Настао је тајац. И младић је ућутао, али кад сам се вратио на своје место, опет је почео да се кикоће.

Међутим, шофер је зауставио аутобус; устао је и заједно са кондуктером упутио се ка младићу. Зграбили су га за капут и повукли према вратима. Неки су путници довикивали: „Изабаците битангу! Напоље с њим..."

Пошто су младића изгурали напоље, аутобус је кренуо. Нисам знао шта да мислим, ни шта да кажем тим људима; нисам био сигуран ни да ли треба да им се захвалим. Жалио сам младића који је остао насред пута сам. Сећам се да сам тада помислио: У људима Шумадије још има Бога и човечности!

Кад сам стигао код владике, испричао сам му свој живот и рекао му шта сам све учинио за цркву. Разговарали смо дуго. Отворио сам своје срце.

Пошто сам му рекао све што сам имао, устао сам са столице, пришао му и клекнуо пред њега; погнуо сам главу и у молитвеном положају заплакао сам се. Понизан, тихим гласом, молио сам га да ме разуме и да ми помогне.

Презрео је сузе моје!

На крају сам дигао руке од људи и почео сам дуго да се молим Богу. Тражио сам да Он, на свој начин, посредује, и да ме смести где је за мене најповољније. Говорио сам му да сам се сав предао Њему и покорио се Његовој вољи и вољи црквених власти, да сам због послушности напустио самоћу и прихватио се да зидам цркве; да сам слушао и извршавао све што се од мене тражило, и више од тога. На крају сам рекао: „Господе, уверио си ме у Твоје постојање, а живео сам по заповестима Твојим, онолико колико је то човеку могућно. Не дозволи да се постидим због вере своје, већ ме смести у неки манастир да се више не мучим и да се не чуде људи гледајући ме, или ми врати ону благодат коју сам својим трудом и Твојом милошћу стекао у самоћи,

да бих могао сам о себи да се старам. Молим Те: посредуј, пресуди и помози ми!"

Пролазили су дани, месеци, а помоћ није долазила.

Тада сам морао да се упитам: Зашто се са мном све то тако дешавало? Бог је многе моје молитве услишио, а сада као да је небо нада мном било затворено и као да ме Он не чује? Док сам био млад и здрав, могао сам да бирам манастире, а сада ме, старца, не примају моја браћа и оци, па ни Бог неће да ми помогне.

Размишљајући непрестано о томе и молећи се да ми се открије разлог мога страдања, разумео сам да страдам само због моје пређашње оштрине. Кад сам био млад и у пуној физичкој снази, као старешина манастира у Македонији, нисам био довољно смирен, нисам могао сасвим да разумем монахе слабе воље, тражио сам од њих и оно што нису били у стању да изврше. Према онима који су живели опуштено, који се нису довољно трудили да живе по монашким правилима, према сплеткарошима и улицима, био сам немилосрдан. Због тога су се неки од мене плашили, а многи ме избегавали. А и владикама и вишим црквеним властима пружао сам отпор.

Због мога јуначења у првом рату, када су многи клечали преда мном или побадали нос у ледину, предат сам кољашу и разбојницима који су ме мучили и тукли.

Због намере да се потпуно осамим и издвојим од људи, због пргавости и оштрине према браћи, и због отпора према старешинама, био сам предат сестричини у руке, живео у градској гунгули, и скоро избачен из цркве. И морао сам да се понизим и да молим владике и браћу по манастирима да ме приме и помогну ми.

Уверен сам да смо, у овом животу на земљи, упућени једни на друге. Дужност нам је да се волимо, да једни другима помажемо, да живимо исправно, свако према својим особеностима, способностима и могућностима, али увек са добрим мислима, намерама и делима.

Разумео сам шта се самном збило. И прихватио сам Суд Божји као исправан и праведан.

Али ја више нисам могао да издржим, превише је био тежак крст, а ја стар и слаб.

Ближила се јесен. Изгубио сам сваку наду да ћу презимити међу монасима. Помоћи није било: ни од Бога нити од људи.

Почетком јесени пожелео сам да одем у планину Жељин, да тамо нађем пећину или неку напуштену чобанску колибу, и да у гладовању и молитви предам душу Богу а тело зверовима.

Познавао сам добро ту планину; у мислима сам већ био одабрао место где ћу окончати живот. Жеља је у мени брзо сазревала. Говорио сам у себи: у свет, на милост или немилост рођака, нећу више да се враћам, нити ћу да дозволим да ме људи гледају како се злопатим. Или у манастир, или Богу на истину! Ако неће да ми помогну они у којима треба да је највише хришћанског

милосрђа, и ако Бог неће да ми услиши молитву, онда ћу морати сам да завршим свој живот на земљи онако како морам и како хоћу!

Имам право да одлучујем о свом животу! Не смем да извршим самоубиство, али у молитви смем да умрем!

Нисам био очајан, нити ми је била пољуљана вера. Уверен сам у постојање Бога. Осећао сам, и знао сам, да је Он увек уз мене. И не бих Га се одрекао ни када би ми неко, живом, кидао делове тела, ни када би ме притисли куглом земаљском и смрвили.

Људе нисам осуђивао, нити је моје право да људима судим. Често сам се тих дана питао: има ли данас у нама хришћанима милосрђа? Или се приближило време када ће Господ по други пут доћи?

У последњи час, крајем јесени, 1982. године, добио сам поруку од владике жичког Стефана да дођем у Краљево.

Владика ми је саопштио да сам примљен у манастир Жичу.

**ДОБАР РАТ РАТОВАХ, ТРКУ
СВРШИХ, ВЕРУ ОДРЖАХ**

Имао сам велику љубав према Богу и према људима, и одатле сам црпео снагу да се борим за оно што сам мислио да ми је потребно у животу. Да сам све време монаштва живео у самоћи, као што сам желео, успео бих да у себе унесем обиље неба, мир и љубав, и сада бих био човек чист као јарко сунце. У свом животу често сам падао, али сам устајао и борио се, знао сам да је живот борба и да овде на земљи за човека мира нема. Ипак, задовољан сам својим садашњим духовним стањем. Мада бих желео много више да знам. Не гризе ме савест, у молитви имам велику слободу пред Богом.

Не бојим се смрти, али је не желим. Волим, и још бих, и те како, хтео да живим на земљи у молитви, међу људима и браћом у Христу. Кад дође смрт, она ће ме одвојити од овога света, али ме неће усмртити, знам да хришћанин живи вечно у Господу своме. Прећи ћу из света у свет, из живота у живот, али нисам умирао и не знам у детаље како ће то изгледати. Због тога, иако сам уверен да је смрт побеђена, мало се и бојим њене тајанствености.

Током живота, борио сам се да себе преобразим и усавршим, али никада нисам имао велику жељу да одем у Свету Гору или у Јерусалим, или на неко друго свето место, веровао сам да нећу од тога имати велику корист. Могао сам да путујем. Као ратник имам бесплатан превоз и пензију.

Истина, у додиру са цветом човек задржава његов мирис. Тако бива и кад се дође у додир са светињом. Али тога брзо нестане, губи се, а човек остаје као што је био. Ако се само у то узда, може временом да буде гори него што је био јер не полаже сву наду у себе и у свога Створитеља. Мирисати боље од цвета, значи бити свет, бити савршен човек, за то сам, с помоћу Божјом, мислио да треба да се изборим. И нисам жалио труд да бих остварио бројне подвиге. Инатио сам се са својом лењошћу, и силом откидао парчад неба и уносио их у себе.

Кад сам живео као свештеник међу људима сам лако могао да изгубим много од онога светла у себи које сам добио за време боравка у самоћи. Не може да се изгуби у потпуности то духовно благо које преображава човека, али животом и понашањем оно може да се умањи, али и да се увећа. Зато сам често бежао у планину, да се молим у самоћи и посту. Тако сам се духовно обнављао, и умањивао телесну снагу до оне границе кад је духу могућно да влада страстима и жељама. Да бих био у стању да се одупрем земаљским жељама, да ме не вуку по свету и не терају да радим оно што не одобрава моја свест, јачао сам свој дух колико сам више могао. Борио сам се против лењости и опуштености, знао сам да у њима ничу сва зла. Да сам био неразуман, да сам повлађивао својим страстима, жељама и своме телу, то би било као да голом руком милујем змију шарку. Одавно бих био мртав. Међутим, чувао сам своје тело, као велико благо, знао сам да у њему борави божански ум, и да ми је оно неопходно за боравак и живот овде на земљи.

Ништа није могло да ми замени молитву, која ме приближавала Богу. Зίδαо сам цркве, али не налазим да је то највише што човек у животу треба да учини. Црква је зграда као и свака друга. Потребна је људима, али је боље

човеку да се седам дана и ноћи моли уздржавајући се од хране и пића, него цркву да сагради. Мене је Бог далеко више награђивао за молитву, или за неки други духовни труд, него за физички рад.

Као аскета и као духовни човек ову истину осећам у души.

У сваком тренутку, свим бићем сам хтео да будем уз Бога, па ми се чинило да све живо око мене то исто жели. Посматрао сам биљке: свака тежи негде горе, да се што више сједини са светлошћу, да постане светлост. И питао сам се: ко распоређује њене гране, лишће, цветове, плодове, које усмерава ка светлости? И наш дух, уверио сам се у то, и наш разум, и наша душа, имају своју светлост, којој стреме, да се с њом сједине. Из искуства знам да се тело радује светлости, ваздуху, храни, разум мудрости, истини. Цео човек је срећан само у љубави. А Бог је љубав.

Нисам остао у самоћи да молитвом, мислима и духовним оком даноноћно будем у близини Божјој, али сам имао среће да се нађем у месту и међу људима где се говори и мисли о љубави и о Богу, изворишту и циљу човековог живота. Манастир задовољава моје духовне потребе више него било које друго место у свету међу људима. Од времена кад сам био на острву Преспанског језера, никад ме нису савладали туга, безнађе или очај, баш зато што сам живео у манастиру, мада сам често страдао и бивао у безизлазним ситуацијама. Ту сам оно парче неба, које сам у самоћи унео у себе, обнављао и увећавао, тако да сам готово увек био весео, здрав и оран да чиним добра дела. Такође, мислим да је велики добитак за мене био и то што сам савесно извршавао послове који су ми поверавани, па и када ми нису били по вољи; добијао сам духовну награду за свој труд и послушност.

Током свог монашког живота облачио сам се увек пристојно. Волим да сам чист, како духовно тако и телесно. Већи део живота провео сам међу људима, као игуман, па какав бих у њиховм очима био да сам се појављивао неуредан? Кад сам хтео да се молим, чистио сам и себе и место где спавам, где живим, од свега сам се чистио, па сам тек онда узносио своје молитве Богу.

Новац ми ништа није значио, као прашина, али никако да га се сасвим ослободим. Пензију сам делио онима којима је новац потребнији. Људи ми дају паре, иако им не тражим. Једни мисле да сам сиромаш, други траже да се молим Богу за њихове покојнике или за здравље њихових најмилијих. Ако одбијем, гурају ми новац у џепове. Тако то бива: кад нешто нећеш, само ти се нуди.

По природи сам плаховит човек. Те своје особине донекле сам се ослободио тек после много година и великих сукоба са људима. Од тих сукоба имали смо и они и ја само велику штету. Будући својеглав, управљао сам се често по сопственој вољи и памети, и зато сам упадао у разна прегрешења, а спасао сам се зато што сам строго поштовао заповести. Захваљујући својој јакој вољи, присиљавао сам себе да живим исправно. Зато се никога и ничега нисам плашио, до само Бога. По томе сам сазнао, и тако мислим, да једино онај који живи исправно може да каже себи да је слободан, што стварно и

јесте.

Мој живот, док сам био дете, у ондашњој Србији, текао је лепо и било ми је угодно у крилу родитељском. Касније, кад сам стасао у младића, дошла је туђинска власт, и ја сам ратовао борећи се за слободу. Од свих људи који су ме нападали, као и од непријатеља против којих сам ратовао, сачувала ме невидљива сила. Доживео сам да видим њихов пораз. Пошто сам искусио на себи страхоте оба рата, постао сам велики противник решавања светских проблема оружјем. По ономе што осећам и знам, убеђен сам у то да човек не би смео да живи на туђ рачун, нити да убије човека у било којој прилици, нити под било којим изговором. Баш због тога дубоког уверења у себи, необично волим човека чистог срца, који је смирен и истрајан у животној борби, у коме видим разум и љубав. Желео бих да читав свет буде испуњен таквим људима! Смирен сам и стрпљив, на свој начин. Не могу једино мирно да поднесем кад видим да неко упропашћава људе! Црква Христова је човек! То је црква за коју се борим, и увек сам био спреман да дам земаљски живот за њено вечно трајање.

Кад млади људи, службеници, радници, занатлије, лекари, пољопривредници, дођу к мени ради разговора, трудим се да им помогнем, да их оплеменим, не ускраћујем им духовне речи и поуке. Дајем онолико колико сам у стању, према својој скромној памети, и колико ми је искуство. Толико их је, да бих могао да напуним два манастира. И учинио бих то, да сам мало млађи. Има заиста дивних људи. На пример, Софија. После краћег разговора са мном, крстила се у својој тридесет и шестој години. Обилази ме често, пише ми. Чуо сам да је и другима причала о мом знању, крепкој старости, о мојој седи коси и бради као сребро, о томе како ужива кад ме гледа смиреног, у белом џемперу и белој кошуљи, с трновим штапом у руци.

Знам да те људе к мени не привлачи моја спољашњост, нити су им толико значајне моје речи, многи су високообразовани и могу да нађу оно што им треба у паметно написаним књигама. Али их привлачи Онај који нам је живот дао, који је у нама. Велика је, ни с чим мерљива, наша љубав хришћанска! У мојим речима, у мени, они осећају Онога коме теже њихова срца, и зато ме радо слушају и хтели би да су у мојој близини. Тежимо заједнички врховној Истини и Правди. Борба за духовно добро је тешка, али је ипак лакша, племенитија је, од борбе за стицање материјалног богатства. Међусобно се помажемо, допуњујемо и подржавамо на путу ка вечном животу.

Иако сам у дубокој старости, сећам се мајке, оца, родбине, раног детињства. Али не мислим много о успоменама. Знао сам да одем у родбину кад је тамо нека туга или весеље, да будем међу њима и да им помогнем. Остајао бих највише дан-два, па бежао назад. Ништа ме заиста није везало за живот у свету.

Колико год ми је могућно, избегавам да се сећам своје прошлости. Окренут сам, идем у сусрет ономе што долази: свом будућем вечном животу. Сећање ми није уништено, али ми мало служи. Оно тело, које је некад друге

рањавало и које су рањавали други, скинуто је са мене. Кад мислим о ономе што ми се догодило у животу, учини ми се да је био веома дуг мој пут који још траје. Али кад мислим о самом животу, чини ми се да је време ипак брзо прошло.

И снови ме сећају на прошлост. Понеки ми откривају будућност. Као и већина старих људи, и ја имам свакојаке снове. Али сам, још у почетку духовног живота, одлучио да сновима не верујем. Мислим да се у томе нисам преварио. Иако су ми неки предсказивали догађаје.

У сну ми се најчешће јављао мој брат, који је обешен у првом рату. Понекад у сну, а некад и усред дана, јавно.

Често сам у сну виђао и Милунку, о којој сам мислио да је достојна да ми буде жена, а која је умрла од туберкулозе пред мој одлазак у манастир.

Говорила ми је: „Није ми добро. Није ми сасвим добро..." Молио сам се за њу све док ми није рекла да јој моје молитве више нису потребне.

Али кад год сам желео нешто важно да сазнам, онда сам се молио, и Бог ми је то откривао, и то јасно, схватљиво потупно за мој разум и за моја чула. Сва открића сам строго разматрао и проверавао. Никада нисам слепо веровао. Уздао сам се у помоћ Божју и у свој разум.

Одавно сам приметио да људи који живе ван манастира, а међу таквима има и епископа и свештеника, с ниподаштавањем и са извесним презиром гледају на просте монахе. Мислим да се они сами осећају слабима, да знају да су подложни слабостима, па верују, и тако мисле, да су и други као они. У стварима духовне природе не помаже богатство, титула, епископска капа или патријархов штап! Победник је онај који помоћу Божјом победи себе. Тај се слави!

Нисмо ми монаси необразовани, нисмо дволични, заведени... Многи од нас се смирују, за друге људе незамисливим подвизима. Бранимо се од зла у себи и око себе молитвом и вером у врхунско добро и живот вечни. Ту истину осећамо јасно у себи. И нас има свакојаких, као и свуда где су људи. Многи падну, али већина устане и бори се даље. И не замерамо онима који нас ниподаштавају, не дао нам то Бог!

Кад би човек, ма колико био образован, могао да стави монахово срце у своје груди, уместо свога срца, осетио би тада безграничну лепоту и љубав, коју монаси осећају, разумео би зашто се оставља материјално богатство и живот даје за Христа.

Мислим да није духовно знање привилегија монаха. И међу обичним људима, у свету, има оних који су достигли велике духовне висине. Али у овим тешким временима човеку није лако, па ни монаху, да се одупре искушењима и да остане чврст у својим уверењима. Неки, ипак, успевају... А лакше је чувати се у манастиру.

Монаси доживљавају натприродна виђења и имају мистична искуства, мада то није, као што се мисли, потребно човеку који тврдо верује. Ипак, тога има, и неизбежно је у монашком животу. Свет који је у нама, унутра, право је

чудо. Разумном човеку није потребно веће чудо од нас самих, ми смо једна велика мистерија. Они, пак, који по сваку цену хоће да докуче нешто мистично, треба да знају ово: ако живе световним животом, не могу да доживе натприродне ствари! Природно са природним, натприродно са натприродним, воли да се сједини и једно другом да се открива. Изузетака има, али у малом броју.

За мене није добро да говорим о својим виђењима и откровењима; многа ми није могуће изрећи, а нека не смем да кажем... Из искуства знам да је довољно само једном духовним оком видети тај други свет, осетити његове енергије, видети боје, па да човек занеми од чуда и да јасно схвати своје пређашње заблуде и незнање. Какве су тамо енергије и боје, таквих на земљи нема! Шта је злато? Шта драго камење? То су мртве ствари! Крст би требало видети у астралном свету. Он се искри и прелива у најдивнијим бојама и нијансама, изгледа као да гори, а пред енергијом која из њега зрачи срце се радује, чула су презадовољена, сав се топиш од лепоте и миља. Заиста је велика тајна духовни живот човеков!

Ово, и све што сам рекао, знам из искуства. Зато ми треба веровати кад кажем да је овде на земљи Дух света тежња човекова! Он је утешитељ, знак и весник живота вечног.

Када већ нисам могао да живим у самоћи, пожелео сам да крај живота дочекам у једном од бољих манастира, где би ми било погодно за здравље и за духовни живот. Желео сам Студеницу, добио сам Жичу. Ово је, вероватно, последње место у које ме довела рука живог Бога. Кажем: вероватно, јер самоћа у природи је жеља мога срца.

Слободан сам у свему и могу да радим шта хоћу, а за своје поступке одговарам само лично владици. У свом животу сам променио много владика, с многима се сусретао. Неки су ме волели као своје чедо, неки ме нису баш радо трпели. У односу на мене, владика жички Стефан је најбољи.

И даље устајем рано и чекам да се појави сунце са истока. Не могу више дуго да се молим као некад, иако непрестано осећам потребу за молитвом. Достигао сам већу духовну висину него икад раније. Имам више љубави и радости него кад сам био у самоћи. Смита ми мало куршум у грудима. Премешта се час наједну час на другу страну плућа и тера ме на кашаљ.

Живим у новој згради. Соба ми је чиста, светла, крај ње је купатило са топлом и хладном водом. Једна средовечна монахиња, Ирина, задужена је од стране игуманије Јустине да ми доноси храну, да ми спрема собу и уопште да се о мени брине. Ирина ме добро слуша, волим је као своје чедо. Игуманија Јустина је способна и смирена. Једна је од најбољих игуманија које сам сусретао.

Половину пензије дајем манастиру, иако ми нису тражили ни динара, а оно што ми претекне делим сиромашним људима и својој браћи у Христу.

Око манастира су воћњаци, виногради, шуме, кошнице с пчелама. Ту је и гробље умрлих монаха. Многе од њих сам познавао, с њима сам живео; као и

владику Василија с којим сам ратовао по питању моје самоће, а који овде почива. Надам се да ће између њих бити положено и моје тело.

Величанствена је Жича. Жича, српска прича... Сећам се често њене историје. Избројати се не би могло чија све нога није крочила у њу. Од кад се Србија памти, најзначајније људе које смо имали, пропустила је жичка капија.

Не кајем се што сам монах. Ту мисао ми не дао Бог! Стресем се од језе кад помислим да сам могао да останем у селу, или да живим у граду као државни чиновник, или у војсци, или као грађевински инжењер. Одавде кад гледам, знам да би то за мене била права несрећа! Такав сам човек.

Кад сагледам свој живот, сад кад време мога скорог одласка наста, јасно ми је да је моја велика срећа била што ми је у младости духовни учитељ био владика Николај Велимировић. Таквог никад касније нисам срео, и мислим да се такав још дуго неће родити у српском народу. Велики је духовник био за живота и свети је то човек.

Иако ми је у манастиру све лепо, ипак мислим да би за мене било боље да сам остао у својој пећини на Каблару. Сигуран сам да бих тамо лепше и достојније сачекао свој крај на земљи. Самоћа, упућеност на самог себе и Бога, тврде стене и чисто небо, то је оно што мени одговара и што се спаја с мојим јасним мислима и жељом да се са смрћу мушки ухватим у коштац, и да јој се насмејем у лице кад се будемо погледали у очи у мом последњем тренутку на земљи.

Знам у каквом времену живим. Можда ће неко, неупућен, рећи да мој живот и схватања подсећају на средњи век. Али мислим да треба да се зна, да су постојали, да постоје, и да ће вечно постојати људи као што сам ја. Истина коју знамо, и којој тежимо, жива је и вечно ће привлачити оне предодређене за овакав живот. Светска слава и људска признања ништа ми не значе, све је то прашина. Не колебам се шта је људски живот, знам Онога Који је живот.

У време пре другог рата манастири су нам били поприлично запуштени, иако су имали велика имања, па и кафане. Монаси у Србији су најчешће били распојасани, будући богати, па су зато били опуштени и горди. Народ то није волео... Данас су манастири процветали. Иако су атеисти на власти, лепши су него икада раније, а монаси живе врлинским животом. Несхватљиви су путеви Господњи!

Ново време дотакло се и манастира. Подстичем младе монахе на аскетске и молитвене подвиге, али они нису баш вољни за то. Говорим им да треба да се опробају у самоћи, али већина ме и не слуша. Имају своја нова правила: уче, школују се и мисле да ће тако достићи оно највише. Вероватно такав живот одговара садашњем нараштају. Они који би хтели да се замонаше бирају манастире у којима се мало ради и где се молитва обавља према свачијем благовољенију, а беже од оних где се много ради и где је строга дисциплина.

Међу младим монасима има и оних који су се дигли у велике духовне висине, и на којима ће почивати црква Христова.

Али има и оних, који су као на младој лози незрело грожђе. Они би хтели са мнош, старцем, и да се мало грубље нашале. Чули су понешто о мом напорном и необичном животу, у рату и монаштву, па су покушавали на разне начине да ме извуку из мога смирења и докажу како ја нисам оно што се о мени прича. И тиме су се пред другима хвалили. Насртали су на мене као петлићи... Кад бих неке оштро одбио, мало их пецнуо и дирнуо у њихово самољубље, узрујавали би се и узјогунили, и договарали би се да ме омекшају и „довеу к' познанију ствари"... У том се истицао, као главни међу гневнима, млад монах, старешина једног манастира у близини Жиче. Одлучио је да ме омекша и опамети.

Кад сам чуо за намеру монаха да ме омекшају, одлучио сам се да се с њима не препирем. Али сам им написао овакво писмо:

„Христос посреди нас, оци и браћо. Дај Боже да тако буде. Чуо сам за вашу претњу да хоћете да ме омекшате, часни оци, па желим да вам кажем неке речи. Због послушања, према владикама и његовој светости патријарху Герману, који ме нису пустили у самоћу, него ме одредили да зидам парохијске цркве, изгубио сам свој манастир и братство, и у дубокој старости једва се некако сместио у Жичу. Судећи по вашим речима, ја сам игуман без смирења и памети. Зато сте и одлучили, високочасни оци, да ме опаметите и умекшате. Иако можете да ми будете прауници!

Пре него што пређете на дело, треба да знате ово: мекшао ме турски цар 1912. године, а 1913. краљ бугарски, па Јосиф Фрања 1914. године, цар покојне царевине Аустроугарске. А после 1915. године немачки цар Вилхелм, који је нас Србе са оним врагом генералом Макензеном и његовим културним разбојницима протерао из наше земље преко кршне Албаније! Много су ме мекшале и Швабе и Бугари на солунском фронту, митраљезима и топовским гранатама, и избушили на једанаест места!

Оне давне, 1916. године, кад се тек родио садашњи наш епископ жички, ја сам превезен, сав у ранама, морем у Алжир, у северну Африку. Кад су ми ране зарасле, дошао сам на солунски фронт, учествовао у његовом пробоју и са браћом протерао Бугаре. А Мађаре смо јурили све до Сегедина. Тек 1919. године пуштен сам из војске кући.

И у миру, после првог рата, наставили су да ме мекшају. Сахранио сам оца и сестру, Бугари су их били пребили. А брата сам, који је обешен зато што је срушио железнички мост између Ђуниса и Браине и тако онемогућио Швабе да пренесу ратни материјал на солунски фронт, пренео на наше гробље у Каонику. После тога, 1920. године, одрекао сам се живота у свету и ступио сам у манастир да Богу послужим. И у другом светском рату сам трпео, и телом и духом и разумом, од наших старих непријатеља, као и од четника и партизана.

Али склон сам да поверујем, да нисам био довољно умекшан за осам година ратовања и за шездесет и три године у монаштву /подвизавао сам се међу медведима, вуцима и змијама, зидао цркве и манастире/ чим сте ви,

часни оци, решили да ме омекшате. Допуштам себи мисао да сте у праву и зато кажем: Калисте! Хајде у мекшаоницу, нека те деца мекшају!

Хвала вам на корисној намери, желим вам од Бога здравље и весеље и да будете сви од мене бољи. Али морам да напоменем да ми се чини да вас је мало. Мислим да треба још јуноша да се дигне у борбу против мене. Знајте да Калист никоме није мрдноу са биљега у животној, и у духовној борби! Чик да ме омекшате!

Поздравља вас ваш доброжелатељ и молитвеник, грешни игуман Калист..."

После мог писма су се умирили. Прорадила им савест, па су осетили, и разумели, да их ја, старац, и такве волим и да се молим Богу за њих.

Нисам их осуђивао, као што нисам осуђивао ни друге људе, ни оне из црквене власти, што су ми правили разне потешкоће. Кад год помислим да неког осудим, на ум ми дође оно предање кад Господ наш Исус Христос седи пред храмом у Јерусалиму и учи народ својој науци, а пред њега доводе жену грешницу.

Довели су је пред Господа и упитали Га:

„Учитељу, ова је жена ухваћена сад у прељуби, а Мојсије нам у закону заповеда да такве камењем убијамо. А ти шта велиш? А ти шта велиш?" Тако су га питали фарисеји и црквене старешине, ти ловци туђих грехова а вештаци у скривању својих. Овим су хтели, уколико Он ослободи жену по свом милосрђу и тако се изјасни против закона Мојсијевог, да и Њега каменују заједно са женом грешницом, или, ако одобри закон Мојсијев, да буде исмејан, јер би порекао свој закон о праштању и милосрђу.

Настао је тајац, без дисања, у сабраном народу и у души жене грешнице. У свима њима је било оно питање: „А ти шта велиш"... Господ је ћутао и гледао испред себе у земљу. Потом се сагнуо, поравнао руком прашину и почео прстом да пише. Било је то поражавајуће за тужиоце, фарисеје и црквене старешине, јер пред очима Онога који све види није могућно сакрити ништа, Његово је знање виђење.

М /ешулам/ је похарао благо црквено — писаше прст Господњи по прашини почетна слова имена и у целини дела извршилаца.

А /шер/ је учинио прељубу са женом брата свога.

Ш /алум/ се криво заклео.

Е /лед/ је ударио свога родитеља.

А /мариах/ приграбио имање удовичко.

М /ерари/ је учинио содомски грех.

Ј /оел/ се клањао идолима.

То, и још друго, писао је по прашини прст праведног Судије. Они, којих се то тицало, читали су своја највештије скривена недела којима се газио закон Мојсијев. Хвалисавци својом правдом и судије туђе неправде стајали су неми, дрхтећи од страха. На жену грешницу нису ни мислили, само на себе и своју смрт која је, пред њима, била исписана. Нико Га више не упита: „А ти

шта велиш?"... Он није изговорио својим уснама њихове грехове, написао их је само на прабини са које их је лако избрисати. А да је изговорио, народ би их каменовао.

Господ је хтео да их упуту да мисле на себе и да их опомене да под теретом својих грехова не буду оштре судије туђих. Кад је то постигао, прашина је опет била поравната, речи се изгубиле.

Онда се усправио Господ наш и благо им рекао: „Ко је од вас безгрешан - нека први баци камен на њу."

Охоче судије жене грешнице стајале су неме, непомичне, као кривци пред Судијом. Тако је Он олују, која се дигла на Њега, развејао, претворио у ништа, у њиховим окорелим душама пробудио је савест и спасао жену грешницу од сигурне смрти.

Кад су чули Његово питање, будући покарани од своје савести, изашли су, један по један, и фарисеји и старешине, и сви присутни. Остали су Господ и жена, на средини храма — грешница и Безгрешни, које су старешне биле осудиле на смрт. Тад ју је Господ упитао: „Жено, где су? Ни један те не осуди?" Тако је он подигао женино срце и душу, и охрабрио је да му одговори: „Ниједан, Господе."

Ове речи је изговорила грешна жена, која је до тога часа била без наде да ће икада више реч проговорити. До тада је знала само за бол и уживање, а тада је осетила праву радост, која припада човеку.

На крају је рекао Господ: „Не осуђујем те ни ја; иди, кћери, и од сада више не греш."

Тако је Господ наш сачувао живот, учинио правду, показао милост, открио истину заблуделима...

Курварство и вино и маст одузимају човеку срце. Благо онима који су жељни знања, који мир граде, и жуде за правдом. Благо милостивима и онима чија су срца чиста и испуњена љубављу. Да, заиста, благо тим људима!

И да завршим. Нека заврши Химна љубави:

„Ако језике човјечије и анђелске говорим а љубави немам, онда сам као звоно које звони, или прапорац који звечи.

И ако имам пророштво и знам све тајне и сва знања, и ако имам сву вјеру да и горе прмештам, а љубави немам, ништа сам.

И ако раздам све имање своје, и ако предам тело своје да се сажеже, а љубави немам, ништа ми не помаже.

Љубав дуго трпи, милокрвна је; љубав не завиди; љубав се не велича, не надима се.

Не чини што не ваља, не тражи своје, не срд се, не мисли о злу,

Не радује се неправди, а радује се истини,

Све сноси, све вјерује, свему се нада, све трпи,

Љубав никад не престаје, а пророштво ако ће и престати, језици ако ће умукнути, разума ако ће нестати.

Јер нешто знамо, и нешто пророкујемо;

А кад дође савршено, онда ће престати што је нешто.

Кад ја бијах мало дијете као дијете говорах, као дијете мишљах, као дијете размишљах; а кад постадох човјек, одбацих дјетињство.

Тако сад видимо као кроз стакло у загонетки, а онда ћемо лицем к лицу; сад познајем нешто, а онда ћу познати као што сам познат.

А сад остаје вјера, нада, љубав, ово троје; али је љубав највећа међу њима."